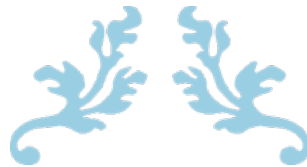

ZAŁĄCZNIK

DO UCHWAŁY NR

RADY MIASTA PIŁY

z dnia

Gminny Program Opieki nad Zabytkami MIASTA PIŁY NA LATA 2024 - 2027

Wykonawca:
GEZPRO Daniel Wiśniewski
ul. Traktorowa 50/25
87-100 Toruń

Zamawiający:
Urząd Miasta Piły
plac Staszica 10
64-920 Piła

Piła, 2024 r.

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W OPRACOWANIU

- AZP** – Archeologiczne Zdjęcie Polski,
EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
EFS – Europejski Fundusz Społeczny,
GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków,
GUS – Główny Urząd Statystyczny,
Dz. U. – Dziennik Ustaw,
KEZA – Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego,
KPZK – koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju,
KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego,
MKiDN – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa,
NMP – Najświętsza Maria Panna,
MPZP – Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego,
SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse i zagrożenia),
UM – Urząd Miasta
WEZ – wojewódzka ewidencja zabytków,
WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków,
WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

SPIS TREŚCI

I. WSTĘP.....	5
1.1. Podstawowe zagadnienia.....	6
1.2. Metodologia opracowania.....	9
II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	9
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	10
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	11
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	15
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	22
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	23
5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	34
5.2.1. Położenie gminy.....	34
5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza.....	36
5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza.....	37
5.2.4. Zarys historii gminy.....	38
5.2.5. Krajobraz kulturowy.....	41
5.2.6. Zabytki nieruchomości.....	43
5.2.7. Zabytki ruchome.....	44
5.2.8. Zabytki archeologiczne.....	46
5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	54
5.2.10. Dziedzictwo niematerialne.....	55
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	61
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	72
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	81
VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT.....	95
VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	97
7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami.....	98
7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami.....	98
7.3. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	98
VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	102
IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	102
X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	104
XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW..	110

XII. BIBLIOGRAFIA.....	111
XIII. SPISY.....	112
13.1. Spis tabel.....	112
13.2. Spis rycin.....	112
13.3. Spis wykresów.....	112
13.4. Spis fotografii.....	112
XIV ANEKSY.....	114

I. WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027 (dalej GPOnZ, Program), który jest zgodny z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest to druga edycja gminnego programu opieki nad zabytkami. Pierwszy program pn. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019– 2022”, został przyjęty uchwałą Nr XVI/167/19 Rady Miasta Piły z dnia 29 października 2019 r. W związku z powyższym czas programowania minął w 2022 r. i należało opracować kolejną wersję GPOnZ aktualizując podejście do zrównoważonej polityki rozwoju oraz polityki przestrzennej, uwzględniając obecne uwarunkowania dziedzictwa kulturowego. Koncepcja polityki i strategii nawiązująca do dziedzictwa kulturowego, w tym w sposób szczególny do zabytków z terenu gminy, zastąpiła podejście z lat 2019-2022 i powstała w odpowiedzi na nowe zjawiska i potrzeby. Nie bez znaczenia było także dostosowanie dokumentu do aktualnie obowiązujących przepisów nawiązujących do zabytków oraz pozostałych przepisów prawa, które w ostatnich latach ulegały zmianom. Modyfikacja przyjętego wcześniej dokumentu wynika także z nowych wyzwań, jakie stawia przed sobą samorząd lokalny, dlatego też wypracowane zostały nowe cele i kierunki działań korespondujące z wcześniej wypracowanymi rozwiązaniami.

Program jest podstawowym dokumentem dotyczącym zarządzania dziedzictwem kulturowym, a także elementem polityki samorządowej w części dotyczącej zabytków z terenu gminy. Odnosi się do zasobów własnych gminy, jak i tych, które stanowią własność innych podmiotów, jednocześnie znajdujących się na terenie jednostki. Program ma charakter strategiczny, jego celem jest ochrona i opieka nad zabytkami oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów dziedzictwa kulturowego. Jego skuteczne wdrażanie przyczyni się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia mieszkańców. Program ma również charakter edukacyjny i powinien być znany szerszemu gronu odbiorców, nie tylko właścicielom zabytków, ale także wszystkim mieszkańcom, którzy żyją i obcują na co dzień w otoczeniu substancji zabytkowej. GPOnZ składa się z 3 głównych faz:

- poznawczej;
- analiz i wniosków;
- programowania.

Rozdziały 2 oraz 3 dotyczą podstaw i uwarunkowań prawnych. W tej części wskazano na główne dokumenty prawne odnoszące się do ochrony zabytków. Wskazane ustawy i rozporządzenia opracowane zostały na stopniu krajowym i przedstawiają nadrzędne rozwiązania dla obiektów zabytkowych. Jest to jednocześnie podstawowa i nadrzędna faza poznawcza przepisów odnoszących się do zabytków.

W rozdziale 4 i 5 również opisano fazę pierwszą. Jest ona punktem wyjścia, rozpoznania oraz zgeneralizowania szeregu wiadomości na temat dziedzictwa kulturowego na szczeblu gminy oraz na szczeblach wyższych w nawiązaniu do ogólnych zasad programowania związanych z dziedzictwem kulturowym. Ww. rozdziały są najbardziej obszerne. Przeanalizowane zostały aktualne dokumenty o charakterze strategicznym oraz planistycznym, z podziałem na uwarunkowania zewnętrzne (poziom kraju, województwa i powiatu) oraz wewnętrzne (poziom gminy), które stanowiły podstawę do opracowania kolejnych dwóch faz. Ponadto pogłębionej analizie poddano dziedzictwo kulturowe gminy z rozróżnieniem na dziedzictwo materialne oraz niematerialne. Opisano historię gminy, krajobraz kulturowy w nawiązaniu do historycznego osadnictwa oraz rozwoju przestrzennego miasta, zabytki ruchome oraz zabytki nieruchome. Te ostatnie podzielono na nieruchome zabytki

archeologiczne oraz nieruchome zabytki architektury i budownictwa. Zaszeregowaniu poddano także zabytki nieruchome ze względu na swoją przynależność do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków, która jest stanem wyjściowym do rozpoznania dziedzictwa kulturowego gminy, a zarazem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. W sposób szczególny analizie poddano obiekty zabytkowe znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Ocenie poddano z osobna każdą z charakterystycznych grup obiektów. Najważniejsze zabytki opisano szczegółowo w osobnym podrozdziale.

W rozdziale 6 przedstawiono fazę analiz i wniosków. Poprzez analizę SWOT wskazano mocne strony, słabe strony, szanse oraz zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego gminy. Pogłębiona analiza dziedzictwa kulturowego gminy oparta została na dokumentach planistycznych i strategicznych, gminnej ewidencji zabytków, otoczenia kulturowego oraz na własnych spostrzeżeniach i adnotacjach.

Rozdział 7, 8 i 9 poświęcono programowaniu, w którym to znalazły się priorytety, kierunki działań i zadania wraz z instrumentarium oraz kryteriami oceny realizacji gminnego programu. W fazie programowania określono zasadnicze kierunki działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. W fazie tej wskazano również na możliwość finansowania części wyznaczonych zadań w programie ze źródeł zewnętrznych, jak i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

Przedstawiono również podstawowe zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami, obowiązujące ramy prawne, a także załączono aneksy w postaci wykazu nieruchomości zabytków architektury i budownictwa oraz nieruchomości zabytków archeologicznych.

Program wzbogacono o liczne ryciny, tabele, wykresy, mapy oraz zdjęcia ukazujące aktualny stan zabytków.

Zrównoważone zarządzanie dziedzictwem kulturowym pozwoli na rozwój gminy przy jednoczesnym jego poszanowaniu i wykorzystaniu. Same zaś zabytki jako zasób nieodnawialny poprzez odpowiednią, długofalową politykę gminy przetrwają na rzecz przyszłych pokoleń, które również będą mogły ich doświadczać tak samo jak obecni mieszkańcy gminy.

1.1. Podstawowe zagadnienia

W Programie znajdują się podstawowe pojęcia specjalistyczne związane z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym. Poniżej podano kilka przykładów na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także wybranych pojęć zamieszczonych na portalu <http://samorzad.nid.pl/>.

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski. Program badawczy rozpoczęty w 1978 roku, polegający na metodycznym ewidencjonowaniu stanowisk archeologicznych na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Obszar kraju został podzielony na obszary w kształcie prostokąta, o powierzchni 37,5 km² każdy. Obszary zostały ponumerowane i po kolei poddano je metodycznej prospekcji powierzchniowej. Wynikiem prospekcji obszaru jest zaewidencjonowanie w postaci kart zabytków (KEZA – kart ewidencji zabytku archeologicznego) wszystkich stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w terenie. Wyniki badań AZP przekształcone zostały w wojewódzką i krajową ewidencję zabytków archeologicznych. Współcześnie prowadzone badania AZP służą prowadzeniu i aktualizacji krajowej i wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie archeologii.

Badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.

Badania architektoniczne – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.

Dominanta przestrzenna – element przestrzeni o niezakłóconej ekspozycji; obiekt budowlany (grupa obiektów) lub obiekt naturalny wyraźnie odróżniający się od otaczającej zabudowy formą lub gabarytami, posiadający czytelną i zasadniczą wartość kompozycyjną lub estetyczną.

Funkcja stanowiska archeologicznego – sposób użytkowania stanowiska w przeszłości, np. cmentarzysko, osada, miejsce wymiany handlowej, miejsce kultu.

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

Historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.

Konserwacja zabytków (prace konserwatorskie) – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tego procesu. Podstawowym celem prowadzenia prac konserwatorskich jest ocalenie materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń (...).

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.

Prace modernizacyjne (modernizacja zabytku) – unowocześnienie, uwspółcześnienie obiektu. W przypadku budynków i budowli zabytkowych, wbrew pozorom, ten typ prac jest prowadzony bardzo często w związku z adaptacją do nowych funkcji lub utrzymaniem w obiekcie pierwotnego sposobu użytkowania, a także przystosowaniem go do obecnej roli.

Renowacja zabytków – przywrócenie oraz utrzymanie estetycznego wyglądu obiektu zabytkowego. Każdorazowo renowacja powinna być prowadzona z uwzględnieniem aktualnej wiedzy o historycznym wyglądzie i formie obiektu. Typowymi pracami renowacyjnymi są odmalowanie elewacji albo wnętrza budynku zabytkowego, uzupełnienie zieleni niskiej w zabytkowym zespole zieleni (np. trawników, łąk kwietnych). Renowacja zabytku nie powinna prowadzić do naruszenia substancji zabytkowej lub doprowadzenia obiektu do wyglądu ahistorycznego.

Remont zabytku (prace remontowe przy zabytku) – rodzaj robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, których celem jest odtworzenie stanu pierwotnego. Możliwe jest używanie materiałów innych niż te, które zostały zastosowane pierwotnie. Remont polega na wymianie elementów zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych. W przypadku budynków i budowli zabytkowych obejmuje zazwyczaj prace polegające na naprawach lub wymianie elementów wtórnych albo intensywnie użytkowanych, których wartość zabytkowa jest niewielka bądź jej nie mają, a w obecnym stanie technicznym negatywnie wpływają na estetykę i funkcjonalność obiektów. Najczęściej spotykane remonty w obiektach zabytkowych obejmują elementy dachów i więźby dachowe, wnętrza mieszkań pozbawionych detalu architektonicznego, klatki schodowe nie wymagające prac konserwatorskich, instalacje, izolacje przeciwwilgociowe fundamentów.

Restauracja zabytków (prace restauratorskie) – dziedzina szeroko pojętej konserwacji zabytków, pojęcie odnosi się do prac mających na celu przywrócenie dawnej, pierwotnej formy obiektowi zabytkowemu. Każdorazowo musi być poprzedzona badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi oraz kwerendą archiwalną, która jest koniecznym elementem dla rozpoznania wartości zabytku i zrozumienia jego historii. Prowadzi do zniszczenia późniejszych nawarstwień, dlatego może być prowadzona jedynie w przypadku wyraźnie niższej wartości obecnej formy zabytku od kształtu obiektu, do którego planujemy wrócić. Powinna być prowadzona z użyciem zachowanych oryginalnych elementów.

Rewaloryzacja zabytków – przywrócenie wartości zabytku, w szczególności walorów użytkowych oraz wyeksponowanie wartości obiektu. Pojęcie używane głównie w odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa oraz urbanistyki. Rewaloryzacja łączy w sobie działania konserwatorskie adaptacyjne w celu ocalenia, a nawet przywrócenia wartości obiektu zabytkowego i przystosowania go do pełnienia nowej funkcji bądź utrzymania pierwotnego sposobu użytkowania, przy spełnieniu potrzeb współczesnych użytkowników, w sposób nie naruszający najważniejszych wartości zabytku.

Roboty budowlane przy zabytku lub w jego otoczeniu – pojęcie zdefiniowane w prawie budowlanym, polegające na budowie, rozbiorce, modernizacji, montażu, rozbudowie, nadbudowie i przebudowie obiektu budowlanego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków remont wymaga uzyskania pozwolenia odpowiedniego konserwatora zabytków w oparciu o projekt budowlany albo wyciąg z tego projektu przygotowany w celu oceny wpływu inwestycji na zabytek.

Stanowisko archeologiczne – miejsce, gdzie w ziemi, na jej powierzchni lub pod wodą znajdują się ślady obecności człowieka w przeszłości, które mają charakter zabytkowy. W przepisach prawa stanowisko archeologiczne nazwane jest nieruchomym zabytkiem archeologicznym.

Strefa ochrony konserwatorskiej – wyznaczony granicami obszar, na którym obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele, dla których zostały wyznaczone.

Sylweta (panorama) – rozległy widok obserwowany ze znacznej odległości, często z punktu lub ciągu widokowego – prezentujący obiekty budowlane, zieleń i obiekty naturalne (w tym ukształtowanie terenu), wzajemnie dostosowanych do siebie pod względem estetycznym i tworzących czytelną spójną formę krajobrazową.

Termomodernizacja – modernizacja mająca na celu poprawę warunków termicznych budynku, zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii. W obiektach zabytkowych zazwyczaj możliwa w ograniczonym stopniu ze względu na wartości zabytkowe obiektu. Na ogół dopuszczalny zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje docieplenie dachu, stropu najwyższej kondygnacji, poprawę izolacyjności albo wymianę stolarki i ślusarki, docieplenie fundamentów (...).

Warstwa kulturowa – nawarstwienie ziemne powstałe na skutek działalności człowieka w przeszłości.

Zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.

Zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.

1.2. Metodologia opracowania

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027 opracowano na podstawie gminnej ewidencji zabytków, która jest punktem wyjścia i podstawowym źródłem wiedzy na temat zabytków w gminie. Większość kart GEZ opracowana została jeszcze w 2014 r. dlatego też ewidencję gminną należy zaktualizować, pomimo iż stan obiektów jest na bieżąco monitorowany.

Celem uzyskania odpowiednich materiałów do sporządzenia GPOnZ zaznajomiono się z materiałami dotyczącymi Gminy Piła będącymi w zasobach NID. Ponadto przeprowadzono research terenowy za pomocą ogólnodostępnych baz danych, map oraz platform mapowych i terenowych. Pozyskano dane z banku danych lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego oraz z pozostałych stron internetowych, które wykorzystano w niniejszym opracowaniu. Przy opracowaniu GPOnZ niezwykle pomocne okazały się sprawozdania z realizacji poprzedniej wersji GPOnZ.

Część programową opracowano na podstawie analizy aktualnych dokumentów strategicznych i planistycznych, obserwacji własnych oraz ścisłej współpracy z pracownikami Urzędu Miasta Piły.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027 zostanie przekazany do WUOZ, Delegatura w Pile celem pozytywnego zaopiniowania. Dalej, uchwalony będzie przez Radę Miasta Piły oraz zostanie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego. W dalszym etapie zostanie rozpowszechniony wśród mieszkańców gminy, np. poprzez zamieszczenie go na stronie internetowej gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027 uwzględnia wymogi zawarte w poradniku metodycznym – „Gminny Program Opieki nad Zabytkami” oraz założenia przyjęte w opracowaniu „Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach”.

II. ~~PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI~~

Obowiązek wykonania programu opieki nad zabytkami, określony został w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W ust. 1 wskazano: „Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, **prezydent miasta**) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub **gminny** program opieki nad zabytkami.”

W ust. 2 znajdują się cele jakie powinny znaleźć się w gminnym programie opieki nad zabytkami, tj.:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Z kolei ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. narzuca na organ gminy realizację zadań własnych. W art. 7 ust. 1 pkt. 9 wskazano, że „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Piły na lata 2024-2027 nie posiada statusu aktu prawa miejscowego.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP). Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami to:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
- 2) ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 roku poz. 840 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 roku poz. 40 ze zm.).

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach:

- 1) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 977 ze zm.).
- 2) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 roku, poz. 682 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2556 ze zm.).
- 4) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1336 ze zm.).
- 5) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2023 roku, poz. 344 ze zm.).
- 6) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 roku, poz. 194 ze zm.).
- 7) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 roku, poz. 571).
- 8) ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2021 roku, poz. 485 ze zm.).
- 9) ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2023 roku, poz. 887 ze zm.).

- 10) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 roku, poz. 2337).
- 11) ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1637).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 385),
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 roku, poz. 164 ze zm.).

Uregulowania prawne dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego znajdują się również w poniższych rozporządzeniach:

- 1) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 roku, Nr 61, poz. 354).
- 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 roku, poz. 56).
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 roku, poz. 81).
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2053).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 4.1. oraz 4.2. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Podrozdział zawiera informacje o strategicznych celach polityki państwa i uwarunkowaniach formalnoprawnych w sferze ochrony zabytków. Analizie poddano relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzanymi na poziomie krajowym. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027 jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. przyjęto Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Dokonano w nim diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

1. Organizacja i zadania organów ochrony zabytków w Polsce.
2. Stan zachowania zabytków w Polsce – rola i znaczenie form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach.
3. Komunikacja, porozumienie i współpraca w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Jako cel główny wyznaczono „zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce”, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe dotyczące:

- weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;
- wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;
- roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Cele składają się na kierunki działań, a te zostały podzielone na zadania. Przyjęte do realizacji zadań kierunki działań to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- wzmocnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- wzmocnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Przedstawiono karty zadań wraz z opisami szczegółowymi, opisem wskaźników celu projektu oraz harmonogramem projektu. W rozdziale siódmym podano plan finansowy, zaś w kolejnym system wdrażania, monitoringu i ewaluacji Programu. Krótko scharakteryzowano zarządzanie ryzykiem oraz dołączono załączniki takie jak:

- zabytki nieruchome wpisane na Listę Dziedzictwa UNESCO;
- zabytki nieruchome uznane za pomnik historii;
- zestawienie zabytków nieruchomych;
- zestawienie zabytków archeologicznych;
- zestawienie zabytków ruchomych;
- spis WKZ i delegatur;
- spis porozumień.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030

Uchwałą nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. przyjęto Długookresową Strategię Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Strategia określa główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres co najmniej 15 lat. Dokument składa się z 7 rozdziałów: Charakterystyka modelu rozwoju Polski do 2030 r., Cel główny i obszary strategiczne, Warunki realizacji Strategii – ramy makroekonomiczne i harmonogram, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki, Cele

strategiczne i kierunki interwencji w obszarze równoważenia potencjałów rozwojowych regionów, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze efektywności i sprawności państwa, Monitorowanie realizacji Strategii. Sformułowano następujący cel główny: *„Poprawa jakości życia Polaków mierzona zarówno wskaźnikami jakościowymi, jak i wartością oraz tempem wzrostu PKB w Polsce”*. Wyodrębniono 3 obszary strategiczne, które zostały podzielone na osiem części (zgodnych ze strategicznymi celami rozwojowymi). Są to:

W obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki:

- 1) Innowacyjność gospodarki i kreatywność indywidualna;
- 2) Polska Cyfrowa;
- 3) Kapitał ludzki;
- 4) Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko.

W obszarze równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski:

- 1) Rozwój regionalny;
- 2) Transport.

W obszarze efektywności i sprawności państwa:

- 1) Kapitał społeczny;
- 2) Sprawne państwo.

W nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego w Strategii wskazano na wspieranie procesów digitalizacji i upowszechniania zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. przyjęto Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Została opracowana zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 roku. Dokument składa się z 8 rozdziałów: Zagospodarowanie Przestrzenne Kraju, Uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, Wizja przestrzennego zagospodarowania Polski 2030, Zasady i cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, Cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, Typologia obszarów funkcjonalnych, System realizacji Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Stan przestrzennego zagospodarowania kraju 2011 – mapy diagnostyczne. W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określono cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju służące jej urzeczywistnieniu oraz wskazano zasady oraz mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznych polityk rozwojowych mających istotny wpływ terytorialny. Przedstawiono cel strategiczny: *„Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych –konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.”* Ponadto wyodrębniono następujące cele:

Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.

Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników

rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.

Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego

W ramach kierunku działania 1.1. Wspieranie rozwoju funkcji metropolitalnych największych polskich miast wskazano na potrzebę rewitalizacji historycznych i zabytkowych obiektów na cele kulturowe. Z kolei w kierunku 2.2.4. Wspomaganie rozwoju specjalizacji terytorialnej nawiązano do ochrony i rewaloryzacji zachowanych obiektów zabytkowych i zespołów ruralistycznych. W kierunku działania 4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej podano, że uspołecznienie procesów planistycznych będzie wspomagać integrację zarządzania krajobrazem kulturowym odziedziczonym i związanym ze współczesnymi stosunkami społeczno-gospodarczymi, z zarządzaniem obiektami ochrony obszarowej, ochroną wartości symbolicznych mogących być podstawą potencjału rozwoju regionów, takich jak sylweta miasta i obiektu zabytkowego, obiektów istotnych dla dziedzictwa kulturowego społeczności lokalnych. Procedury te będą obejmowały także programy rewitalizacji obszarów poprzemysłowych i kryzysowych. Działania będą dotyczyły także koordynowania przedsięwzięć związanych z rozwojem regionów i obszarów turystycznych oraz systemów rekreacyjnych w obszarach cennych przyrodniczo i atrakcyjnych turystycznie, takich jak: parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, parki kulturowe, ewidencjonowane zabytkowe założenia ruralistyczne i rezydencjonalne, rezerwy archeologiczne. Wyszczególniono także kierunek działania 6.4.2. Obszary ochrony krajobrazów kulturowych – „W celu stworzenia systemu zmierzającego do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, nieodwracalnej utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca, w tym rozwiązania konfliktów społecznych związanych z degradacją przestrzeni przyrodniczej, zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków architektonicznych, konieczne jest wprowadzenie do dokumentów planistycznych wszystkich szczebli zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego, umożliwiającej gospodarowanie krajobrazem w celu podniesienia konkurencyjności regionów.” W nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego w KPZK 2030 wskazano również, że w perspektywie najbliższych dwudziestu lat rola dziedzictwa kulturowego w procesach rozwoju przestrzennego będzie rosła – zwiększanie się zamożności społeczeństwa oraz przekształcenia o charakterze kulturowym będą powodowały wzrost znaczenia rozwojowego zarówno materialnych jak i niematerialnych składników dziedzictwa kulturowego. Ich lokalizacja i umiejętność wykorzystania w procesach rozwoju będzie wpływała pozytywnie na tok koncentracji gospodarczej, ludnościowej i rangę kultury i turystyki. Ponadto na mapie diagnostycznej 18 przedstawiono przestrzenne rozmieszczenie zabytków w kraju. Najbardziej powszechną formą ochrony zabytków jest Rejestr zabytków, który jest stale uaktualniany przez służby konserwatorskie. Największa liczba zabytków nieruchomych znajduje się w Krakowie, Warszawie, Wrocławiu, Poznaniu, Gdańsku i Łodzi, natomiast największe nasycenie gmin zabytkami nieruchomymi umieszczonymi w rejestrach dotyczy województwa opolskiego, dolnośląskiego i wielkopolskiego oraz na obszarze między Warszawą i Łodzią.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. przyjęto Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Składa się z następujących merytorycznie rozdziałów: Wyzwania rozwojowe kraju w ujęciu regionalnym do 2030 roku w świetle analiz terytorialnych, Polityka regionalna 2030, Cel główny i cele szczegółowe polityki regionalnej do 2030 roku, System realizacji KSRR, Ramy finansowe krajowej strategii rozwoju regionalnego, Monitorowanie i ewaluacja. Celem głównym KSRR jest *efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym*. Wyznaczono 3 cele szczegółowe:

Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach Celu 1 poprzez kierunek inwestycji nr 5. Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów wskazano, że infrastruktura społeczna będzie bardziej dostępna, obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury. Szczególnie istotne będzie realizowanie działań w tym zakresie na obszarach małych miast i na wsi, gdzie poziom dostępności przestrzennej jest zdecydowanie niższy niż w pozostałej części kraju. Ponadto wspierane będą różnego rodzaju działania w ramach celu nr 2, np. promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich, zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W podrozdziale dokonano analizy opracowań strategicznych i planistycznych sporządzonych dla obszaru województwa wielkopolskiego i powiatu pilskiego pod kątem znaczenia ich zapisów i działań dotyczących dziedzictwa kulturowego Gminy Piła. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027 jest zbieżny ze strategicznymi celami województwa i powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Powiat Pilski jest w trakcie opracowania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami oraz Strategii Rozwoju Powiatu Pilskiego do 2030 roku.

Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024

Uchwałą nr XXXVII/714/21 z dnia 20 grudnia 2021 r. Sejmik Województwa Wielkopolskiego przyjął Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 (Dz.U. Woj. Wlkp. poz. 58 z 04.01.2022 r.). Dokument składa się z 5 głównych rozdziałów:

1. Prawne i strategiczne uwarunkowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego
3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków będące w posiadaniu województwa wielkopolskiego i wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych
4. Cele programu opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024
5. Źródła finansowania opieki nad zabytkami

W Programie przedstawiono podstawę prawną programu, opisane zostały dokumenty programowe na poziomie kraju i województwa, a także odwołano się do powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami na terenie województwa. Wskazano, że w 2021 r. 122 gminy posiadały aktualne gminne programy opieki nad zabytkami.

W charakterystyce posiadanych zasobów przedstawiono historię regionu, scharakteryzowano zabytki nieruchome ze szczególnym uwzględnieniem zabytków wpisanych do rejestru zabytków, założeń przestrzennych, architektury sakralnej, architektury obronnej, budowli użyteczni publicznych, architektury rezydencjonalnej, zieleni, zabudowy folwarcznej i gospodarczej, budynków mieszkalnych, obiekty przesyłowe, czy cmentarze. Ponadto omówiono wojewódzką ewidencję zabytków nieruchomości, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne oraz gminne ewidencje zabytków. Te ostatnie zostały założone niemal we wszystkich gminach województwa (212 na 226 gmin – stan na 2021 r.). Charakterystyce poddano pomniki historii, których na terenie województwa odnotowano 11. Opisane zostały również parki kulturowe – 2 obiekty. Na terenie województwa nie występują obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, czy Znaki Dziedzictwa Europejskiego. W Poznaniu znajdują się 33 obiekty wytypowane do ochrony konserwatorskiej jako dobra kultury współczesnej. W Programie omówiono także ważniejsze instytucje kultury, parki narodowe i krajobrazowe oraz niematerialne dziedzictwo kulturowe.

W rozdziale 3. przedstawiono zabytki własne województwa wpisane do rejestru zabytków z uwzględnieniem ich obecnego stanu oraz planowanych działań mających na celu ich poprawę. Charakterystyce poddano 48 pozycji, w tym dom mieszkalny przy ul. Browarnej 7 w Pile, którego stan oceniono jako dobry. Obecnie znajduje się tu Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica w Pile.

Celem głównym Programu sformułowano następująco: „*Samorząd Województwa Wielkopolskiego stwarza warunki dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dba o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.*”

Wypracowano cele szczegółowe, odpowiadające im kierunki działań oraz przypisane do nich zadania. Wyznaczone cele szczegółowe to:

1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.
2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.
3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.
4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Uchwałą nr XVI/287/20 z dnia 27 stycznia 2020 r. Sejmik Województwa Wielkopolskiego przyjął Strategię rozwoju województwa wielkopolskiego 2030+ (bip.umww.pl/292---k_91---k_207---strategia-rozwoju-wojewodztwa-wielkopolskiego-do-2030). Program jest kolejną, już czwartą edycją podstawowego dokumentu strategicznego regionu, określającego długofalową wizję rozwoju województwa, w którym położono większy nacisk na zagadnienia planistyczne oraz współzarządzanie i lepszą koordynację polityk publicznych. Składa się z kilku rozdziałów, w tym podrozdziału pn. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej i wyzwania rozwojowe. W tej części dokumentu wskazano, że województwo charakteryzuje się bogatym dziedzictwem kulturowym, które łącznie z obszarami zalesionymi i przyrodniczymi tworzą podstawy dla rozwoju turystyki i rekreacji w regionie, a także stanowią uwarunkowania rozwoju osadnictwa. Walorem turystycznym regionu o randze krajowej i międzynarodowej są m.in. Szlak Piastowski i Wielka Pętla Wielkopolski. Z kolei w analizie SWOT wskazano w silnych stronach, że region charakteryzuje się dużą różnorodnością i wartością dziedzictwa kulturowego.

Sformułowana w dokumencie wizja to: *„Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”*

Z kolei opracowana misja brzmi: *„Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”*

Zadania jakie zostały wyznaczone, które odwołują się do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego to:

- stworzenie programu promocji dziedzictwa kulinarnego Wielkopolski;
- rozwój wielkopolskich instytucji kultury;
- rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego;
- infrastruktura na obszarach wiejskich – m.in. kształtowanie przestrzeni publicznej, ochrony zabytków, infrastruktury placówek edukacyjnych i kultury;

W Strategii wyznaczone zostały Ośrodki Funkcjonalne. Miasto Piła, jako ośrodek subregionalny znajduje się w tzw. Północno-zachodnim Obszarze Funkcjonalnym. Jednym z kluczowych zadań dla tego obszaru są:

- rozwój kapitału społecznego przez wsparcie działalności kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej;
- wsparcie potencjału turystycznego obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem Wielkiej Pętli Wielkopolski, modernizacji infrastruktury turystycznej szlaku wodnego Doliny Noteci;
- projektowanie nowych szlaków turystycznych, tworzenie sieci tras turystyki krajoznawczej i kwalifikowanej oraz zaplecza obsługi ruchu turystycznego z uwzględnieniem walorów zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych PnZOF, wspieranie rozwoju bazy wypoczynkowej na terenach wiejskich, w szczególności agroturystyki;

- rewitalizacja obszarów zdegradowanych, nadanie nowych funkcji obszarom zmarginalizowanym położonym przy granicy województwa (skuteczne wykorzystanie krajowego instrumentu OSI).

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego Wielkopolska 2020+

Uchwałą nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. Sejmik Województwa Wielkopolskiego przyjął Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania (Dz.U. Woj. Wlkp. poz. 4021 z 15.04.2019 r.). Dokument składa się z 7. rozdziałów. W podrozdziale 2.3. opisano uwarunkowania wewnętrzne, w tym dziedzictwo kulturowe. W tej części dokumentu wskazano na dużą różnorodność dziedzictwa kulturowego województwa, wysoką wartość kulturową obiektów zabytkowych, w tym Wzgórze Lecha w Gnieźnie wpisane na Listę Dziedzictwa Europejskiego oraz 11 pomników historii. Opisano tu również bogactwo obszarów i obiektów zabytkowych, liczna zabytki archeologiczne, obszary cenne kulturowo, niewielki stopień rozpoznania dóbr kultury współczesnej, gęstą sieć szlaków kulturowych. Wskazano także na duże znaczenie obiektów kultu religijnego, liczne miejsca pamięci narodowej (w tym walkami narodowo-wyzwoleńczymi w Pile, czy I wojną światową, Powstaniem Wielkopolskim oraz II wojną światową, tu wskazano za przykład również Piłę), szeroki zakres instytucjonalnej działalności kulturalnej, wysoką rangę wydarzeń kulturalnych, bogactwo niematerialnego dziedzictwa kulturowego, czy zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego i zróżnicowane walory krajobrazowe.

W rozdziale 4. wypracowano cele polityki przestrzennej. Jednym z podrozdziałów jest zakres dotyczący ochrony potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji. Określono następujące kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz podlegające im działania:

1. Wzmacnianie tożsamości narodowej i regionalnej:
 - kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego;
 - zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego;
 - poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu;
 - rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej;
2. Rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:
 - zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki;
 - rozwój turystyki kulturowej;
 - rozwój turystyki kwalifikowanej;
 - rozwój turystyki wypoczynkowej;
 - rozwój turystyki biznesowej;
 - poprawa obsługi ruchu turystycznego.

W ramach kierunku rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej Piła została wymieniona jako ośrodek o znaczeniu regionalnym, spełniający rolę centrów obsługi kulturalnej poszczególnych części Wielkopolski. Obszar rozwoju turystyki biznesowej preferowany jest dla większych miast województwa, w tym dla Piły.

W dokumencie wyznaczone zostały MOF-y, czyli Miejskie Obszary Funkcjonalne, w tym MOF Ośrodka Subregionalnego – Piła. W granicach obszaru funkcjonalnego ośrodka subregionalnego miasta Piły znalazło się 7 gmin, w tym gmina miejska Piła. Kluczowym celem rozwoju przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka subregionalnego miasta Piły będzie zwiększenie dostępności do

stolicy regionu, poprawa wewnętrznych powiązań komunikacyjnych i infrastrukturalnych oraz rozwiązanie problemów przestrzennych i rozwojowych dla osiągnięcia wysokiego poziomu konkurencyjności obszaru oraz poprawy jakości życia mieszkańców. Dla realizacji celu kluczowego zdefiniowano następujące cele polityki przestrzennej:

- Cel 1. Kształtowanie ładu przestrzennego;
- Cel 2. Poprawa dostępności i obsługi komunikacyjnej;
- Cel 3. Przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska;
- Cel 4. Ochrona i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego;
- Cel 5. Wykorzystanie i wzmacnianie potencjału społeczno-gospodarczego;
- Cel 6. Rozwój systemów infrastruktury technicznej.

W zakresie Celu 4 określono następujące zasady zagospodarowania:

1) Zachowanie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego:

- a) podnoszenie rangi ochrony najcenniejszych zabytków, w tym objęcie ochroną w postaci pomnika historii Zespołu sakralnego w Skrzatuszu,
- b) obejmowanie ochroną prawną obszarów cennych kulturowo, o wysokich wartościach kulturowych i historycznych w formie parków kulturowych (Nadnoteckie Osadnictwo Fryderycjańskie oraz obszar Skrzatusza),
- c) poszerzanie rejestru zabytków o układy przestrzenne miast i wsi oraz inne założenia kompozycyjne,
- d) wyznaczanie i określanie zasad ochrony otoczenia obiektów wartościowych oraz charakterystycznych elementów struktury krajobrazu: osi widokowych, dominant przestrzennych i panoram miejscowości, w tym pozostawienie obszarów niezainwestowanych, w celu zachowania ekspozycji widokowej na obiekty cenne, charakterystyczne dla krajobrazu kulturowego oraz ograniczanie lokalizowania naziemnych elementów wysokościowych infrastruktury technicznej w strefach ekspozycji widokowej;

2) Efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego:

- a) kształtowanie zagospodarowania obszarów i obiektów stanowiących podstawę kreowania produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa wpływających na tożsamość narodową i regionalną (m.in. wartości historyczno-artystyczne Zespołu sakralnego w Skrzatuszu, zachowane elementy dawnego osadnictwa nadnoteckiego oraz dawna działalność sławnych, zasłużonych Wielkopolan),
- b) określanie przeznaczenia terenów z uwzględnieniem wzmacniania roli Piły i Trzcianki jako centrów obsługi kulturalnej.

W części mapowej – kultura, turystyka i rekreacja Piłę określono jako:

- centrum kulturalne Wielkopolski o znaczeniu regionalnym;
- miejscowość o wysokim potencjale dla rozwoju turystyki biznesowej;
- miejscowość z historycznym układem przestrzennym nie ujętym w rejestrze zabytków;
- miejscowość, w której znajdują się miejsca pamięci narodowej.

Ponadto z mapy można odczytać, że przez Piłę przechodzi rowerowy szlak turystyki aktywnej o znaczeniu międzynarodowym oraz Wielkopolski System Szlaków Rowerowych.

Audyt Krajobrazowy Województwa Wielkopolskiego

Uchwałą nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Sejmik Województwa Wielkopolskiego przyjął Audyt Krajobrazowy Województwa Wielkopolskiego (bip.umww.pl/279---k_122---k_1---audyt-krajobrazowy-województwa-wielkopolskiego). Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie.

Audyt krajobrazowy jest dokumentem o złożonej strukturze, składającym się z szeregu plików tekstowych, tabelarycznych oraz graficznych.

Dokument składa się z 7. części:

- tekst wprowadzający;
- krajobrazy WLKP;
- charakterystyka krajobrazów;
- ocena krajobrazów;
- priorytety;
- krajobrazy formy ochrony;
- propozycje form ochrony.

W części pierwszej wskazano, że wyróżniającym się elementem mającym wpływ na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe. Podkreślono, iż szczególne znaczenie dla krajobrazu Wielkopolski mają: układy przestrzenne miast i wsi o zachowanych walorach historycznych i kompozycyjnych, zespoły rezydencjonalno-parkowe, których wyjątkowe zagęszczenie występuje głównie w środkowej i południowej części województwa, aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych, charakterystyczne dla komponowanego krajobrazu rolniczego czy obszary tradycyjnego osadnictwa wiejskiego. Największe nagromadzenie elementów kultury materialnej występuje w centralnej i południowej części województwa. W Wielkopolsce zachowały się najstarsze ślady związane z historią powstawania państwa polskiego i kształtowaniem się tożsamości narodowej Polaków. Zasoby te położone są w kluczowym paśmie kulturowym województwa – na Szlaku Piastowskim. Wielkopolska charakteryzuje się wysokim nasyceniem obiektów objętych ochroną prawną. Do rejestru zabytków nieruchomych wpisane są 7923 obiekty, wśród których najliczniejszą grupą są obiekty sakralne, często dominujące w panoramach miast i wsi. W rejestrze zabytków ujęte zostały również obiekty archeologiczne, spośród których istotne znaczenie mają te o własnej formie krajobrazowej. Ponadto w Audycie podano, że szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są także liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej oraz towarzyszące przy nich parki, często stanowiące wyróżniki krajobrazowe. Istotnym elementem są także zabytkowe cmentarze, których liczbę oszacowano na ok. 2500. Wśród pozostałych elementów krajobrazu Wielkopolski wymieniono zabytkowe wiatraki, występujące głównie w południowej części województwa, kopalnię soli w Wapnie, Pomnik Zagłady obejmujący Muzeum Martyrologiczne – Obóz w Chełmnie nad Nerem, zlokalizowany w tzw. Lasach Rzuchowskich, czy historyczną zabudowę znajdująca się na obszarze zabytkowych układów urbanistycznych (140 wpisanych do rejestru zabytków) oraz ruralistycznych (5 wpisanych do rejestru zabytków). Szczególną wartością krajobrazu województwa są pomniki historii, których na terenie województwa jest 11. Na terenie województwa znajdują się również parki kulturowe (2) oraz parki krajobrazowe (2).

Miasto Piła (ośrodek subregionalny) została zakwalifikowana do krajobrazu priorytetowego Wielkomiejskiego - zespoły urbanistyczne o zachowanych założeniach historycznych, których na terenie województwa jest 7. Zgodnie z mapą nr 1, w granicach administracyjnych Piły zidentyfikowano kilka typów i podtypów krajobrazów:

- bagienno-łąkowe – głównie bezleśne (z udziałem ekstensywnie użytkowanych łąk);
- bagienno-łąkowe – głównie bezleśne (z domieszką szuwarów i turzycowisk);
- leśny (z przewagą siedlisk borowych);
- leśny (z przewagą siedlisk lasowych);
- wiejskie (sztuczne zbiorniki wodne)
- wiejskie (z przewagą wstęgowo ułożonych zespołów niewielkich pól ornych, łąk i pastwisk);

- wiejskie (z przewagą mozaikowo rozmieszczonych użytków rolnych, tworzących pola średniej wielkości);
- mozaikowe (podmiejskie);
- podmiejskie i osadnicze (zróżnicowana typologicznie i przestrzennie zabudowa nierolnicza na terenach wcześniej rolniczych);
- wielkomiejskie (zespoły urbanistyczne o zachowanych założeniach historycznych);
- wielkomiejskie (obszary zabudowy mieszkaniowej);
- wielkomiejskie (wielkie centra handlowe, logistyczne i składowo-magazynowe);
- wielkomiejskie (tereny sportowo-rekreacyjne);
- komunikacyjny (węzłów komunikacyjnych i transportowych);
- komunikacyjny (kompleksy lotniskowe).

Piła została poddana szczegółowej analizie, jako krajobraz priorytetowy o ID 2510. W niej wymieniono m.in. zabytki wpisane do rejestru zabytków. W rekomendacjach i wnioskach dotyczących form ochrony przyrody oraz zabytków wskazano na ustanowienie strefy ochrony konserwatorskiej dla obszaru o zachowanym historycznym układzie urbanistycznym obejmującym rozplanowanie historycznych przebiegów ulic oraz zachowanej zabytkowej zabudowy w MPZP.

Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027

Komisja Europejska z dniem 5 grudnia 2022 r. zatwierdziła program Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027 Decyzją Wykonawczą C(2022) 9044. W dokumencie sformułowano następujące priorytety:

1. Fundusze Europejskie dla Wielkopolskiej gospodarki.
2. Fundusze Europejskie dla zielonej Wielkopolski.
3. Fundusze Europejskie na zrównoważonej mobilności miejskiej w Wielkopolsce.
4. Lepiej połączona Wielkopolska w UE.
5. Fundusze Europejskie wspierające społeczną infrastrukturę dla Wielkopolan.
6. Fundusze Europejskie dla Wielkopolski o silniejszym wymiarze społecznym.
7. Fundusze Europejskie na Wielkopolskie inicjatywy lokalne.
8. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (EFRR).
9. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (EFS+).
10. Sprawiedliwa transformacja Wielkopolski Wschodniej.
11. Pomoc techniczna (EFRR).
12. Pomoc techniczna (EFS+).
13. Pomoc techniczna (FST).

W programie przedstawiono cele szczegółowe, w tym np.:

- RSO4.6 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. W uzasadnieniu opracowania ww. celu wskazano między innymi, że obiekty zabytkowe są ważnym elementem zasobu danego obszaru, podnoszącym jego atrakcyjność turystyczną i definiującym w znacznym stopniu możliwości budowy marki, potencjału rozwojowego, uwarunkowanego specyfiką danego miejsca, jak i z punktu widzenia wzmacniania czynników rozwoju społeczno-gospodarczego (rozwoju kapitału społecznego, kreatywności i innowacyjności);
- RSO5.1. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwojowi społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich. Uzasadniając potrzebę

celu szczegółowego zapisano m.in., że ponad 1/5 powierzchni miast podlega procesom degradacji i wymaga rewitalizacji. Region charakteryzuje się największą w skali kraju powierzchnią gruntów zdewastowanych i zdegradowanych;

- RSO5.2. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie. W uzasadnieniu odwołano się do obiektów zabytkowych, tj. wskazano, że na terenach wiejskich znajdują się liczne obiekty zabytkowe, zespoły pałacowo-ogrodowe czy zespoły folwarczne, które ulegają stopniowej degradacji, a przy braku renowacji na trwałe zostanie utracone nie tylko lokalne, ale i regionalne dziedzictwo kulturowe.

Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Pilskiego na lata 2015 - 2025

Uchwałą Nr XLIII.401.2014 Rady Powiatu w Pile przyjęła Strategię Rozwoju z dniem 25 września 2014 r. W dokumencie opracowano misję rozwoju, która brzmi: „*Wzmocnienie potencjału gospodarczego, przyrodniczego i społecznego powiatu na rzecz zrównoważonego rozwoju i poprawy jakości życia jego mieszkańców.*”. Obok misji postawiono wizję, czyli wyobrażenie przyszłej pozycji rozwojowej, którą osiągnie powiat w wyniku realizacji Strategii: „*Powiat pilski liderem rozwoju społeczno-gospodarczego i zielonymi płucami północnej Wielkopolski*”.

Ponadto wyznaczono następujące strategiczne cele rozwoju:

1. Rozwój infrastruktury drogowej.
2. Rozwój infrastruktury na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców.
3. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury społecznej.
4. Planowanie przestrzeni na rzecz konkurencyjności gospodarczej i turystycznej powiatu.
5. Tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości.
6. Dążenie do zrównoważonego rozwoju powiatu.
7. Promocja potencjału gospodarczego powiatu.
8. Skuteczna ochrona środowiska przed zanieczyszczeniami.
9. Wykorzystanie walorów środowiskowych w rozwoju powiatu.
10. rozwój lokalnego rynku pracy.
11. Zapewnienie kształcenia zwiększającego szanse na rynku pracy.
12. Podnoszenie jakości systemu edukacyjnego.
13. Bezpieczny powiat.
14. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.
15. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego.
16. Podnoszenie jakości zarządzania publicznego.

W ramach celu strategicznego nr 4 wskazano zadania m.in. takie jak: Rewitalizacja Wyrzyskiej Kolejki Powiatowej jako produktu turystycznego, czy Wsparcie inicjatyw gminnych na rzecz rozwoju bazy turystycznej, w tym gospodarstw agroturystycznych.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 5.1. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Strategia rozwoju miasta Piły do 2035 roku – aktualizacja

Uchwałą Nr LXXII/720/23 z dnia 28 lutego 2023 r. Rada Miasta Piły przyjęła Strategię rozwoju miasta Piły do 2035 roku – aktualizacja. Powyższy dokument zawiera m.in. podsumowanie diagnozy w 3 sferach, w tym w sferze przestrzennej. W niej podano następującą informację: „W wyniku działań wojennych miasto utraciło historyczne centrum. Fragmenty pozostałej zabudowy śródmiejskiej nie tworzą zwartej struktury. Tym samym na obszarze miasta Piły nie występują obiekty uznane za pomniki historii oraz wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Naturalnego i Kulturowego UNESCO. W gminnej ewidencji zabytków nieruchomości znajduje się obecnie 700 obiektów, w przeważającej liczbie budynków mieszkalnych, w tym 14 zespołów zabudowy mieszkaniowej i użyteczności publicznej, a także 2 parki – zespół parku miejskiego oraz park leśny w Kalinie, 2 ogrody dworskie Piła-Płotki i Kuźnica Piłska oraz 19 cmentarzy. Dodatkowo w obrębie miasta zlokalizowanych jest 5 cmentarzy kurhanowych. Spośród wszystkich powyższych zabytków 23 obiekty wpisane są do rejestru zabytków (13 budynków pojedynczych, 3 zespoły architektoniczne, w tym duży zespół stacji kolejowej, 5 cmentarzy oraz 1 park). Spośród stanowisk archeologicznych do rejestru wpisane jest stanowisko cmentarzyska kurhanowego przy alei Poznańskiej. Stan ten pozwala wskazać na brak wysokiej rangi budynków zabytkowych, a w rezultacie niewielkie walory dziedzictwa kulturowego w odniesieniu do dziedzictwa narodowego Polski”.

W dokumencie określono wizję i misję, które brzmią, wizja: „Piła to regionalne centrum gospodarcze, administracyjne, społeczne, edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne – lider rozwoju północnej Wielkopolski. Miasto ludzi kreatywnych i aktywnych, zarządzane w sposób inteligentny i zrównoważony.” Misja: „Działamy dla dobra mieszkańców Piły i regionu z poczuciem odpowiedzialności obywatelskiej za inteligentny i zrównoważony rozwój gospodarczy, społeczny oraz przestrzenny.

Wskazano 3 główne kierunki rozwoju:

1. Inteligentne i zrównoważone wykorzystanie atutów położenia i przestrzeni do poprawy funkcjonalności i konkurencyjności miasta – jako regionalnego centrum gospodarczego, administracyjnego, społecznego, kulturalnego, rekreacyjnego oraz edukacyjnego północnej Wielkopolski.
2. Wspieranie aktywności gospodarczej oraz społecznej mieszkańców miasta oraz regionu.
3. Poprawa efektywności zarządzania zasobami oraz zadaniami miasta.

Opracowana została analiza SWOT, w której jako mocną stroną wskazano zrewitalizowany znaczny obszar miasta. Piła posiada zdefiniowane plany rewitalizacji przestrzeni miasta na najbliższe lata – umożliwiające kształtowanie przestrzeni i rozwój nowych funkcji na rewitalizowanych terenach, zaś w słabych stronach - wysokie koszty realizacji dalszych planów rewitalizacji miasta.

Przewidziane zadania w najbliższych latach, które nawiązują do dziedzictwa kulturowego miasta to:

1.1.1 Rewitalizacja obiektów i przestrzeni publicznych, w tym:

- kontynuacja realizacji projektu „Budowa markowego produktu Wielkopolski – Piłska strefa aktywności”;
- rewitalizacja komunalnych zasobów mieszkaniowych;
- rewitalizacja obiektów użyteczności publicznej.

1.1.12. Prowadzenie oraz wsparcie działań na rzecz ochrony zasobów materialnych i niematerialnych dziedzictwa kulturowego, w tym ochrona obiektów zabytkowych oraz miejsc pamięci.

Zadania szczegółowe to:

1. Przedsięwzięcia rewitalizacyjne dotyczące komunalnych obiektów mieszkaniowych i przestrzeni publicznych.
2. Odnowienie elewacji budynku oraz remont dachu budynku Szkoły Podstawowej nr 2 (dawne Gimnazjum nr 5 im. Tadeusza Kościuszki), ul. Bydgoska 23
3. Odnowienie elewacji budynku Szkoły Podstawowej nr 5 im. Dzieci Polskich w Pile - zabytkowa część budynku.
4. Podniesienie atrakcyjności obiektów kultury oraz ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego, na terenie miasta Piły.
5. Działania na rzecz ochrony, zagospodarowania i promocji zabytkowych obiektów przemysłowych związanych z historią miasta i regionu , w tym pokolejowych np. pilska parowozownia Okrągłak wraz z otoczeniem
6. Utworzenie i działalność Centrum Edukacji Lotniczej.
7. Działania na rzecz ochrony, utrzymania i promocji cmentarzy zabytkowych w Pile.

Gminny programu rewitalizacji dla miasta Piły - aktualizacja

Uchwałą Nr LXXII/721/23 z dnia 28 lutego 2023 r. Rada Miasta Piły przyjęła Gminny programu rewitalizacji dla miasta Piły - aktualizacja. Tereny zamieszkałe objęte działaniami rewitalizacyjnymi stanowią dwa podobszary: Śródmieście i Zamość – zachód. Obejmują one centrum miasta Piły, a także tereny w południowo-wschodniej części miasta. W podobszarze Osiedle Śródmieście znajduje się zespół stacji kolejowych Piła Główna wraz z otoczeniem przy ul. Zygmunta Starego. Na obszarze tym występują również inne obiekty rejestrowe, np.:

- park miejski przy ul. Chopina;
- Dom Strzelecki;
- arsenał, ul. 1 Maja 1, obecnie budynek mieszkalny z usługami handlu;
- zabudowa mieszkaniowa z przełomu XIX i XX wieku;
- Szkoła Powszechna Ewangelicka, rok budowy 1900-1902, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1;
- Konsulat RP w latach 1928-34, budynek z 1910 r.; obecnie budynek mieszkalny z usługami handlu w parterze;
- Pastorówka, Parafia Ewangelicko – Augsburgska, 1909-1911.

Z kolei w podobszarze Osiedle Zamość-zachód występują takie zabytki jak:

- kościół p.w. św. Antoniego Padewskiego wybudowany w latach 1929-1930;
- zabudowa wielorodzinna i kamienice wybudowane na przełomie XIX i XX w.;
- dawny kościół luterański i zespół obiektów dawnego kościoła luterańskiego, obecnie kościół par. p.w. św. Stanisława Kostki, ul. Browarna, rok powstania 1895-97;
- dawne kasyno oficerskie, ul. Browarna 3, rok powstania 1870-90;
- dawny Konsulat RP w latach 1934 – 1939, rok powstania 1875, obecnie Muzeum Okręgowe w Pile;
- dom – miejsce urodzenia Stanisława Staszica, ul. Browarna 18, obiekt z połowy XVIII w., obecnie Muzeum Stanisława Staszica;
- budynki mieszkalne pochodzące z okresu od połowy XIX wieku do początków XX w.

W ramach aktualizacji Programu, w wyniku otwartego naboru projektów rewitalizacyjnych, listę przedsięwzięć rewitalizacyjnych rozszerzono o następujące projekty uzupełniające dotyczące zabytków:

- 1.2.17 Remont zabytkowego kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Kostki w Pile.

2.1.12 Remont elewacji i klatki schodowej, zwiększenie dostępności dla osób niepełnosprawnych budynku Inwest-Park w Pile.

Nie wprowadzano zmian na liście projektów podstawowych. Wśród nich znalazły się odwołania do obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz wpisanych do rejestru zabytków:

- modernizacja energetyczna noclegowni dla matek z dziećmi i samotnych kobiet w Pile – al. Niepodległości 135;
- rewitalizacja budynku Domu Pomocy Społecznej w Pile – ul. 11 Listopada 40;
- modernizacja energetyczna noclegowni dla osób bezdomnych i miejsca wydawania posiłków dla najuboższych z terenu miasta Piły – ul. Okólna 32a;
- nowa Parowozownia oraz dwie wieże ciśnień i magazyny - Przeprowadzenie generalnego remontu konserwatorskiego zabytkowej parowozowni oraz dostosowanie jej do potrzeb ruchu turystycznego;
- modernizacja i rozbudowa Muzeum Stanisława Staszica w Pile;
- remont budynku Regionalnego Centrum Kultury – Fabryka Emocji w Pile – Pl. Staszica 1;
- modernizacja energetyczna Klubu Seniora „Zacisze” w Pile – ul. Bydgoska 68;
- centrum Sportowo-Edukacyjne "Oratorium im. bł. Zefiryń Namuncura" w Pile - kompleksowy remont i wyposażenie pomieszczeń obiektu stanowiącego dawną kuchnię wojskową przy ul. Andersa 34 w Pile;
- przebudowa i zmiana sposobu użytkowania budynku administracyjno-biurowego oraz magazynowego na internat (bursę) i sale dydaktyczne Centrum Kształcenia „Wiedza” w Pile – ul. Warsztatowa 6b;
- utworzenie Centrum Integracji Społeczno-Kulturalno-Naukowej „Centrum ISKRA” w Pile – w tym prace o charakterze budowlano-remontowym - ul. Kilińskiego 12 a, 14, 16.

Podano także projekty uzupełniające odnoszące się do zabytków:

- remont zabytkowego kościoła w Parafii Świętej Rodziny w Pile;
- Piła miastem dostępnym - organizacja wydarzeń:
 - kultura i Energia na Wynos - organizacja wydarzeń (cykl spotkań osiedlowych).
 - organizacja II edycji Festiwalu 4 Żywioty.
 - tożsamość – to brzmi dumnie! Piła – miasto na skrzyżowaniu kultur i pokoleń - organizacja wydarzenia „Piła na skrzyżowaniu kultur i pokoleń” 2023 - organizacja kampusu dla młodzieży.
 - tożsamość – to brzmi dumnie! Piła – miasto na skrzyżowaniu kultur i pokoleń – Koordynacja przedsięwzięć.
 - organizacja wydarzeń sportowo-rekreacyjnych – działania aktywizujące na piłskiej Skate Plazie, zawody sportowe, turnieje;
- rewitalizacja obszarów przemysłowych i powojennych na terenie miasta Piły – rozwój strefy przemysłowej Piła południowo-wschodnia, etap I i II;
- rozbudowa i przebudowa budynku przy ul. Okrzei 8 w Pile z przeznaczeniem na hotel apartamentowy;
- remonty i termomodernizacje budynków mieszkalnych komunalnych – ul. O.M. Kolbe 32, 34, 38, 40, 48, 58, 60-60a, 62, 64, Al. Niepodległości 12-14, 16, ul. Ks. J. Popiełuszki 17, 15a, 11-11a, ul. Ludowa 21-21a, 25;
- remonty i termomodernizacje budynków mieszkalnych wspólnot mieszkaniowych ul. Roosevelta 56 - Ludowa 17, ul. Ludowa 27, 29, 33, ul. Roosevelta 44A-B-C, 46, 54-54A, ul.

Witosa 9, ul. 14 Lutego 15, O.M.Kolbe 37, ul. Okrzei 16, ul. Okrzei 19, ul. Staromiejska (dawna Buczka) 44;

- adaptacja przestrzeni Parku Miejskiego im. Stanisława Staszica w Pile na cele zaspokajania potrzeb kulturalnych mieszkańców miasta.

Ważną adnotacją jest, że część z wymienionych powyżej zadań została już zrealizowana, bądź jest w trakcie realizacji.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Piła

Uchwałą zmieniającą nr LXXII/730/23 z dnia 28 lutego 2023 r. Rada Miasta Piły przyjęła Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Piły i jest to aktualnie obowiązujący dokument. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego składa się z następujących, najważniejszych części:

- uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego Miasta Piły;
- kierunki zagospodarowania przestrzennego Miasta Piły.

Jednym z podrozdziałów w części „uwarunkowania” jest podrozdział III. 3. Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury. W części tej omówiono podstawy prawne ochrony zabytków oraz Narodowy program kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004 – 2013. Ponadto przedstawiono zagadnienia związane z zasobem dziedzictwa kulturowego i ochrony prawnej zabytków miasta Piły. Oceniono stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz krajobraz kulturowy miasta Piły. Ta część Studium została zaktualizowana w 2020 r. oraz w 2023 r. o wybrane obszary.

W części mapowej dotyczącej uwarunkowań przedstawiono ochronę prawną zabytków z uwzględnieniem zespołu stanowisk archeologicznych, stref ochrony konserwatorskiej średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych, budynków lub ich zespołów wpisanych do rejestru zabytków, cmentarzy wpisanych do rejestru zabytków, parków wpisanych do rejestru zabytków oraz budynków objętych ochroną w mpzp.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków została uwzględniona również w rozdziale IV. podrozdział 4.2 poświęconym kierunkom zagospodarowania przestrzennego Miasta Piły. Omówiono obszary i obiekty objęte ochroną prawną zabytków, zasady ochrony zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz ochronę środowiska oraz zabytków w krajobrazie kulturowym miasta. Ta część Studium również została poddana aktualizacji w 2020 i 2023 r. dla wyznaczonych obszarów. Wskazano również, że na podstawie dokonanej oceny krajobrazu kulturowego dwa obszary predysponują do utworzenia stref: ochrony konserwatorskiej zespołu dworca Piła Główna, jako największego zespołu obiektów zabytkowych w Pile oraz ochrony konserwatorskiej zespołu Parku miejskiego, jako istotnego terenu dla kształtowania krajobrazu kulturowego miasta, z rehabilitacją terenów zabudowanych przy ul. Chopina, skarpy i placu Lotnictwa.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Piła

MPZP są jedną z prawnych form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zapisy chroniące obiekty zabytkowe znajdują się zazwyczaj w części poświęconej dziedzictwu kulturowemu. Na terenie Piły funkcjonują 273 Plany Zagospodarowania Przestrzennego zgodnie z danymi bIP Urzędu Miasta. W dotychczas obowiązującym GPOnZ ostatnim wymienionym planem chroniącym obiekty zabytkowe był MPZP nr 243. Od tego czasu uchwalono kolejnych 30 planów, w tym w 9 znalazły się zapisy ochronne dla wyszczególnionych zabytków. W

związku z powyższym zaktualizowano dotychczas obowiązującą tabelę uwzględniającą MPZP, w których wymienione zostały obiekty zabytkowe – nowe MPZP zaznaczono kolorem żółtym.

Tabela 1. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego uwzględniające ochronę zabytków

Nr planu	Ulica i Nr	Obiekt	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Piły Nr uchwały
GÓRNE			
101	Warsztatowa 8 - budynek administracyjny b. ZNTK Warsztatowa 8 - budynek hali głównej b. ZNTK Warsztatowa 8 - budynek kotłarni b. ZNTK Warsztatowa 8 - budynek kotłowni b. ZNTK Warsztatowa 8 - budynek siłowni energetycznej b. ZNTK		Rejon ul. Warsztatowej LI/613/06 Rady Miasta Piły z 29.08.2006
122	Mała 1-3-5-7-9-11 - budynek mieszkalny Mała 2-4-6-8-12-14 - budynek mieszkalny Drzymały 4-5-6 - budynek mieszkalny Żeromskiego 17 - budynek mieszkalny Żeromskiego 18 - budynek mieszkalny Żeromskiego 24 - budynek mieszkalny Żeromskiego 42-44 - budynek mieszkalny Reymonta 1-3 - budynek mieszkalny Reymonta 10-12 - budynek mieszkalny Reymonta 31-33-35-37 - budynek mieszkalny Wyszyńskiego 48 - budynek mieszkalny Wyszyńskiego 48 - budynek mieszkalny		Obszar osiedla Górnego XX/214/08 Rady Miasta Piły z 26.02.2008
147	Warsztatowa 2 - budynek mieszkalny Warsztatowa 4 - budynek mieszkalny Warsztatowa 6 - budynek administracyjny, ob. Centrum Kształcenia Nauka Warsztatowa 6a - budynek pomocniczy		Rejon ul. Warsztatowej i Pomorskiej XXXVII/437/09 Rady Miasta Piły z 30.06.2009
177	Wyspiańskiego 12 budynek mieszkalny		Rejon ul. Kasprowicza XVII/239 Rady Miasta Piły z 28.02.2012
194	Salezjańska 4 – budynek mieszkalny Salezjańska 6 – budynek mieszkalny		Rejon Al. Wojska Polskiego i ul. Salezjańskiej XXXIX/504/13 Rady Miasta Piły z 26.11.2013
243	Żeromskiego 17 – budynek mieszkalny		Rejon ulic Słowackiego, Wyspiańskiego, Żeromskiego i Ceglanej LX/757/18 Rady Miasta Piły z 30.10.2018
264	al. Wojska Polskiego – mur z basztą ul. Chopina - zespół Miejskich Zakładów Wodociągowych: a) budynek administracyjno-mieszkalny b) przepompownia, ob. obiekt nieużytkowany c) budynek filtra, transformatorowni, magazynu		Rejon ulicy Chopina XIII/666/22 Rady Miasta Piły z 27.09.2022
272	Mickiewicza 12 - budynek mieszkalny Mickiewicza 16 - budynek mieszkalny Mickiewicza 18-20 - budynek mieszkalny Żeromskiego 80-82 - - budynek mieszkalny		Rejon stadionu sportowego przy ul. Żeromskiego LXXV/766/23 Rady Miasta Piły z 06.06.2023

Żeromskiego 84-86 - budynek mieszkalny		
JADWIŻYN		
117	al. Powstańców Wlkp. 176 – dawny budynek Poczty Polskiej	Rejon al. Powstańców Wielkopolskich i ul. F. Philipsa XVI/172/07 Rady Miasta Piły z 27.11.2007
138	Olsztyńska 5 - budynek mieszkalny	Rejon ulic Olsztyńskiej i Kwidzyńskiej XVII/335/08 Rady Miasta Piły z 28.10.2008
KOSZYCE		
157	Wałęcka 13 - budynek mieszkalny Wałęcka 17 - budynek mieszkalny	Rejon ulic Wałęckiej i Podleśnej XLVI/564/10 Rady Miasta Piły z 30.03.2010
166	al. Niepodległości 156 - gospoda „Pod Zielonym Wieńcem”, ob budynek mieszkalny al. Niepodległości 156 - park przydomowy przy dawnej gospodzie „Pod Zielonym Wieńcem” Okrężna 1 - budynek mieszkalny	Rejon ulicy Wałęckiej i Okrężnej V/43/11 Rady Miasta Piły z 25.01.2011
118	al. Niepodległości 154 - Szkoła Powszechna, ob. Liga Obrony Kraju Koszycka 1 - budynek mieszkalny Koszycka 3-5 - budynek mieszkalny Koszycka 7-9 - budynek mieszkalny Koszycka 11-13 - budynek mieszkalny Koszycka 15-17 - budynek mieszkalny Koszycka 23-25 - budynek mieszkalny	Rejon ul. Suchej XVI/173/07 Rady Miasta Piły z 27.11.2007
103	Okrężna 5 - budynek mieszkalny Okrężna 6 - budynek mieszkalny Okrężna 7 - budynek mieszkalny Okrężna 9 - budynek mieszkalny Okrężna 11 - budynek mieszkalny al. Niepodległości 158 - Młyn, ob. Restauracja „Stary Młyn” Prosta (dz. nr ewid. 151/5) - wieżowa stacja transformatorowa	Rejon ul. Okrężnej LIII/641/06 Rady Miasta Piły z 24.10.2006
222	al. Niepodległości 106 – budynek mieszkalny	Rejon ulicy Różana Droga XIX/326/16 Rady Miasta Piły z 31.05.2016
246	al. Niepodległości 113 - budynek mieszkalny al. Niepodległości 115 - budynek mieszkalny al. Niepodległości 137 - budynek mieszkalny al. Niepodległości 142 - budynek mieszkalny (usunięty z GEZ w 2021 r.) al. Niepodległości 145 - budynek mieszkalny al. Niepodległości 149 - budynek mieszkalny	Wzdłuż al. Niepodległości i ul. Wodnej IV/38/19 Rady Miasta Piły z 29.01.2019
MOTYLEWO		
32	Orla 70-72 - budynek mieszkalny	Piła – Motylewo, rejon drogi krajowej nr 11 V/31/98 RM Rady Miasta Piły z 28.12.1998
PODLASIE		
123	Lutycka 18 - budynek mieszkalny Lutycka 26 - budynek mieszkalny	Rejon ul. Lutyckiej (Podlasie - Lisikierz)

		XXIII/252/08 Rady Miasta Piły z 27.05.2008
106	Bydgoska 153 - budynek mieszkalny Bydgoska 171 - budynek mieszkalny	Rejon ul. Składowej i Słowiańskiej VI/31/07 Rady Miasta Piły z 20.02.2007
217	Bydgoska 150 – budynek mieszkalny	Rejon ulic Bydgoskiej i Świerkowej XII/247/15 Rady Miasta Piły z 27.10.2015
234	Robotnicza 2 – budynek mieszkalny	Rejon ulic Bydgoskiej i Robotniczej XLI/569/17 Rady Miasta Piły z 31.10.2017
251	Fabryczna 1 - stolarnia, ob. obiekt produkcyjno-magazynowy Fabryczna 3 - budynek mieszkalny	Rejon ulic Fabrycznej, Węglowej, Wawelskiej i Strefowej XXIII/243/20 Rady Miasta Piły z 17.04.2020
256	płk. Michała Zioły 37 - stajnia z magazynem furazu, ob. magazyn Podchorążych 1 - budynek koszarowy, ob. przychodnia lekarska	Rejon ulic Zesłańców Sybiru i Rodła XLII/397/21 Rady Miasta Piły z 30.03.2021
STASZYCE		
81	al. Poznańska 20 - budynek administracyjny (Zespół Gazowni) al. Poznańska 20 - wieża ciśnień (Zespół Gazowni)	Rejon ul. Polnej XXIV/281/04 Rady Miasta Piły z 31.08.2004
90	Miedziana 4-6 - budynek mieszkalny Miedziana 8-10 - budynek mieszkalny al. Poznańska 139 - budynek mieszkalny al. Poznańska 141 - budynek mieszkalny	Obszar osiedla Staszycy III XXXVI/458/05 Rady Miasta Piły z 30.08.2005
158	Kościuszki 2 - budynek mieszkalny Kościuszki 4 - budynek mieszkalny Kościuszki 6 - budynek mieszkalny Kościuszki 8 - budynek mieszkalny Kościuszki 10 - budynek mieszkalny Kościuszki 12 - budynek mieszkalny Kościuszki 14 - budynek mieszkalny Kościuszki 16 - budynek mieszkalny Kościuszki 18 - budynek mieszkalny Kościuszki 20 - budynek mieszkalny	Rejon ul. Kazimierza Pułaskiego i Kościuszki XLVI/565/10 Rady Miasta Piły z 30.03.2010
84	al. Poznańska 131 - budynek mieszkalny	Rejon ul. Margonińskiej XXV/309/04 Rady Miasta Piły z 26.10.2004
192	Żabia 10 – budynek mieszkalny Żabia 13 – budynek mieszkalny	Rejon ul. Pięknej XXXVII/489/13 Rady Miasta Piły z 24.09.2013
ŚRÓDMIEŚCIE		
79	11 Listopada 3 - budynek mieszkalny 11 Listopada 7 - budynek mieszkalny 11 Listopada 31 - budynek mieszkalny 11 Listopada 39 - budynek mieszkalny 11 Listopada 43 - budynek mieszkalny 11 Listopada 47 - budynek mieszkalny 11 Listopada 49-51 - budynek mieszkalny	Rejon placu Stanisława Staszica XVII/207/04 Rady Miasta Piły z 27.01.2004

11 Listopada 53 - budynek mieszkalny 14 Lutego 14 - budynek mieszkalny 14 Lutego 16 - budynek mieszkalny 14 Lutego 20 - budynek mieszkalny Teatralna 1 Zespół Szkół przy Teatralnej w Pile pl. Staszica 1 - Teatr, ob. Regionalne Centrum Kultury pl. Staszica 3 - Muzeum, ob. Szkoła Policji pl. Staszica 7 - Urząd Rejencji, ob. Szkoła Policji pl. Staszica 8-9-10 - Konsystorz Ewangelicki, ob. Urząd Miasta 97 Ceglana 3 - budynek mieszkalny Ceglana 9 - budynek mieszkalny Ceglana 15-17 - budynek mieszkalny Staromiejska 9 - budynek mieszkalny Staromiejska 11 - Szkoła Powszechna Ewangelicka, ob. Szkoła Podstawowa nr 1 Staromiejska 16-18-20 - Konsulat RP Staromiejska 21-23 - budynek mieszkalny Staromiejska 25-27 - budynek mieszkalny Staromiejska 29-31 - budynek mieszkalny Staromiejska 33-35 - budynek mieszkalny Staromiejska 34 A - budynek mieszkalny Staromiejska 37-39 - budynek mieszkalny Staromiejska 41-43 - budynek mieszkalny Staromiejska 48 - pastorówka Staromiejska 54 - budynek mieszkalny Świętojańska 2-4 - budynek mieszkalny Świętojańska 5-7 - budynek mieszkalny Świętojańska 6-8 - budynek mieszkalny Świętojańska 1-3 - budynek mieszkalny Pola 11 - Gimnazjum von Steina, ob. Liceum Ogólnokształcące im. M. Skłodowskiej - Curie Pola 15 - budynek mieszkalny Okrzei 1-3 - budynek mieszkalny Okrzei 6 - budynek mieszkalny Okrzei 14 - Izba Rzemieślnicza, ob. przychodnia lekarska Okrzei 16 - budynek mieszkalny Okrzei 15-17 - budynek mieszkalny Okrzei 19 - budynek mieszkalny Okrzei 20 - budynek mieszkalny Okrzei 35 - budynek mieszkalny Sikorskiego 9-11 - Dom Stowarzyszeń Ewangelickich, ob. budynek użyteczności publicznej Sikorskiego 18 - Miejska Hala Gimnastyczna, ob. Zespół Szkół Ekonomicznych w Pile Sikorskiego 18a - Zespół Szkół Ekonomicznych w Pile Sikorskiego 31 - budynek mieszkalny Sikorskiego 73 - Szkoła Gospodarstwa Domowego i Przemysłu, ob. Zespół Szkół Gastronomicznych w Pile Sikorskiego 82 - budynek mieszkalny Kilińskiego 7 - Dom Diakonisek, ob. obiekt usługowy Kilińskiego 14-16 - Powszechna Szkoła Katolicka, ob. Zespół Szkół Budowlanych w Pile Spacerowa 23 - Ośrodek Wsparcia MOPS-u w Pile Śródmiejska 20 - budynek mieszkalny Śródmiejska 22 - budynek mieszkalny Śródmiejska (1 Maja 2) 24 - dom towarowy, ob. budynek usługowy 1 Maja 4 - budynek mieszkalny	Obszar śródmiejskiego miasta Piły XLVI/551/06 Rady Miasta Piły z 28.02.2006

	1 Maja 6 - budynek mieszkalny pl. Konstytucji 3 Maja 1a-2a - budynek mieszkalny Towarowa 4a-6a - budynek mieszkalny Towarowa 12 - budynek mieszkalny Pocztowa 1 - Poczta, ob. budynek użyteczności publicznej Pocztowa 1 - magazyn poczty, ob. budynek użyteczności publicznej 11 Listopada 4 - budynek mieszkalny 11 Listopada 6 - budynek mieszkalny 11 Listopada 8 - budynek mieszkalny 11 Listopada 10 - budynek mieszkalny 11 Listopada 26 - Stacja Pomp, ob. obiekt nieużytkowany 11 Listopada 38 - budynek mieszkalny 11 Listopada 40 - Dom Ojczyźniany, ob. Dom Pomocy Społecznej	
134	14 Lutego 34 - budynek mieszkalny	Rejon ul. Zakopiańskiej XXIV/287/08 Rady Miasta Piły z 24.06.2008
173	Ogińskiego 9 - budynek mieszkalny Ogińskiego 11 - budynek mieszkalny	Rejon Dzieci Polskich i Ogińskiego XII/175/11 Rady Miasta Piły z 27.09.2011
178	Kwiatowa 8 - budynek mieszkalny Kwiatowa 12 - budynek mieszkalny 14 Lutego 23 - budynek mieszkalny 14 Lutego 25 - budynek mieszkalny	Rejon ulic 14 Lutego i Kwiatowej XIX/248/12 Rady Miasta Piły z 27.03.2012
181	1 Maja 4 – budynek mieszkalny 1 Maja 6 – budynek mieszkalny Śródmiejska 20 – budynek mieszkalny Śródmiejska 22 – budynek mieszkalny Śródmiejska 24 – budynek mieszkalny	Rejon ulic 1 Maja i Alei Piastów XXIII/300/12 Rady Miasta Piły z 28.08.2012
193	O. Maksymiliana Kolbe 24 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 30 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 32 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 34 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 38 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 40 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 42 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 44 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 46 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 50 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 56 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 58 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 60 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 62 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 64 – budynek mieszkalny O. Maksymiliana Kolbe 66 – budynek mieszkalny	Rejon ulic Różyckiego i O. Maksymiliana Kolbe XXXIX/503/13 Rady Miasta Piły z 26.11.2013
203	Al. Piastów 3 – Budynek Poczty Polskiej ob. budynek użyteczności publicznej Pocztowa 3 – Budynek magazynowy poczty 11 Listopada 4 – budynek mieszkalny 11 Listopada 6 – budynek mieszkalny 11 Listopada 8 – budynek mieszkalny 11 Listopada 10 – budynek mieszkalny 11 Listopada 26 – budynek mieszkalny	Rejon ulic Pocztowej i Marszałka Józefa Piłsudskiego L/651/14 Rady Miasta Piły z 26.08.2014
205	Sikorskiego 80 – budynek mieszkalny - willa	Rejon kwartału ulic Gen.

	Sikorskiego 82 – budynek mieszkalny - willa Kilińskiego 16 - Zespół Szkół Budowlanych w Pile Kilińskiego 18 – budynek mieszkalny Staromiejska 14 – budynek Biblioteki Powiatowej	Sikorskiego, Śródmiejskiej, Staromiejskiej i Kilińskiego L/653/14 Rady Miasta Piły z 26.08.2014
207	14 Lutego 14 – budynek mieszkalny 14 Lutego 16 – budynek mieszkalny 11 Listopada 3 – budynek mieszkalny 11 Listopada 7 – budynek mieszkalny	Rejon ulic dra Franciszka Witaszka i 14 Lutego LII/675/14 Rady Miasta Piły z 28.10.2014
211	Pola 11 - Gimnazjum von Steina, ob. Liceum Ogólnokształcące im. M. Skłodowskiej – Curie Pola 13 – Dom Dyrektora przy Gimnazjum von Steina, ob. budynek mieszkalny	Rejon ulicy Wincentego Pola IX/123/15 Rady Miasta Piły z 30.06.2015
212	Kilińskiego 7 – Dom Diakonistek, ob. obiekt usługowy Kilińskiego 9 – budynek użyteczności publicznej	Rejon ulic Spacerowej, Kilińskiego i Sikorskiego IX/124/15 Rady Miasta Piły z 30.06.2015
221	Kwiatowa 3 – budynek mieszkalny Kwiatowa 5 – budynek Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej Zygmunta Starego 9 – budynek mieszkalny Zygmunta Starego 11 – budynek mieszkalny Zygmunta Starego 13 – budynek mieszkalny Towarowa 13 – budynek byłego magazynu	Rejon ulic Zygmunta Starego i Towarowej XVIII/316/16 Rady Miasta Piły z 29.03.2016
237	14 Lutego 15 – budynek mieszkalny Kwiatowa 2 – budynek mieszkalny Kwiatowa 4 – budynek mieszkalny kwiatowa 6 – budynek mieszkalny	Rejon ulic 14 Lutego i pl. Konstytucji 3 Maja XLVII/626/18 rady Miasta Piły z 30.01.2018
246	al. Niepodległości 1 - budynek mieszkalny al. Niepodległości 12-14 - budynek mieszkalny al. Niepodległości 13 - budynek mieszkalny al. Niepodległości 17 - budynek mieszkalny	Wzdłuż al. Niepodległości i ul. Wodnej IV/38/19 Rady Miasta Piły z 29.01.2019
257	Okrzei 8 – Miejska Kasa Chorych, ob. obiekt nieużytkowany Okrzei 12 – budynek mieszkalny Okrzei 14 - Izba Rzemieśnicza, ob. przychodnia lekarska Staromiejska 48 - pastorówka	Rejon ulic Okrzei, Buczka i Wincentego Pola XLIV/465/21 Rady Miasta Piły z 08.06.2021
263	Staromiejska 9 - budynek mieszkalny Okrzei 1-3 - budynek mieszkalny Towarowa 12 - budynek mieszkalny Towarowa 14 - budynek mieszkalny	Rejon ulic Okrzei i Rynkowej LVII/599/22 Rady Miasta Piły z 29.03.2022
266	Kwiatowa 8 - budynek mieszkalny Kwiatowa 10 - budynek mieszkalny Kwiatowa 12 - budynek mieszkalny 14 Lutego 23 - budynek mieszkalny 14 Lutego 25 - budynek mieszkalny	Rejon ulic Kwiatowej i 14 Lutego LXIV/672/22 Rady Miasta Piły z 25.10.2022
ZAMOŚĆ		
82	Kossaka 20 - budynek sztabu, ob. obiekt nieużytkowany	Rejon al. Powstańców Wlkp. oraz ulic Kossaka i Głuchowskiej XXIV/283/04 Rady Miasta Piły z 31.08.2004
175	Głuchowska 1-3-5-7-9 - dom dla oficerów, ob. budynek mieszkalny	Rejon ul. Głuchowskiej i al. Powstańców Wlkp. XIII/184/11 Rady Miasta Piły z

		25.10.2011
59	Browarna 1 - budynek mieszkalny pl. Powstańców Warszawy 1 - budynek mieszkalny pl. Powstańców Warszawy 2 - budynek mieszkalny pl. Powstańców Warszawy 3 - budynek mieszkalny Witosa 7 - budynek mieszkalny Witosa 9 - budynek mieszkalny Browarna 20 - budynek mieszkalny Browarna 26 - budynek mieszkalny Browarna 28 - budynek mieszkalny	Rejon Placu Powstańców Warszawy LV/579/02 Rady Miasta Piły z 24.09.2002
100	Andersa 2 - budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny Andersa 4-8 - budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny Andersa 10 - budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny Andersa 12-16 - budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny Andersa 20 - budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny Andersa 26-28-30 - budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny Andersa 34 - budynek koszarowy, ob. Salezjańska Szkoła Podstawowa ppłk. Kity - budynek koszarowy, ob. obiekt nieużytkowany ul. Rodła 1 - budynek koszarowy, ob. obiekt nieużytkowany	Rejon ul. Podchorążych - Bydgoskiej XLVIII/577/06 Miasta Piły z 25.04.2006
140	Bydgoska 82 - budynek mieszkalny Bydgoska 84 - budynek mieszkalny	Rejon ulic Bydgoskiej i Kusocińskiego XXXVII/337/08 Rady Miasta Piły z 28.10.2008
171	Podchorążych 10 - budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa Podchorążych 10 - budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa Podchorążych 10 - budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa Podchorążych 10 - budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	Rejon ulic Rodła i Podchorążych XI/154/11 Rady Miasta Piły z 30.08.2011
172	Wawelska 4 - budynek mieszkalny Wawelska 6 - budynek mieszkalny Wawelska 40 - budynek mieszkalny Wawelska 42 - budynek mieszkalny Łowiecka 17 - budynek mieszkalny Karpacka 1 - budynek mieszkalny Karpacka 3 - budynek mieszkalny	Rejon ulic Bydgoskiej i Łowieckiej XII/174/11 Rady Miasta Piły z 27.09.2011
228	Al. Powstańców Wielkopolskich 81 – budynek Sądu Rejonowego Al. Powstańców Wielkopolskich 83 – budynek szkoły społecznej Kossaka 8 – budynek usługowy Kossaka 10 – budynek usługowy	Rejon Al. Powstańców Wielkopolskich i ul. Kossaka XXX/448/17 Rady Miasta Piły z 31.01.2017
189	Młodych 67 – budynek mieszkalny Młodych 68 - budynek mieszkalny Młodych 69 - budynek mieszkalny Młodych 70 - budynek mieszkalny Młodych 71 - budynek mieszkalny Młodych 72 - budynek mieszkalny Młodych 74 - budynek mieszkalny Młodych 76 - budynek mieszkalny	Rejon ulic Rybackiej i Młodych XXXIV/433/13 Rady Miasta Piły z 28.05.2013
250	Browarna 1 - budynek mieszkalny Browarna 3 - kasyno oficcerskie, ob. budynek nieużytkowany Browarna 7 - konsulat RP w latach 1934-39, ob. Muzeum Okręgowe	Rejon Pl. Powstańców Warszawy XIV/121/19 Rady Miasta Piły z 27.08.2019

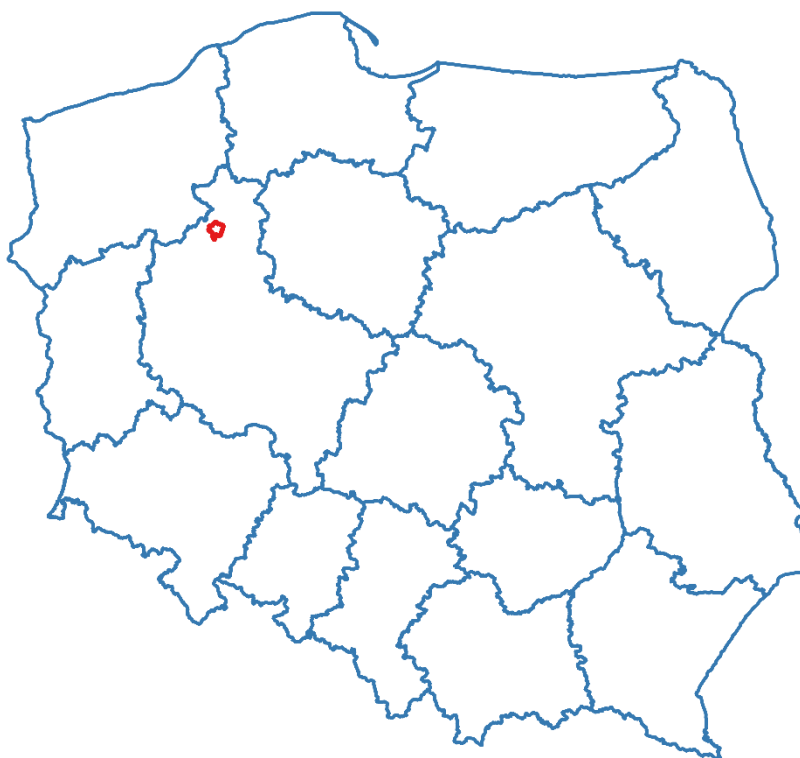

Browarna 18 - dom Stanisława Staszica
 Browarna 20 - budynek mieszkalny
 Browarna 28 - budynek mieszkalny
 Pl. Powstańców Warszawy 2 - budynek mieszkalny
 Wincentego Witosa 1 - budynek mieszkalny (brak takiego obiektu w GEZ)
 Wincentego Witosa 7 - budynek mieszkalny
 Wincentego Witosa 9 - budynek mieszkalny

5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Położenie gminy

Gmina Piła położona jest w północnej części województwa wielkopolskiego, w zachodniej części powiatu pilskiego. Zajmuje obszar 10 268 ha, co stanowi ok. 8,11% powierzchni powiatu (GUS, 2022).

Ryc. 1. Gmina Piła na tle kraju

Źródło: opracowanie własne

Jednostka graniczy:

- na wschodzie – z Gminą Kaczory (powiat pilski);
- na południu – z Gminą Ujście (powiat pilski);
- na południowym-zachodzie – z Gminą Trzcianka (powiat czarnkowsko-trzcianecki);
- na zachodzie i północy – z Gminą Szydłowo (powiat pilski);
- na północnym-wschodzie – z Gminą Krajenka (powiat złotowski).

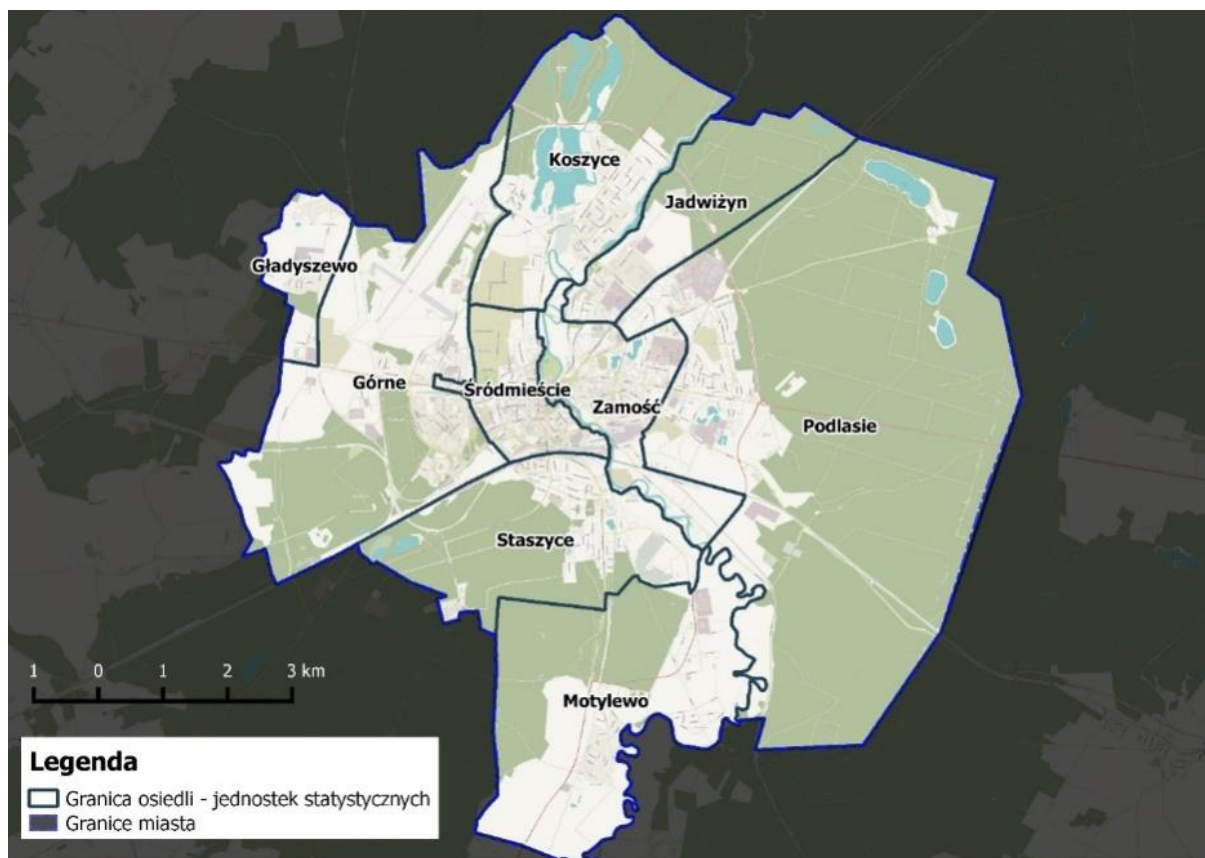
Ryc. 2. Gmina Piła na tle gmin powiatu pilskiego

Źródło: opracowanie własne

Miasto Piła o współrzędnych geograficznych: 53.1511324 (szerokość geograficzna), 16.7380343 (długość geograficzna) jest gminą miejską, nie jest natomiast miastem na prawach powiatu. Położona jest w odległości ok. 85 km na zachód od Bydgoszczy oraz ok. 85 km na północ od Poznania licząc odległości między centralnymi częściami miejscowości (odległość w linii prostej).

Według podziału fizyczno-geograficznego opracowanego przez Jerzego Kondrackiego Gmina Piła znajduje się w prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, podprowincji Pojezierz Południowobałtyckich, makroregionu Pojezierze Południowopomorskie oraz Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka. W końcowej klasyfikacji południowa część miasta należy do mezoregionu Dolina Środkowej Noteci, zaś niewielki obszar w części zachodniej należy do Pojezierza Wałeckiego. Pozostała część miasta przynależy do Doliny Gwdy.

Strukturę osadniczą Gminy Piła tworzy 6 osiedli wymienianych we właściwych uchwałach Rady Miasta Piła. Są to: Gładyszewo, Górne, Koszyce, Motylewo, Podlasie, Staszyce.

Ryc. 3. Przestrzenne rozmieszczenie osiedli w Pile

Źródło: Gminny program rewitalizacji dla miasta Piły - aktualizacja

5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza

Gmina Piła zamieszkiwana jest przez 70 624 osób, co stanowi 53,8% mieszkańców powiatu pilskiego (miejsce zamieszkania) wg danych GUS na 31.12.2022 r. Wg bazy danych ewidencyjnych Urzędu Miasta Piły liczba ludności miasta wynosiła z dniem 06 września 2023 r. 66 039 osób.

Wskaźnik gęstości zaludnienia analizowanej jednostki wynosi 687,8 osoby/km² i jest zdecydowanie wyższy niż w powiecie pilskim (103,7 osoby/km²), oraz w województwie wielkopolskim (117,1 osób/km²), jak i na terenie kraju – 120,8 osób/km² ze względu na typowo miejski charakter jednostki.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat odnotowuje się systematyczny spadek liczby ludności miasta. W porównaniu do 2013 r. liczba mieszkańców Gminy Piła zmniejszyła się o niespełna 4 tys. osób (wg danych GUS). Oznacza to, że spadek liczby mieszkańców wyniósł około 5,3%. Na taki stan rzeczy wpłynął ujemny przyrost naturalny notowany od 2018 r. oraz ujemne saldo migracji w latach 2013-2022 (GUS). W ostatnim dziesięcioleciu najwięcej osób odnotowano w 2013 r. – 74 609, zaś najmniej w 2022 r. – 70 624.

Strukturę demograficzną Gminy Piła tworzą osoby w wieku przedprodukcyjnym (17,2%), produkcyjnym (57,1%) oraz poprodukcyjnym (25,7%), (GUS, 2022). Pod względem gospodarczym negatywnie należy interpretować powyższe dane ze względu na większą liczbę osób w wieku poprodukcyjnym od osób w wieku przedprodukcyjnym. Zarówno liczba osób w wieku przedprodukcyjnym, jak i produkcyjnym systematycznie malała w ostatnim 10-leciu w przeciwieństwie do osób w wieku poprodukcyjnym, których z roku na rok przybywa. W związku z powyższym sytuacja demograficzna Piły jest niekorzystna, obserwowany jest proces starzenia się

społeczeństwa przy równoczesnym braku zastępowalności pokoleń ze względu na malejącą liczbę urodzeń w ostatnich latach.

Na terenie gminy udział osób bezrobotnych wyniósł z końcem 2022 r. 2,7% (GUS). W ostatnich 10 latach sytuacja na rynku pracy znacznie się poprawiła. W 2013 r. poziom bezrobocia był najwyższym i wyniósł 7,5%. Od tego momentu bezrobocie systematycznie spadało osiągając wartość 2,7% w 2019 r. W roku 2020 było to już 3,8%, a w 2021 r. – 3,0%. Wzrost bezrobocia w ostatnich analizowanych latach związany jest z występującą globalnie pandemią covid-19, która sparaliżowała sektor rynku pracy, głównie w latach 2020-2021. W 2022 r. poziom bezrobocia powrócił do najniższej wartości sprzed pandemii.

Na terenie Gminy Piła z końcem 2022 r. wg danych GUS odnotowano 9 043 podmioty gospodarcze, w tym 8 657 które należą do sektora prywatnego. Struktura sektora prywatnego składa się na osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – 6 863, spółki handlowe – 700, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 281, spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego – 75, fundacje – 45 oraz spółdzielnie - 29. Na sektor publiczny składają się: państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego – 109 oraz spółki handlowe – 12. Wg sekcji i działów PKD 2007 najwięcej podmiotów ogółem odnotowano w sektorze G – 1 752 oraz F – 984. Sekcja G to handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych i sekcja F budownictwo. W sekcji M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna) odnotowano 919 podmiotów. Dodatkowo należy zaznaczyć, że w latach 2013-2022 liczba podmiotów gospodarczych zwiększyła się o 468 podmiotów. W tym czasie najwięcej odnotowano ich w 2022 r. – 9 043, a najmniej w 2016 r. – 8 520. Pod względem klas wielkości przedsiębiorstw na terenie gminy występuje: 1 przedsiębiorstwo zatrudniające powyżej 1000 osób, 9 firm od 250 do 999, 67 pomiotów o wielkości od 50 do 249 osób oraz 250 mniejszych przedsiębiorstw zatrudniających od 10 -49 osób. Przeważają małe działalności, w których pracuje nie więcej jak 9 osób – 8 716.

Zgodnie z danymi GUS, na terenie gminy w 2022 r. znajdowało się 7 turystycznych obiektów noclegowych, całorocznych. W ostatnich dziesięciu latach obserwuje się coraz to mniejszą liczbę tego typu obiektów, np. w 2015 r. było ich 14. W 2022 r. łączna liczba miejsc noclegowych, całorocznych liczyła 648. W tym samym roku liczba cudzoziemców nocujących w ww. obiektach wyniosła 6 794 i wartość ta jest porównywalna do tych, które miały miejsce jeszcze przed pandemią covid-19. Dla porównania, w 2020 r. odnotowano tylko 1 721 cudzoziemców, którzy korzystali z oferty noclegowej w Pile. W ostatnich 10. latach najwyższą wartość miała miejsce w 2013 r. - 7 724. Osoby z: Niemiec - 2 046, Ukrainy – 1 335 oraz Holandii – 509 stanowiły najbardziej liczne grupy cudzoziemców odwiedzających Piłę w 2022 r.

Przez Piłę przebiegają drogi krajowe nr 10 i 11 oraz drogi wojewódzkie nr: 179, 180 i 188. Piła jest ważnym ośrodkiem dla polskiego kolejnictwa. Zbiega się tu 6 linii kolejowych:

- 18 – relacji Kutno – Piła Główna;
- 203 – relacji Tczew – Kostrzyn nad Odrą;
- 354 – relacji Poznań Główny – Piła Główna;
- 374 – relacji Mirosław Ujski – Piła Główna;
- 403 – relacji Piła Północ – Unikowo;
- 405 – relacji Piła Główna – Ustka.

5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza

Potencjał środowiska przyrodniczego wyrazić można m.in. poprzez obszary prawnie chronione, których powierzchnia na terenie Gminy Piła z końcem 2022 r. wyniosła 4 017,18 ha. Zgodnie z Centralnym Rejestrem Form Ochrony Przyrody na terenie Piły występuje:

- rezerwat przyrody „Kuźnik”, kod PL.ZIPOP.1393.RP.158, utworzenie: 1959-11-18;
- rezerwat przyrody „Nietoperze w Starym Browarze”, kod PL.ZIPOP.1393.RP.1570, utworzenie: 2015-02-11;
- obszar chronionego krajobrazu „Pojezierze Wałeckie i Dolina Gwdy”, kod PL.ZIPOP.1393.OCHK.72, utworzenie: 1989-07-01;
- obszar chronionego krajobrazu „Dolina Noteci”, kod PL.ZIPOP.1393.OCHK.366, utworzenie: 1989-07-01;
- obszar natura 2000 „Ostoja Piłska”, kod PL.ZIPOP.1393.N2K.PLH300045.H, utworzenie: 2011-02-08;
- obszar natura 2000 „Puszcza nad Gwdą”, kod PL.ZIPOP.1393.N2K.PLB300012.B, utworzenie: 2007-10-13;
- 24 pomniki przyrody;
- 1 użytek ekologiczny.

Lesistość gminy wynosi 50,2% jej powierzchni i jest to ogółem 5 299,07 ha. Grunty leśne publiczne to 5 266,07 ha, zaś grunty leśne prywatne to 33,00 ha. W ostatnich 10 latach powierzchnia gruntów leśnych zwiększyła się o ok. 11,5 ha. Zadrzewienia występują naokoło obszaru zurbanizowanego, głównie w zachodniej i wschodniej części granic administracyjnych Piły.

Sieć hydrograficzną gminy tworzy rzeka Gwda będąca dopływem Noteci, o długości ok. 145 km. Rzeka ta przepływa z północy na południe, w tym przez centralną część miasta. W północnej części Piły uchodzi do niej rzeka Ruda. Na obszarze gminy występują następujące najważniejsze jeziora: Płocie o pow. 31,2 ha, Piaszczyste o pow. 6,8 ha, Rudnickie o pow. 19,6 ha, Jeleniowe o pow. 13,0 ha, Bagienne o pow. 10,2 ha, Okoniowe o pow. 3,6 ha.

Występujące zasoby geologiczne w granicach administracyjnych to surowce ilaste ceramiki budowlanej oraz piaski i żwiry. Znajdują się tu piaszczyste gleby rdzawe oraz mady rzeczne. Pod względem przydatności rolniczej gleb dominują gleby najgorsze, tj. klasy V i VI – ok. 65% powierzchni wszystkich użytków rolnych. Brak gruntów klasy I i II.

5.2.4. Zarys historii gminy

Pierwsze wzmianki o osadzie ulokowanej w nadnoteckiej puszczy, nad rzeką Gwdą, zwaną także Chudą, pochodzą sprzed prawie sześciuset lat. Osada miała charakter przemysłowy, związany z obróbką drewna, stąd też przyjęła się jej zwyczajowa nazwa – Piła. Jej lokalizacja to rejon dzisiejszych ulic Popiełuszki, Piekarskiej, Kolbego i Al. Niepodległości. Jak wskazują wszelkie przesłanki, jakie można wysnuć na podstawie prowadzonych prac, osada rozwinęła się wokół młyna z tartakiem, usytuowanych na trasie tzw. traktu ujskiego, dopiero później osada zaczęła rozwijać się w kierunku południowym. To właśnie wzdłuż drogi do Ujścia założono najstarszą chrześcijańską nekropolię (cmentarz rzędowy) w Pile.

Specjaliści szacują, że prawa miejskie osada otrzymała między rokiem 1437 a 1451 z woli wojewody kaliskiego Marcina ze Sławaska, który był jednym z uczestników bitwy pod Grunwaldem. Ramy czasowe nadania praw miejskich Pile ustalone przez historyków przypadają na czasy panowania

Władysława Warneńczyka i Kazimierza Jagiellończyka, przyjęc zatem należy, że to któryś z wymienionych królów nadał przywilej lokacyjny Piły. Brzmienie zachowanych w archiwach nazwisk i przezwisk z przełomu XV i XVI wieku sugeruje, że większość ówczesnych mieszkańców Piły stanowiła ludność polska.

4 marca 1513 roku król Zygmunt I Stary potwierdził lokację miasta na prawie magdeburskim. Od tego momentu rozpoczyna się powolny, lecz systematyczny rozwój miasta, które pod koniec XVI wieku posiadało już 153 domy mieszkalne, 5 młynów, tartak oraz folusz do spłśniania sukna. Ówczesne centrum miasta stanowiła ulica Marii Panny, będąca częścią drogi tranzytowej do Ujścia. Obecnie na tym obszarze znajduje się Aleja Piastów. W miarę upływu czasu coraz większą część ludności miasta stanowić zaczęli osiedlający się licznie Niemcy i Żydzi. W roku 1609 miasto, wraz z całym starostwem ujsko-pilskim z rąk króla Zygmunta III Wazy otrzymała we władanie jego małżonka, królowa Konstancja, która ufundowała nowy kościół, usytuowaną nad Gwdą drewnianą świątynię pw. śś. Stanisława i Marcina, później przemianowaną na kościół pw. Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Chrzciciela, stanowiący przez następne stulecia symbol prestiżu niewielkiego miasta.

Tragicznym dla Piły był rok 1626, kiedy to pożar strawił niemal całą ówczesną zabudowę. Warto wspomnieć, że po tej tragedii królowa Konstancja udzieliła ocalałym pogorzelncom wszechstronnej pomocy. To także z jej rozkazu sekretarz królewski Samuel Targowski herbu Rogala wytyczył nowy kształt urbanistyczny miasta. Od tego momentu jego centrum stanowił tzw. Nowy Rynek (obecnie zachodnia część Placu Zwycięstwa), peryferie zaś tzw. Rynek Żydowski (obecnie część Alei Piastów w rejonie ulic Ossolińskich i Pocztowej). W pierwszej połowie XVIII wieku stacjonowała w Pile chorągiew husarska spod znaku księcia Adama Czartoryskiego. Jej porucznik, stolnik poznański Wojciech herbu Werbno Rydzyński, przystąpił do konfederacji barskiej i wyruszył na czele swej chorągwi z Piły do Kcyni, czym poderwał całą Wielkopolskę. Na pamiątkę pobytu w Pile Husaria pozostawiła w miejscowym kościele zbroję ze skrzydłami, hełmy oraz armatkę, które były tam wyeksponowane przez ponad sto lat, stanowiąc atrakcję tak dla mieszkańców miasta, jak i jego gości. Harmonijne współżycie ze sobą w Pile różnych narodowości, tak charakterystyczne dla ówczesnej Rzeczypospolitej zostało gwałtownie zburzone przez I rozbiór Polski. Intensywne wspieranie osadników z Zachodu przez króla Prus Fryderyka II, przy jednoczesnym wypieraniu słabszych ekonomicznie mieszkańców miasta, zwłaszcza biedniejszych Żydów wzbudzały niepokoje lokalnej społeczności. W czasach istnienia Księstwa Warszawskiego Piła znalazła się w jego granicach, jednak owa namiastka polskiej państwowości, wraz z upadkiem Napoleona przestała istnieć i miasto dostało się w granice, będącego częścią Prus, Księstwa Poznańskiego. Warto przy tym wspomnieć, że sąsiadująca z Piłą, wówczas osobna osada, Koszyce, należała już do Prus Zachodnich. W owym czasie miasto otrzymało nowe nawierzchnie ulic, most (obecnie na jego miejscu stoi most Bolesława Chrobrego), pocztę oraz regularne połączenia pocztowe z Berlinem i Królewcem. Według stanu na rok 1821 w 336 domach zamieszkiwało blisko 3 tysiące mieszkańców. 7 lipca 1834 roku miał miejsce kolejny tragiczny w skutkach pożar, który doszczętnie strawił 200 domów, jednak i z tego kataklizmu miasto się podniosło, a co więcej zdołało znakomicie wykorzystać możliwości rozpoczynającej się właśnie rewolucji przemysłowej. Przyspieszyła rozbudowa miasta, powstały w nim zakłady przemysłowe takie jak tartaki, cegielnie i krochmalnia.

Wielkim wydarzeniem w historii Piły było uruchomienie tzw. „Kolei Wschodniej”, która łączyła Berlin z Królewcem. 27 lipca 1851 roku Piła znalazła się na tym szlaku, a w ciągu następnych 30 lat wybudowano siedem kolejnych linii kolejowych, co sprawiło, że miasto stało się ważnym węzłem kolejowym. Przyspieszający rozwój i rozbudowa miasta, połączona ze wzrostem jego znaczenia jako

ważnego węzła kolejowego sprawiły, że do jego obrony kierowano coraz większe jednostki wojskowe. Doprowadziło to do wzniesienia zespołu koszarowego, usytuowanego w rejonie dzisiejszych ulic Bydgoskiej i Podchorążych. W mieście do 1919 roku stacjonował 149 Pułk Piechoty oraz jednostka sterowców. W roku 1895 ukończono budowę budynku poczty cesarskiej, co wiązało się także z uruchomieniem sieci połączeń telefonicznych.

Pod koniec XIX wieku Polacy stanowili znaczącą grupę wśród mieszkańców miasta. Nie wszyscy poddawali się procesom germanizacyjnym, czego przykładem był doktor Antoni Drygas, który w 1874 roku wraz z jemu podobnymi założył Polskie Towarzystwo Przemysłowe. Ważną działalnością na polu kultury wśród diaspory polskiej wstawiło się Katolickie Stowarzyszenie Robotników, kultywując wśród swych członków czytelnictwo polskiej literatury, polską pieśń i tradycję. Odnosząc się do wspólnej wiary katolickiej ludzie ci próbowali bronić swojej tożsamości, której administracja cesarska usiłowała ich pozbawić. W ten rodzaj działalności wpisuje się również powstanie w listopadzie 1918 roku Polskiej Rady Ludowej z inicjatywy ks. Zygmunta Dykierta, Józefa Budnowskiego, Aleksandra Bannacha oraz Teofila Drozdowskiego.

Pomimo starań polskich mieszkańców miasta, po I wojnie światowej Piła pozostała w granicach Rzeszy Niemieckiej, a wytyczona w 1920 roku granica przebiegała zaledwie kilka kilometrów na południe od rogatek miasta. Fakt ten doprowadził do opuszczenia Piły przez wielu Polaków, udających się do niepodległej ojczyzny. Na ich miejsce zaczęli licznie napływać urzędnicy i osadnicy niemieccy. W sytuacji, że w wyniku nowego układu geopolitycznego miasto nagle stało się ośrodkiem przygranicznym, Piła została siedzibą władz prowincji nazwanej „Marchia Graniczna Poznań – Prusy Zachodnie”. W wyniku tego postanowienia pojawiła się konieczność wzniesienia w mieście nowych budynków przeznaczonych na siedziby urzędowe. Największa rozbudowa nastąpiła w latach 1925 – 1930. Wtedy to, na miejscu dawnego Rynku Końskiego wzniesiono okazały gmach rządowy, który miał być symbolem prestiżu i siły Niemiec. Obecnie w budynku tym mieści się Szkoła Policji. W bezpośrednim sąsiedztwie gmachu rządowego wzniesiony został budynek o nazwie Dom Wdzięczności Rzeszy z salą teatralną i widownią na tysiąc miejsc. Po II wojnie światowej, kiedy Piła w końcu wróciła w granice Polski, mieścił się w nim Piłski Dom Kultury, a obecnie jest to siedziba Regionalnego Centrum Kultury – Fabryki Emocji. Po przeciwnej stronie placu usytuowano gmach dla potrzeb konsystorza ewangelickiego, w którym obecnie mieści się m.in. Urząd Miasta Piły. W czasach wspomnianej intensywnej rozbudowy miasta powstało kilka budowli będących do dzisiaj jednymi z architektonicznych wizytówek miasta. Na ich tle na pewno błyszczy kościół katolicki pw. św. Antoniego, wybudowany w latach 1929-1930, z bardzo charakterystyczną, modernistyczną bryłą architektoniczną. Charakterystyka tego obiektu zostanie omówiona szerzej w dalszej części opracowania.

W mieście działało wiele małych zakładów przemysłowych, takich jak cegielnie, tartaki, stolarnie czy odlewnia, których produkcja opierała się na lokalnych zasobach surowcowych. Największym zakładem w mieście były warsztaty kolejowe, które zatrudniały około 2 000 pracowników. Ponadto w tym samym okresie powstawały liczne sklepy, restauracje, 6 kawiarni oraz 9 hoteli. Działalność miejscowych Polaków skupiała się głównie wokół piłskiego oddziału V Dzielniczy Związku Polaków w Niemczech oraz chórze „Halka”, występującym w kościele pw. św. Janów. Sytuacja polonii skomplikowała się w roku 1933, po dojściu do władzy A. Hitlera. Manifestowanie odrębności narodowej wiązało się z dużym ryzykiem silnych represji ze strony nowej władzy. Najodważniejsi z polskich mieszkańców miasta spotykali się w małej świetlicy urządzonej w starej stajni przy ul. Starej Dworcowej (obecnie 14 Lutego 45). Dzisiaj jej fasadę zdobi okolicznościowa tablica, odsłonięta w roku 1960. Wspomnieć należy, że w latach 1922 – 1930 w Pile znajdował się Wicekonsulat RP, a od

1930 r. Konsulat RP, który obejmował swym działaniem znaczny obszar tzw. Pogranicza. Na jego terenie zamieszkiwało oraz przybywało okresowo wielu polskich robotników sezonowych.

Po wybuchu drugiej wojny światowej konsul dr Kazimierz Drobniak został wydalony z Niemiec, a najaktywniejsi pilscy Polacy zostali aresztowani i wysłani do obozów koncentracyjnych, gdzie wielu z nich zamordowano. Taki los spotkał m.in. Franciszka Brzezińskiego, Wiktora Herca, Feliksa Kowalkowskiego i Stefana Wojciechowskiego. Przez większą część trwania wojna obeszła się z miastem dość łagodnie i na jego terenie nie rozgrywały się typowe okrucieństwa, charakterystyczne dla ówczesnego czasu. Dopiero alianckie naloty w maju i grudniu 1944 roku były zapowiedzią zbliżającej się tragedii. W styczniu i lutym 1945 roku miała miejsce zimowa ofensywa Armii Czerwonej, podczas której, w wyniku długotrwałych walk i ich następstw, miasto zostało poważnie zniszczone, w wielu rejonach praktycznie zrównane z ziemią.

Dramatyczny los dotknął także tysiące dotychczasowych mieszkańców miasta, którzy, będąc obywatelami pokonanego mocarstwa, nagle znaleźli się daleko od rodzinnych stron, zostawiając całe dotychczasowe życie. Na gruzach dawnej Piły nowi mieszkańcy, jeszcze okrutniej doświadczeni szaleństwem wojny, rozpoczęli budowanie nowego życia, dźwigając miasto z ruin i czyniąc je powoli takim, jakie znamy z czasów współczesnych.¹

Ryc. 4. Obszar Gminy Piła i okolic z 1935 r.

źródło: www.maps.mapywig.org

¹ Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019-2022

5.2.5. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to inaczej krajobraz, w którym ogół cech naturalnych (przyrodniczych) został zdominowany przez dzieła rąk ludzkich (definicja NID). Z kolei w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano, że jest to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Wszelkie przekształcenia, zmieniające wygląd krajobrazu kulturowego przez likwidowanie lub zniekształcenie cech stanowiących o jego wartościach stanowią zagrożenie jego zachowania. W celu jego ochrony Gminy mogą go chronić poprzez utworzenie parku kulturowego lub ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Gmina Piła posiada liczne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których znajdują się zapisy odwołujące się do ochrony obiektów zabytkowych, przedstawiono je w podrozdziale 5.1. Na terenie Piły nie odnotowuje się parku kulturowego.

Początki istnienia osady, przekształconej następnie w miasto Piła datuje się na XV wiek, a więc schyłkową fazę średniowiecza w Polsce. Od tego też momentu zaczyna kształtować się krajobraz kulturowy miasta. Jego specyfika wynika z faktu, że ogromne zniszczenia, jakie miasto poniosło pod koniec drugiej wojny światowej, dotknęło głównie Śródmieście, w wyniku czego centrum miasta, w normalnej sytuacji będące jego architektoniczno–przestrzenną wizytówką, zatraciło całkowicie walory dawnego układu historycznego oraz wartości zabytkowe. W najlepszym stanie zdołały przetrwać obszary będące dawnymi przedmieściami Piły. Na ich terenie znaleźć można fragmenty całych układów przestrzennych harmonijnie zespolonych z topografią terenu oraz przykładami ulic lub ich fragmentów, wypełnionych zabudową z epoki, głównie przełomu XIX i XX wieku.²

Dla Piły nie ustalono stref ochrony konserwatorskiej, co związane jest z rozczłonkowaniem struktury przestrzennej miasta. Dziedzictwo materialne w postaci obiektów zabytkowych jest silnie rozproszone. Niemniej znajduje się tu kilka zespołów budowlanych. Do największych należy zaliczyć:

- zespół Gazowni Miejskiej przy al. Poznańskiej;
- zespół Miejskich Zakładów Wodociągowych przy ul. Chopina;
- zespół Zakładów Przemysłu Ziemniaczanego przy ul. Młodych;
- zespół koszarowy przy ul. Podchorążych i Andersa;
- zespół Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego przy ul. Warsztatowej;
- zespół koszarowy przy al. Powstańców Wlkp. i ul. Kossaka;
- zespół Szpitala Miejskiego przy al. Wojska Polskiego;
- zespół stacji kolejowej Piła Główna z otoczeniem przy ul. Zygmunta Starego.

Zdecydowanie największym z nich pod względem ilości obiektów zabytkowych jest zespół stacji kolejowej Piła Główna z otoczeniem. Dla tego też obszaru w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zaproponowano utworzenie strefy ochrony konserwatorskiej. Zgodnie z ww. dokumentem drugim predysponowanym obszarem do utworzenia strefy ochrony konserwatorskiej jest zespół parku miejskiego.

W strukturze historycznej Piły można rozróżnić kilka miejsc, które wyróżniają się w przestrzennym założeniu miasta. Jej historyczne elementy tworzą:

² Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019-2022

- przebieg rzeki Gwdy, która warunkowała lokalizację, a następnie budowę poszczególnych obiektów. Charakterystyczna jest wyspa, którą okala Gdwa, tzw. park na wyspie;
- historyczna zabudowa miasta zlokalizowana w pierścieniu, który wyznacza od południa i wschodu trakt kolejowy, od zachodu ul. Mickiewicza, od północy ul. Koszalińska;
- zachowany zespół budynków kolejowych z dworem rozciągający się od nastawni w części zachodniej aż do rzeki Gwdy w części wschodniej;
- kumulacja ważnych obiektów zabytkowych przy ul. Browarnej, tj. dwie placówki muzealne, kościół oraz kasyno oficerskie.

Urbanistyczne założenie Piły zmieniało się na przestrzeni lat. Pobliska wieś Koszyce została włączona w administracyjne granice Piły w 1954 r., zaś od 1992 r. dawna wieś Motylewo. Jak wynika z map okresu dwudziestolecia międzywojennego Motylewo (niem. Kúddowtal) było wsią ulicową z zabudową zlokalizowaną przy obecnej ulicy Orlej z dominantą architektoniczną – kościołem w części centralnej. Zabudowania zlokalizowane przy ul. Orlej przetrwały, podobnie, jak i układ traktu. Historyczne założenie można rozróżnić w przestrzeni osiedla pomimo intensywnego rozwoju mieszkalnego budownictwa jednorodzinnego zlokalizowanego na zachód i północ od ul. Orlej. Z kolei Koszyce (niem. Koschütz) już w tamtym czasie były wsią wielodrożnicową z zabudową zlokalizowaną przy obecnych ulicach: Koszyckiej, al. Niepodległości, Wałęckiej, Okrężnej, Prostej, Pogodnej, Podleśnej oraz Brukowej. Na terenie jednostki zachowała się dawna szkoła oraz młyn (obecnie zajazd) zlokalizowane przy al. Niepodległości. Znajduje się tu również cmentarz ewangelicki w północno-zachodniej części dawnej wsi. Układ Koszyc jest dobrze zachowany. Historyczne drogi oraz większość zabudowań nadal funkcjonują w przestrzeni Piły.

Na terenie Piły nie występuje wyznaczony zabytkowy układ urbanistyczny ze względu na duże straty wojenne w historycznej tkance budowlanej. Niemniej należy rozważyć opracowanie granic zabytkowych układów ruralistycznych Koszyc i Motylewa.

5.2.6. Zabytki nieruchomości

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 1, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchomości będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na terenie Piły znajdują się następujące zabytki nieruchomości, które znalazły się w gminnej ewidencji zabytków, będące:

- a) zespołami budowlanymi;
- b) dziełami architektury i budownictwa,
- c) dziełami budownictwa obronnego,

- d) obiektami techniki
- e) cmentarzami,
- f) parkami, ogrodami.

W Gminie Piła obiekty architektury i budownictwa są reprezentowane najliczniej. Zaliczyć można do nich obiekty sakralne, budynki mieszkalne, budynki gospodarcze, czy budynki użyteczności publicznej, takie jak: szpital, szkoły, poczta, dworzec PKP, przychodnia lekarska, punkt biblioteczny, starostwo, miejski ośrodek pomocy społecznej, regionalne centrum kultury, regionalna dyrekcja lasów państwowych. W ewidencji odnotowano również obiekty sakralne - kościoły. Są również obiekty usługowe: restauracje, pensjonaty. Obiekty techniki na terenie gminy utożsamiać można z młynem, elektrownią, zespołem wodociągowym, zespołem gazowni, a przemysłowe z zespołem zakładów ziemniaczanych. W gminnej ewidencji zabytków znajdują się również stare, zabytkowe cmentarze: katolickie, ewangelickie, prawosławny, czy żydowski. Odnotowano także zabytkowe założenia zieleni w postaci parków i ogrodów stanowiących przykład zaprojektowanej formy zieleni, czy też obiekty obronnościowe: mur z basztą, koszary. Powyższe formy zabytków zostały szczegółowo omówione w podrozdziale 5.4., a także 5.2.5 oraz 5.5.

5.2.7. Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 2, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
- instrumentami muzycznymi;
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

W poniższej tabeli przedstawiono zabytki ruchome znajdujące się na terenie Piły. Mając na uwadze względy bezpieczeństwa oraz wrażliwość danych, w poniższej tabeli przedstawiono informacje ogólne, chroniąc cenne obiekty, głównie kultu religijnego. Ogólny stan wyposażenia każdego z kościołów (św. Antoniego, św. Rodziny i św. Stanisława Kostki) ocenić należy na dobry, podobnie jak i stan zabytkowych, drewnianych nagrobków na cmentarzu przy al. Powstańców Wlkp.

Tabela 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Lp.	Miejsce przechowywania	Nazwa obiektu	Forma ochrony
1	Kościół p.w. św. Antoniego	wyposażenie świątyni	wpis do rejestru zabytków pod nr 99/Wlkp/B z 06.07.2007 r. oraz 19.10.1983 r.

Lp.	Miejsce przechowywania	Nazwa obiektu	Forma ochrony
2	Kościół p.w. św. Rodziny	wyposażenie świątyni	wpis do rejestru zabytków pod nr 961-982 B z 13.10.1983 r. oraz pod nr 360/Wlkp/B z 14.08.2014 r.
			wojewódzka ewidencja zabytków
3	Szkoła Policji w Pile	witraże	wojewódzka ewidencja zabytków
4	Kościół p.w. św. Stanisława Kostki	wyposażenie świątyni	wojewódzka ewidencja zabytków
5	cmentarz przy al. Powstańców Wlkp.	- krucyfiks z pocz. XX w. - nagrobek żołnierzy niemieckich poległych w I wojnie światowej z drewnianą płaskorzeźbą przedstawiającą grupę Ukrzyżowania (ok. 1918 r.) - nagrobek Mathilde Neukirch i Arnulfa Neukirch z drewnianą rzeźbą NMP Niepokalanie Poczętej (ok. 1934 r.) - nagrobek Elisabeth Bönigk i Bernhardta Bönigk z drewnianym krucyfikssem (ok. 1939 r.)	wojewódzka ewidencja zabytków

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Delegatura w Pile

Fot. 1. Wnętrze kościoła p.w. św. Rodziny

Źródło: fotografia własna

Poniżej krótko scharakteryzowano zespoły wyposażenia:

- zespół wyposażenia kościoła p.w. św. Antoniego – większość wyposażenia powstała w latach 1929-1930, reprezentuje styl modernistyczny, główne elementy to: ołtarz główny z krucyfikssem, ołtarze boczne, ambona, balustrada komunijna, lampa wieczna, komplet ławek w nawie, malowidła ścienne przedstawiające Drogę Krzyżową i sceny z życia św. Antoniego, zespół witraży;
- zespół wyposażenia kościoła p.w. św. Rodziny – wyposażenie neobarokowe w większości z ok. 1915 r. Na główne elementy wyposażenia składają się: ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, ambona, balustrada komunijna, prospekt organowy z instrumentem, zespół płaskorzeźb – Droga Krzyżowa, komplet ławek w nawie, konfesjonały, sztukaterie w kaplicy, obiekty rzemiosła artystycznego;
- elementy wyposażenia kościoła p.w. Stanisława Kostki – neogotycka ambona i chrzcielnica z końca XIX w.;

- zespół witraży budynku Szkoły Policji – zespół witraży modernistycznych ze szkła kolorowego z lat 1928-1930.

Ogólny stan zachowania oraz wykonane prace konserwatorskie:

- kościół p.w. św. Antoniego. Ogólny stan wyposażenia kościoła należy ocenić na dobry. W ostatnich latach wykonano następujące prace:
 - 2017-2020 – konserwacja całego zespołu witraży;
 - 2021 – konserwacja polichromii na ścianie nawy – Droga Krzyżowa;
- kościół p.w. św. Rodziny. Ogólny stan wyposażenia kościoła należy ocenić na dobry. W ostatnich latach wykonano następujące prace:
 - 2014-2018 – konserwacja instrumentu organowego i prospektu organowego;
 - 2020-2021 – konserwacja balustrady ołtarzowej;
 - od 2020 r. - prowadzone prace konserwatorskie przy zespole ławek;
- trzy nagrobki na cmentarzu przy al. Powstańców Wlkp.
 - prace renowacyjne przeprowadzono w latach 1995 – 1996.

We wrześniu 2022 r. Rada Miasta Piły udzieliła dotacji na prace restauratorsko-konserwatorskie przy zabytkowych ławkach wraz z podstawami stanowiących wyposażenie kościoła p.w. Świętej Rodziny w kwocie 50 000,00 zł.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej (art. 10 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

5.2.8. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 3, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne, będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
- cmentarzyskami;
- kurhanami;
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Narodowy Instytut Dziedzictwa w następujący sposób definiuje pojęcie stanowiska archeologicznego: „Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany także stanowiskiem archeologicznym, to zwarty przestrzennie obszar w obrębie którego występują źródła archeologiczne (zabytki nieruchome i ruchome oraz inne ślady wykorzystania terenu przez człowieka) wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości.”

Ochrona stanowisk archeologicznych jest niezwykle trudna ze względu na ich specyfikę. Są one nieodnawialne, zatem każda ingerencja, np. podczas prowadzonych badań archeologicznych przyczyniają się do nieodwracalnych zmian w układzie nawarstwień. Dziedzictwo zabytków archeologicznych obejmuje zarówno zabytki nieruchome, jak i ruchome. Dlatego też należy stosować zróżnicowaną strategię ochrony. Zabytki archeologiczne, to zabytki na pierwszy pozór niewidoczne, znajdujące się pod ziemią lub pod wodą. Dopiero przebadanie takiego stanowiska daje możliwość

zdobycia wiedzy o nim, np. informacje o funkcji stanowiska, jego datowanie. Ochrona zabytków archeologicznych prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Zaś zrównoważony rozwój to taki rozwój, który zaspokajając potrzeby współczesnych społeczeństw, nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Zakłada równoległy rozwój gospodarki, społeczeństwa i środowiska. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych in situ czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych w sytuacji gdy miejsce prowadzenia prac znajduje się w strefie ochrony archeologicznej obowiązujące są ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wskazującego na ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. W sytuacji gdy na danym obszarze nie występuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wiążące są zapisy zawarte w decyzji o warunkach zabudowy.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych, gdy miejsce prowadzenia prac nie znajduje się w strefie ochrony archeologicznej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obowiązuje wykonawcę (inwestora) do konkretnych zachowań w myśl art. 32. ust. 1.: Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dalej, zgodnie z ust. 5.: Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

W sytuacji gdy wykonawca nie dostosuje się do zaleceń zawartych w art. 32. ust. 1., art. 115. ust. 1 mówi o dalszych konsekwencjach: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

W przypadku znalezienia zabytku archeologicznego ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obowiązuje w takiej sytuacji do konkretnego zachowania. W artykule 33. ust. 1 czytamy: Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego

przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Art. 35. ust. 1. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jasno rozstrzyga: Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa.

Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one obowiązków wymienionych w ustawie (art. 34. ust. 1.).

Art. 116. określa konsekwencje finansowe z niewywiązania się z art. 33. ust. 1.: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Prowadzenie badań archeologicznych zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymaga wcześniejszego uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obowiązek ten, w odróżnieniu do zabytków nieruchomości i zabytków ruchomych, obejmuje nie tylko prowadzenie badań przy zabytkach archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, lecz przy wszystkich obiektach spełniających definicję zabytku archeologicznego.

Gminna ewidencja zabytków archeologicznych Miasta Piły opracowana została w 2014 r. i otrzymała pozytywną opinię Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Przyjęta została Zarządzeniem Nr 1198(246)14 z dnia 06 października 2014 r. Prezydenta Miasta Piły (załącznik nr 2).

Zgodnie z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019-2022 łączna liczba stanowisk z terenu Piły wyniosła 140. Gminna ewidencja zabytków archeologicznych podzielona została na strefę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych, 18 zespołów stanowisk archeologicznych, a także 12 stref ochrony dla pojedynczych stanowisk archeologicznych. W ostatnich 4 latach zasób dziedzictwa archeologicznego uległ zmianom i liczba pojedynczych stanowisk archeologicznych wynosi 13.

Zmiany jakie zaszły w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych:

1. 08.06.2020 r. odkryto nowe stanowisko archeologiczne w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki Gwda, po jej północnej stronie, w południowej części Piły (tzw. Piła Kalina). Lustracja terenowa miała miejsce 25.06.2020 r., zaś w dniach 11-18.12.2020 r. oraz 28.09-04.10.2021 r. przeprowadzono badania archeologiczne. 12.12.2022 r. opracowano kartę adresową GEZ dla ww. stanowiska.
2. Zarządzeniem Nr 2248(213)23 Prezydenta Miasta Piły z dnia 15 maja 2023 r. włączono do gminnej ewidencji zabytków ww. stanowisko archeologiczne nr 261, obszar AZP 37-26/102.

W gminnej ewidencji zabytków archeologicznych znajdują się zarówno obiekty wpisane do rejestru zabytków, jak i ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Gmina Piła posiada w większości ewidencję zabytków archeologicznych z 2014 r. Z dniem 4 października 2019 r. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe oraz czas, jaki minął od daty przyjęcia GEZ, zalecane jest dostosowanie jej kart do nowego

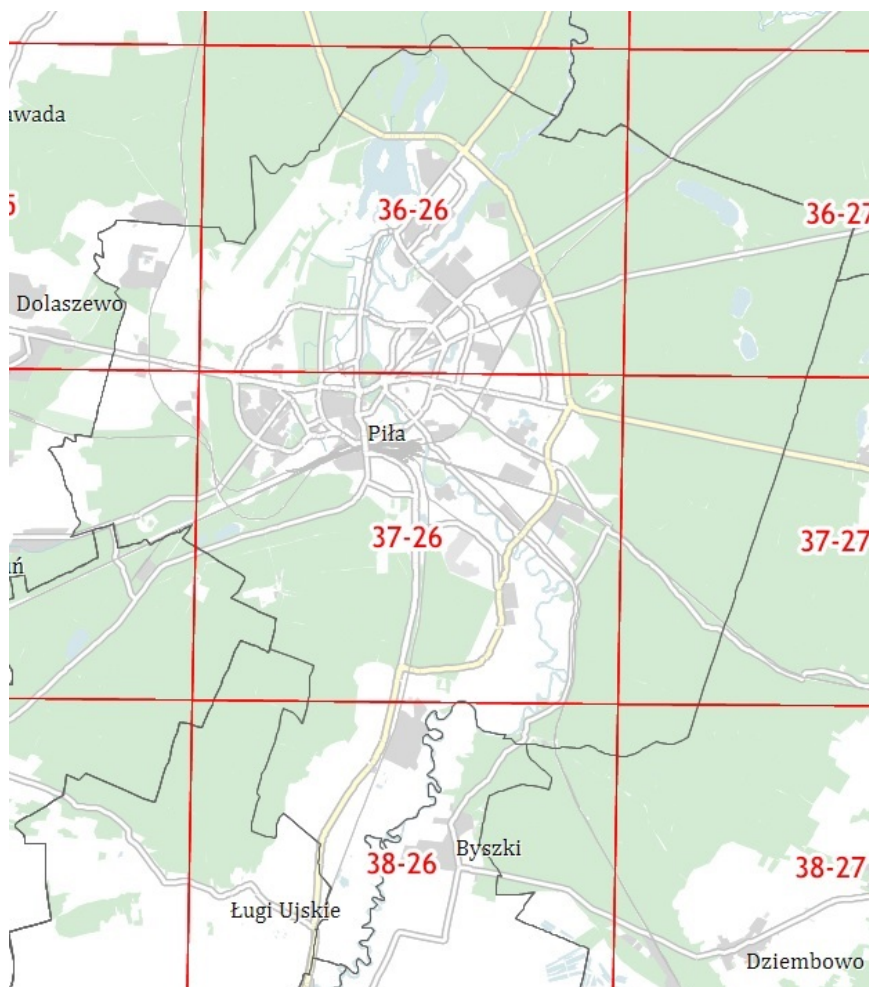
wzoru. Wszystkie nieruchomości archeologiczne ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 2.

Tabela 3. Nowe stanowiska archeologiczne

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze	Funkcja obiektu/blizsza chronologia
1	Piła	37-26	261	102	1. punkt osadniczy – neolit 2. cmentarzysko ludności kultury pomorskiej – HaD – straszny okres przedrzymski 3. osada ludności kultury wielbarskiej – okres wpływów rzymskich 4. ślad osadniczy – XVII-XIX w.

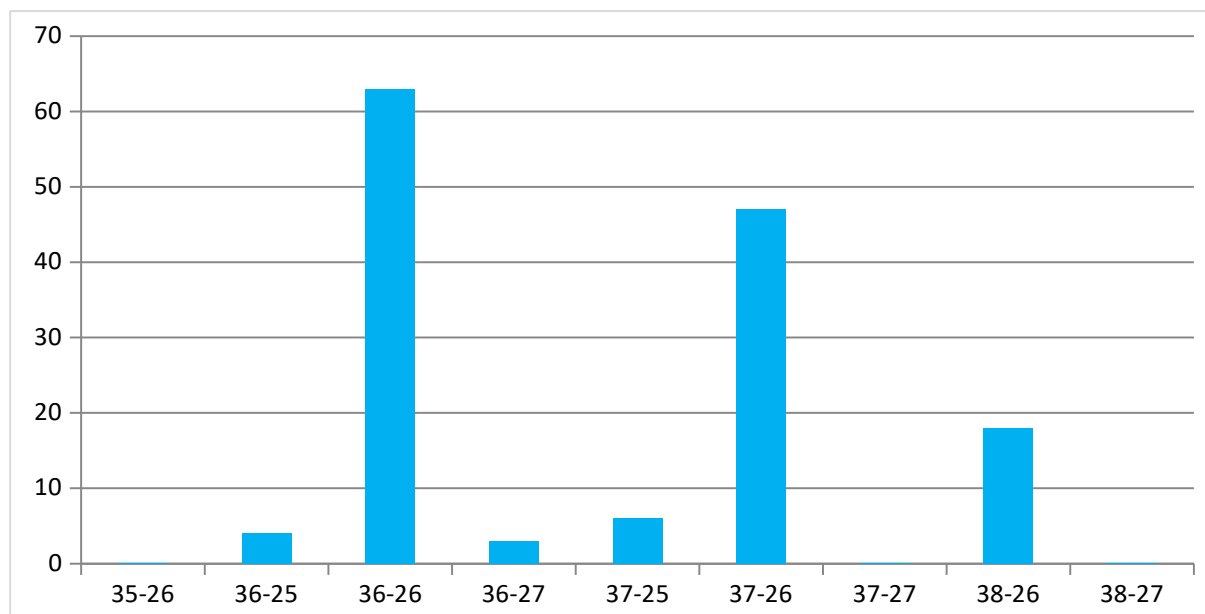
Źródło: opracowanie własne na podstawie karty adresowej GEZ

Poniżej przedstawiono obszary AZP, które znajdują się na terenie gminy. Stwierdza się, że 9 obszarów AZP nachodzi na teren Gminy Piła: 35-26, 36-25, 36-26, 36-27, 37-25, 37-26, 37-27, 38-26, 38-27. Należy zaznaczyć, że obszary AZP 25-26 oraz 38-27 tylko w marginalnym stopniu wkraczają na teren gminy i nie odnotowuje się na nich udokumentowanych stanowisk archeologicznych. Ponadto również na AZP 35-26 oraz 37-27 w granicach Gminy Piła nie odnotowano stanowisk archeologicznych. Wobec powyższego, na pozostałych 6 obszarach AZP zaewidencjonowano stanowiska archeologiczne. Obszary AZP 36-26 oraz 37-26 zajmują największą powierzchnię na terenie gminy i ich pokrycie wynosi ok. 80-85%.

Ryc. 5. Obszary AZP na terenie Gminy Piła

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

Wyk. 1. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Najwięcej stanowisk archeologicznych odnotowano na obszarze 36-26 (63) i jest to niespełna połowa wszystkich zaewidencjonowanych zabytków archeologicznych z terenu gminy. Na obszarze 37-26 zaewidencjonowano 47 stanowisk, a na obszarze 28-26 – 18. Na pozostałych 3. obszarach łączna liczba stanowisk wyniosła 13. Duża liczba stanowisk na obszarze 36-26 związana jest z przepływającą rzeką Gwda i rzeką Ruda oraz licznymi zbiornikami wodnymi występującymi na tym terenie – Jezioro Rudnickie, Zbiornik Koszyce, Jezioro Zalew, Jezioro Duży i Mały Kuźnik. Na obszarze tym występują stanowiska z epoki kamienia, w tym paleolitu schyłkowego, czy mezolitu. Epokę żelaza reprezentują stanowiska z okresu halsztackiego oraz późniejsze z czasów wczesnego i późnego średniowiecza.

W tym miejscu należy wspomnieć, iż lokalizacje osad wiązały się z dobrą ekspozycją terenu, klimatem, dostępnością wody, żyznością gleby, czyli elementami pozwalającym na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych.

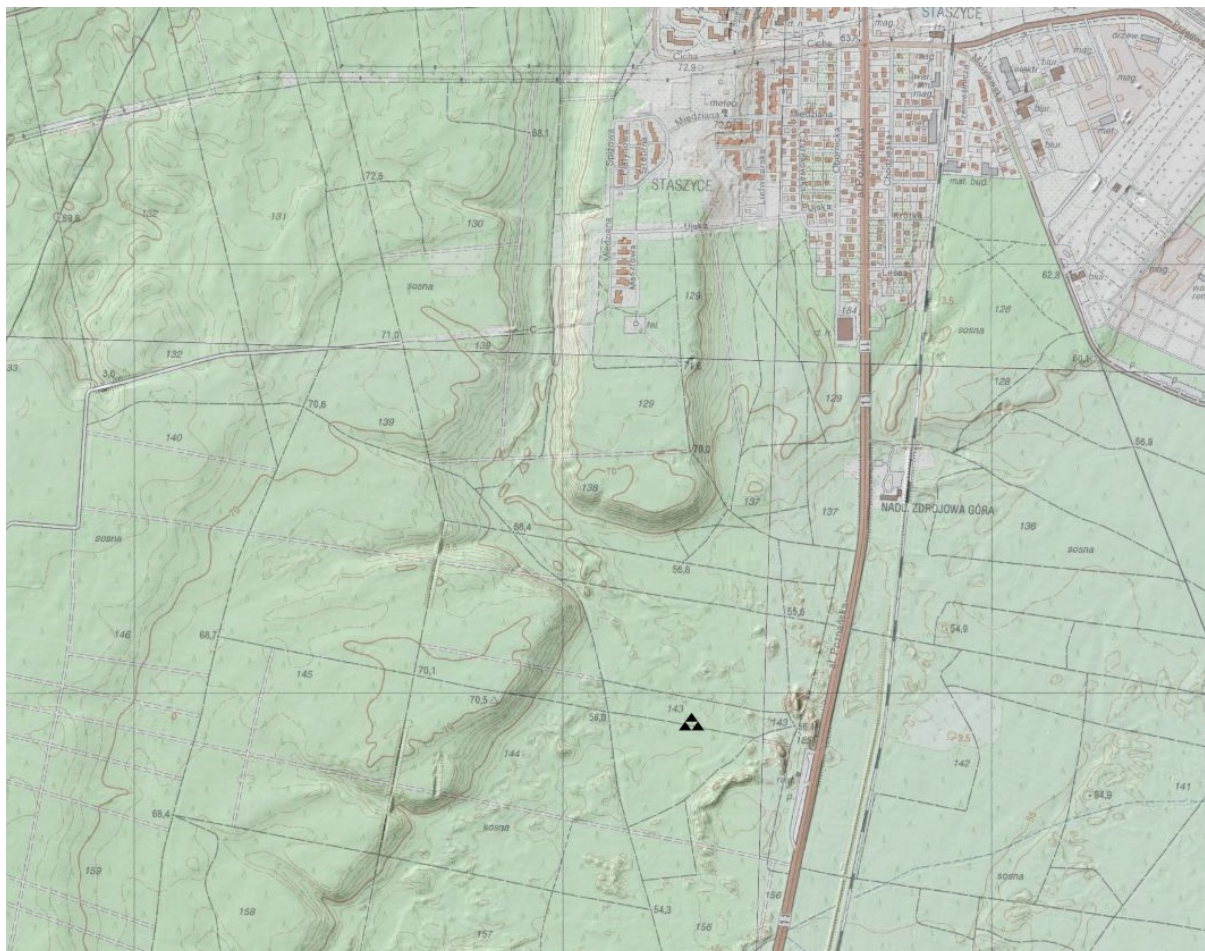
Na obszarze Piły występują stanowiska wielokulturowe, np. elementy osad otwartych, ślady osadnictwa kultury łużyckiej, czy elementy osad wczesnośredniowiecznych. Znajdują się tu głównie osady otwarte, obozowiska myśliwskie, obozowiska myśliwsko-rybackie, cmentarzyska, czy ślady osadnictwa. Najstarsze osadnictwo historyczne z terenu Piły datowane jest na paleolit schyłkowy. Ponadto odnotowano stanowiska z epoki kamienia, mezolitu, kultury łużyckiej, okresu halsztackiego, w tym kultury pomorskiej, bliżej nieokreślonej starożytności, okresie wpływów rzymskich, wczesnego średniowiecza, średniowiecza i późnego średniowiecza. Liczna liczba stanowisk usytuowana jest po zachodniej części Gwdy oraz w okolicach jego dopływu. W południowej części miasta stanowiska znajdują się w miejscach, gdzie terasa rzeki uformowana jest w tzw. cyplach. Do innych ważnych stanowisk niewpisanych do rejestru zabytków należy zaliczyć stanowiska o dużej wartości poznawczej, np. 36-26/38 – rozległa osada z okresu wpływów rzymskich, 36-26/42 – wczesnośredniowieczna osada otwarta, 36-26/44 – obozowisko schyłkowo-paleolityczne.

Wśród 141 stanowisk archeologicznych ujętych w GEZ tylko 1 wpisane zostało do rejestru zabytków. Pozostałe zostały ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Jest to cmentarzysko kurhanowe położone w lesie przy Al. Poznańskiej. Na jego terenie prowadzone były archeologiczne badania wykopaliskowe. Jego krótka charakterystyka znajduje się w poniższej tabeli.

Tabela 4. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr AZP	Nr w miejsc.	Nr ewid. dz.	Funkcja obiektu- Kultura/chronologia	Nr rejestru i data wpisu
1	Piła	37-26	34	92	8144/1	Stanowisko kurhanowego (cmentarzysko kurhanowe)	46/Wlkp/A z 15.01.2001 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie karty adresowej GEZ

Ryc. 6. Lokalizacja cmentarzyska w Pile

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

Osadnictwo w pradziejach, średniowieczu i okresie nowożytnym związane było z układem naturalnych przemieszczeń. W okresie późnego neolitu przeobraziły się one w szlaki komunikacyjno-handlowe. Przedstawioną poniżej koncentrację stanowisk archeologicznych na terenie Piły według chronologii dziejów opisał Jarosław Rola w części dotyczącej archeologii „Studium historyczno-urbanistycznego”, sporządzonego w roku 2015. Opis ten został zaktualizowany o stanowisko archeologiczne odkryte w 2020 r.

Prahistoria

Na terenie Piły znajduje się 17 punktów osadniczych, których chronologię określono jako prahistoryczną, oraz 24 punkty, których chronologii nie określono zupełnie.

Epoka kamienia

Osadnictwo epoki kamiennej związane było z piaszczystymi oraz żwirowopiaszczystymi fragmentami dolnej doliny Gwdy. Potwierdzają to punkty osadnicze na północ i południe od zwartej zabudowy

miasta. Obecne tereny zabudowy miasta znacząco utrudniają prowadzenie poszukiwań na ich obszarze, co spowodowało istnienie nienaturalnej przerwy między północnym a południowym skupiskiem stanowisk archeologicznych. Wiele z nich zostało także zniszczonych podczas rozbudowy miasta. Ogólnie z epoką kamienną wiąże się na terenie Piły 90 stanowisk, z czego 6 punktów reprezentuje paleolit schyłkowy, a 24 mezolit. 5 stanowisk przypisano do kultury ceramiki sznurowej lub postsznurowej. Także 6 stanowisk przypisano ogólnie do neolitu. 49 stanowisk przypisano ogólnie do epoki kamienia na podstawie odkryć zabytków krzemieniowych w ich obrębie.

Epoka brązu oraz wczesna epoka żelaza

Stanowiska archeologiczne z tych okresów, podobnie, jak stanowiska reprezentujące epokę kamienną, rozdzielone zostały strefą współczesnej zabudowy. Związane są one głównie z osadnictwem społeczności kultur łużyckiej oraz pomorskiej. Jeśli chodzi o kulturę łużycką, to zarejestrowano jak dotąd 22 punkty osadnicze z nią związane. Warto wspomnieć, że po obu stronach Gwdy stanowiska rejestrowano tylko w strefach przeprawy przez rzekę w obrębie Kaliny, Leszkowa i Motylewa. W pozostałej części Piły stanowiska osadnicze zlokalizowane są wyłącznie po zachodniej części Gwdy. Jeśli chodzi o kulturę pomorską, to związane jest z nią na terenie Piły 19 stanowisk. W ich koncentracji znaleźć można tę samą tendencję, jak w przypadku omawianych wyżej stanowisk związanych z kulturą łużycką. O ciągłości dawnego zasiedlenia w omawianej epoce całego obszaru współczesnej Piły, od wspomnianych Leszkowa, Kaliny i Motylewa aż po Koszyce, świadczyć może odkryte przypadkowo podczas prac budowlanych w centrum miasta, cmentarzysko ludności reprezentującej kulturę łużycką. Ze względu na gęstość zalesienia na poważne trudności narażone są poszukiwania w ramach AZP na nielicznych stanowiskach odnalezionych na krawędziach doliny Gwdy oraz w jej okolicach.

Młodszy okres przedrzymski, oraz okres wpływów rzymskich

Z okresem przedrzymskim, a konkretnie z kulturą jastorfską związane jest w Piłie tylko jedno, ale bardzo cenne stanowisko. Jest to budynek halowy, przebadany już w roku 1936. Szacuje się, że był on jednym z elementów sieci osadniczej społeczności reprezentującej tę kulturę. Obecnie jednak jest on jedyną znaną jej pozostałością na terenie Piły. Stanowiska reprezentujące okres wpływów rzymskich koncentrują się obecnie głównie między Motylewem a Leszkowem, w strefie przeprawy przez Gwdę. W tej chwili zarejestrowanych jest w sumie 16 stanowisk związanych z tym okresem, a tylko 5 jest zlokalizowanych poza strefą przeprawy, na północ od niej. Tereny te porośnięte w dużej części lasami, co także powoduje trudności w prowadzeniu badań w ramach AZP. Pomimo małej liczby stanowisk, charakter odkryć dokonanych w ich obrębie świadczy o znaczącej pozycji terenów współczesnej Piły w tamtym okresie.

Okres wczesnego i późnego średniowiecza

Na terenach obecnej Piły odkryto 91 punktów osadniczych związanych z okresem średniowiecza, z czego 42 z jego wczesnym okresem, 19 ze środkowym oraz 24 związane z późnym średniowieczem. Dodatkowo wyróżniono 6 stanowisk przypisanych do okresu przejściowego między średniowieczem, a okresem nowożytnym. Osada, a później miasto Piła rozwijała się w ścisłym związku ze średniowiecznymi szlakami komunikacyjno-handlowymi. Najważniejszym w owych czasach był bez wątpienia tzw. trakt ujski, biegnący przez obszar dzisiejszego miasta od Motylewa, po Aleję Niepodległości. Już na wysokości Motylewa i Kaliny, w rejonie przeprawy przez rzekę, krzyżował się on ze szlakiem wschód-zachód, biegnącym wzdłuż północnej krawędzi Doliny Noteci. Drugim węzłem komunikacyjnym był zbieg dróg na wysokości południowego fragmentu wyspy, gdzie funkcjonowała przeprawa przez Gwdę. Koncentracja stanowisk archeologicznych zarówno na południe, jak i na

północ od obecnej, zwartej zabudowy współczesnego miasta zdaje się potwierdzać tezę o ścisłym związku osadnictwa średniowiecznego terenów Piły z traktem ujskim. Można przypuszczać, że był to obszar między ulicami Piekarską na północy, Budowlanych, Placem Zwycięstwa i ulicą Śródmiejską na zachodzie, ulicą Ossolińskich na południu oraz Farbiarską strugą i Gwdą na wschodzie.

Okres nowożytny

W granicach Piły zlokalizowano 36 stanowisk archeologicznych przypisanych do okresu czasów osadnictwa nowożytnego. Większość z nich zarejestrowano w oparciu o znaleziska fragmentów ceramiki podczas prowadzenia różnorodnych penetracji terenowych. Kilka punktów związanych jest ze starymi, nieistniejącymi już cmentarzami. Na szczególną uwagę zasługuje jedno stanowisko, które stanowi pozostałość po obozie jenieckim z okresu I wojny światowej. Na jego terenach prowadzenie jakichkolwiek prac ziemnych wymaga jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych, na które należy uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W związku z powyższym, iż zdecydowana większość stanowisk archeologicznych nie posiada własnej formy krajobrazowej, tj. są to stanowiska ziemne, ich stan zachowania w ostatnich 4 latach nie uległ zmianom. Wszelkie prace inwestycyjne prowadzone przez Gminę Piła, które związane były z pracami ziemnymi stanowiącymi potencjalne zagrożenie dla zabytków archeologicznych uzgadniane były z WKZ. Należy pamiętać, że do istotnych zagrożeń dla stanowisk archeologicznych należy zaliczyć czynniki naturalne, np. działalność rzek, czy czynniki ludzkie związane z pracami ziemnymi, jak np.:

- kanalizacja;
- wodociągi;
- inwestycje mieszkaniowe, usługowe i przemysłowe;
- budowa dróg, obwodnic;
- lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa;
- planowane zalesienia;
- melioracje;
- regulacje cieków wodnych;
- głęboka orka, itp.

W najbliższym czasie przewiduje się następujące zadania inwestycyjne przewidziane przez Gminę Piła, które mogą występować w kolizji ze stanowiskami archeologicznymi:

1. Budowa lub modernizacja dróg osiedlowych przy ulicach Szkolnej, Równej, Tartacznej, Na Leszkowie (wraz z dojazdem do schroniska dla zwierząt) oraz ulica Gliniana.
2. Budowa ciągów rowerowych lub pieszo-rowerowych przy Alei Piastów oraz na Bulwarach Chatellerault w Śródmieściu, a więc w strefie nawarstwień kulturowych.

Do innego typu zagrożeń należy zaliczyć działalność nielegalnych poszukiwaczy zabytków, którzy mogą na trwale uszkodzić historyczne nawarstwienia zabytku.

Wszelkie prace przy stanowiskach archeologicznych należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wszystkie stanowiska archeologiczne podlegają ochronie.

Baza danych o stanowiskach archeologicznych ujętych w GEZ nie jest bazą zamkniętą i ma charakter zbioru otwartego. Aktualizowana będzie na podstawie informacji przekazywanych przez WKZ.

5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

W muzeach na terenie Miasta Piły nie znajdują się zabytki figurujące w wojewódzkiej ewidencji zabytków, czy rejestrze zabytków. Niemniej, na obszarze miasta znajdują się muzea, które gromadzą w swoich zbiorach przedmioty i zbiory związane z historią Piły.

Muzeum Stanisława Staszica w Pile - Muzeum Stanisława Staszica w Pile powstało w 1951 roku jako muzeum biograficzne w wyniku starań ludzi skupionych w Komitecie Odbudowy Domu Stanisława Staszica (1947– 1951). Organizatorem było Muzeum Narodowe w Poznaniu – w ówczesnej strukturze polskiego muzealnictwa instytucja nadrzędna w stosunku do placówek terenowych w dawnym województwie poznańskim. W Muzeum znajduje się wystawa stała Stanisław Staszic – życie i działalność. Wystawa pokazuje życie i dokonania Staszica poprzez najwartościowsze stasziciana z kolekcji muzeum, eksponowane w czterech grupach problemowych: młodość i podróże, prace w Warszawskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, prace literackie i przekłady, działalność publiczna w rządzie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego oraz testament. Ekspozycja zawiera 6 ekranów multimedialnych, w których umieszczono niespełna 400 ilustracji i 180 tekstów. Kolejnymi elementami multimedialnymi na ekspozycji stałej są wirtualne komoda i szafa. Każdy z mebli został wyposażony w sześć szuflad, w których znajdują się obiekty z muzealnej kolekcji. Po otwarciu każdej z szuflad można odsłuchać nagraną informację głosową na temat wybranych obiektów. Ponadto w każdej sali wystawowej można odsłuchać uruchamiane za pomocą przycisków informacje głosowe o wybranych obiektach prezentowanych na stałej ekspozycji. Ostatnim elementem multimedialnym zainstalowanym w korytarzyku między salą drugą a trzecią są nagrania fragmentów pięciu debat z epoki Sejmu Czteroletniego. Muzeum otwarte jest od poniedziałku do piątku w godz. 9.00-16.00 oraz w soboty i niedziele w godz. 10.00-16.00. Wstęp wolny.³

Fot. 2. Muzeum Stanisława Staszica w Pile – wystawa stała

Źródło: fotografia własna

Muzeum Okręgowe im. St. Staszica w Pile - Muzeum Okręgowe w Pile działa od 15 sierpnia 1975 roku. Powołanie muzeum na obszarze nie będącym wcześniej przedmiotem szerszych badań stanowiło ważne wydarzenie kulturotwórcze w regionie nadnoteckim i całej północnej Wielkopolsce. Pierwszą jego siedzibą zostało niewielkie muzeum biograficzne Stanisława Staszica, kilka lat później,

³ www.muzeumstaszica.pl

w 1981 r., otrzymało nową lokalizację przy ul. Chopina w Pile, był to budynek dawnego Bractwa Strzeleckiego. Dopiero jednak odrestaurowanie obiektu stanowiącego obecną siedzibę muzeum umożliwiło utworzenie ekspozycji stałej, na której pokazano gromadzone przez lata zbiory. Obecnie pilskie muzeum jest samorządową instytucją kultury Województwa Wielkopolskiego, wpisaną do Państwowego Rejestru Muzeów. Gromadzi zbiory z zakresu archeologii, etnografii, historii i sztuki, które prezentowane są na wystawach stałych i czasowych. Oddziałem Muzeum Okręgowego w Pile jest Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią. W Muzeum znajdują się następujące wystawy stałe:

- meble i wnętrza mieszkalne od połowy XVIII do początku XX wieku – przedmioty piękne i użyteczne;
- z przeszłości Piły i regionu – część archeologiczna;
- z przeszłości Piły i regionu – część historyczna.

Ponadto gromadzone są tutaj eksponaty archeologiczne należące do grupy zbiorów:

- Landesmuseum Schneidemuhl;
- badania wykopaliskowe na stanowisku archeologicznym w Żuławce Małej;
- badania wykopaliskowe na cmentarzysku z wczesnej epoki brązu w Śmiardowie Krajeńskim, gm. Krajenka;
- badania ratownicze prowadzone w strefie wczesnośredniowiecznego grodu i podgrodzia w Ujściu nad Notecią;
- skarby przedmiotów brązowych z końca epoki brązu (IX-VIII w. p.n.e.);
- grupy zabytków ofiarowanych do zbiorów archeologicznych przez przypadkowych odkrywców.

Muzeum otwarte jest od wtorku do piątku w godz. 10.00 – 16.00 oraz w soboty i niedziele w godz. 11.00-16.00.⁴

Pilskie Muzeum Wojskowe - Pilskie Muzeum Wojskowe powstało z inicjatywy pasjonatów historii wojskowości, należących do Pilskiego Stowarzyszenia Historyczno-Militarnego (do 29.11.2017 Stowarzyszenia Przedmoście Piła). Głównym zadaniem muzeum jest gromadzenie zbiorów dotyczących historii wojskowości, techniki wojskowej oraz historii militarnej miasta Piły. Zadanie to realizowane jest poprzez uzupełnienie zbioru o sprzęt nierozzerwalnie związany z wojskową historią miasta, będący symbolem wieloletniego działania Piły, jako silnego ośrodka wojskowego szkolnictwa motoryzacyjnego. Pozyskane eksponaty: samochody ciężarowe, transportery opancerzone, wozy zabezpieczenia technicznego, czołgi tworzą kolekcję obrazującą różnorodność typów i wersji pojazdów używanych do szkolenia Żołnierzy Specjalistów Służby Czołgowo - Samochodowej w Wojsku Polskim. Znajduje się tu wystawa stała pn. „Od Sekcji Automobilowej do Służby Czołgowo-Samochodowej”. Muzeum otwarte jest w soboty i niedziele od godz. 15.00, zaś w tygodniu dla grup zorganizowanych po wcześniejszej rezerwacji terminu.⁵

5.2.10. Dziedzictwo niematerialne

Narodowy Instytut Dziedzictwa definiuje dziedzictwo niematerialne jako tradycję, żywe niematerialne przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom, takie jak:

⁴ www.muzeum.pila.pl

⁵ www.pmw.pila.pl

- tradycje i przekazy ustne między innymi bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamentsy pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne w tym tradycje muzyczne wokalne, instrumentalne i taneczne, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne;
- praktyki społeczno-kulturowe takie jak zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, sposoby składania życzeń, tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie na przykład meteorologia ludowa;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania miłosne i medyczne;
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Zgodnie z Konwencją UNESCO w sprawie dziedzictwa niematerialnego jego definicja brzmi następująco: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.”

Również w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 6 ust. 2 przywoływane są zapisy dotyczące pośrednio dziedzictwa materialnego: „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Z terenu Gminy Piła nie odnotowuje się wpisu na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (85 wpisów-stan na styczeń 2024 r.) oraz krajowego rejestru dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (10 wpisów-stan na styczeń 2024 r.). Z terenu gminy nie odnotowano również żadnego produktu wpisanego do listy produktów tradycyjnych, który prowadzi Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Niemniej, na terenie Gminy Piła występują przykłady lokalnego dziedzictwa niematerialnego, które przedstawiono poniżej.

Pod względem przynależności regionalno-etnograficznej Piła znajduje się na pograniczu dwóch historycznych ziem. Część Piły znajdująca się na zachód od Gwdy mieści się w granicach tzw. Ziemi Wałeckiej, z kolei wschodnia część miasta w granicach Krajny.

Ryc. 7. Etnograficzna mapa Polski

Źródło: www.niezlomni.com

Organizacje i Stowarzyszenia związane z dziedzictwem

Na terenie Gminy Piła występują stowarzyszenia i organizacje, które w swojej działalności statutowej realizują zadania związane z dziedzictwem kulturowym, należy do nich zaliczyć:

- Piłskie Stowarzyszenie Miłośników Eksploracji „ALBATROS”. Celem stowarzyszenia jest:
 - zdobywanie i propagowanie wiedzy na temat militarnej historii ziem Polskich, w szczególności wielkopolski i pomorza zachodniego;
 - eksploracja pozostałości obiektów "Wału pomorskiego" i innych tego typu umocnień na terenie R. P;
 - prowadzenie ewidencji zabytkowych obiektów fortyfikacyjnych oraz schronów przeciwlotniczych;
 - odnajdywanie i zabezpieczanie zabytków archeologii militarnej;
 - działanie w celu ochrony zabytków archeologii militarnej oraz współdziałanie i współpraca ze wszystkimi służbami, organami i instytucjami państwowymi

odpowiedzialnymi za opiekę i ochronę zabytków. Celem nadrzędnym stowarzyszenia jest gromadzenie dokumentacji i innych trwałych pamiątek.

- Parowozownia Pilska OKRAĞLAK. To inicjatywa mieszkańców miasta Piły, zainteresowanych losem zabytkowej parowozowni. W wyniku forumowej dyskusji, jaka miała miejsce na łamach witryny Dawna Piła latem 2006 roku doszło do pierwszego spotkania osób chcących ratować ten budynek.
- Stowarzyszenie Historyczno-Fortyfikacyjne „Przedmoście Piła”. Celem działalności stowarzyszenia jest promowanie wśród społeczeństwa historii współczesnej, ze szczególnym uwzględnieniem regionu pilskiego oraz wspieranie inicjatyw służących propagowaniu wiedzy historycznej w duchu prawdy, pamięci i pojednania.
- Towarzystwo Miłośników Miasta Piły. Celem działania Towarzystwa jest szerzenie i umacnianie przywiązania do miasta wśród jego mieszkańców i przyjaciół zamiejscowych, upowszechnianie dziejów miasta, opieka nad pomnikami historii, kultury i przyrody, jego promocja na zewnątrz, wspieranie działań społecznych i kulturalnych oraz troska o estetyczny wygląd miasta.
- Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznych i Archeologii Wojskowej "Rajtar";
- Pilskie Stowarzyszenie Historyczne. Celem Stowarzyszenia jest:
 - zdobywanie i propagowanie wiedzy na temat militarnej historii ziem Polskich, w szczególności wielkopolski i pomorza zachodniego;
 - eksploracja pozostałości obiektów "Wału pomorskiego" i innych tego typu umocnień na terenie R. P.;
 - prowadzenie ewidencji zabytkowych obiektów fortyfikacyjnych oraz schronów przeciwlotniczych;
 - odnajdywanie i zabezpieczanie zabytków archeologii militarnej;
 - działanie w celu ochrony zabytków archeologii militarnej oraz współdziałanie i współpraca ze wszystkimi służbami, organami i instytucjami państwowymi odpowiedzialnymi za opiekę i ochronę zabytków. Celem nadrzędnym stowarzyszenia jest gromadzenie dokumentacji i innych trwałych pamiątek z przeznaczeniem na eksponaty.
- Stowarzyszenie Historyczno-Militarne. Cele Stowarzyszenia to:
 - pogłębianie i upowszechnianie wiedzy z zakresu dziejów oręża polskiego oraz historii techniki wojskowej;
 - ochrona, zachowanie, zagospodarowanie i utrzymanie w należytym stanie zabytków techniki wojskowej oraz obiektów architektury obronnej;
 - podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;
 - popularyzowanie wiedzy i umiejętności z zakresu kolekcjonerstwa broni oraz strzelectwa;
 - zrzeszanie kolekcjonerów broni palnej;
 - kształtowanie w społeczeństwie właściwego stosunku do dziedzictwa narodowego;
 - działalność na rzecz kombatantów i osób represjonowanych;
 - działalność na rzecz weteranów;
 - działalność na rzecz dzieci i młodzieży, w tym wypoczynku dzieci i młodzieży;
 - działalność edukacyjna, kulturalna, sportowa, turystyczna, rekreacyjna i wydawnicza;
 - działalność na rzecz obronności państwa i Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej;

- rozwijanie turystyki i krajoznawstwa;

Postacie historyczne

Z Piły i okolic pochodzi wiele wybitnych postaci zasłużonych dla historii regionu. Należy do nich zaliczyć m.in.: Antoniego Kiszewskiego (pedagog), Panteleona Szumana (prawnik), Arnolda Drygasa (lekarz), czy Bernarda Schultze (malarz) i wielu innych. Jednak najbardziej znaną i rozpoznawalną osobą, która urodziła się w Pile jest Stanisław Staszic.

Stanisław Staszic – (1755-1826) - wybitny przedstawiciel polskiego oświecenia, ksiądz. Urodził się w Pile. Pracowitość, zdolności i bezinteresowna gotowość do służby publicznej wyniosły go do rzędu najbardziej wpływowych Polaków tamtych czasów. Dewizą jego życia było hasło "być narodowi użytecznym". W epoce upadku Rzeczypospolitej anonimowymi pismami wspierał ruch reformy państwa. Po upadku Polski prowadził badania naukowe w zakresie geologii. Po odrodzeniu państwa polskiego rozwinął wszechstronną działalność organizacyjną w zakresie szkolnictwa, nauki i gospodarki. Wszędzie położył zasługi godne odnotowania. Jako człowiek zawsze starał się pomagać innym ludziom. Po śmierci okazało się, że był "nie tylko sterem dla swego pokolenia, lecz i pochodnią dla następnych". Pochowany w Warszawie na Bielanach.

Fot. 3. Stanisław Staszic wg W. Walkiewicza

źródło: muzeumstaszica.pl

Wydarzenia i imprezy

Na terenie Piły organizowane są imprezy i wydarzenia związane z dziedzictwem lokalnym. Należy do nich zaliczyć przykładowe przedsięwzięcia:

- Spotkania Staszicowskie – jednodniowe wydarzenie, dla osób które fascynuje postać Stanisława Staszica, jego idee i osiągnięcia. Zaproszeni prelegenci to znakomici znawcy tematu. W 2023 r. odbyła się już 12 edycja;
- Festiwal Folklorystyczny "Bukowińskie Spotkania" – czterodniowy festiwal organizowany w Jastrowiu oraz w Pile. Podczas imprezy prezentowane są stoiska zespołów i pokazy wyrobów kuchni regionalnych, prezentacje festiwalowe. Widowisko folklorystyczne odbywa się z udziałem wszystkich uczestników festiwalu, prezentowany jest korowód zespołów, składane są wianki na wodzie. W 2023 r. odbyła się już 34 edycja;

- Piła na skrzyżowaniu kultur i pokoleń – wydarzenie podczas którego organizowane są walki wojów, pokazy strzelania z łuku, obróbka wełny, proces tworzenia świec z wosku, proste ozdoby z miedzi i brązu, motanki, rzeźbienie w drewnie, tkanie na krosnach, czy obróbka wełny. Impreza organizowana w 2023 r. we wrześniu.

Legandy

Legenda o dzwonach z kościoła pw. św. Rodziny – legenda głosi, że w czasie I wojny światowej Niemcy zarządzili zbiórkę dzwonów kościelnych zapewne na przetop celem obróbki na amunicję. Kilku parafian postanowiło zdjąć je z wieży i wywieźć na Kalinę. Zatopiono je w rozlewiskach Gwdy. Dopiero, gdy Piła miała wrócić do Polski mieli wyjawić tajemnicę w którym miejscu ukryli dzwony. Tak się jednak nie stało ponieważ wszyscy zginęli podczas I i II wojny światowej.

Legenda o jeleniu w herbie – legenda głosi, że król Władysław Łokietek polując w Puszczy Noteckiej ujrzał jelenia, który przebiegł przez drogę królewskiego orszaku. Król usłyszał odgłosy z głębi puszczy i skierował się w ich stronę docierając do drwali, którzy piłami ścinali drzewa. Król zapytał w jakiej znajduje się osadzie, Ci zaś odpowiedzieli że nie ma ona nazwy. Król nazwał to miejsce piłą, zaś w herbie po jakimś czasie znalazł się jelen.

Herb Gminy

Herby gmin w sposób pośredni nawiązują do dziedzictwa niematerialnego, ukształtowanego historycznie, na terytorium danej gminy. Od 8 marca 1990 r. gminy uzyskały możliwość powołania herbów na mocy ustawy o samorządzie terytorialnym. Są cennym dziedzictwem kulturowym, ukazują zasób dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego, który należy identyfikować z daną jednostką terytorialną. Herb powinien się wyróżniać i być łatwo rozpoznawalny. Ukazanie dziedzictwa kulturowego w herbie Jan Pruszyński definiuje następująco: „to zasób rzeczy nieruchomości i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju, oraz przekazania następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej”. Ponadto herby powinny spełniać szereg określonych kryteriów. Zasady tworzenia herbów, flag, sztandarów i pieczęci jednostek samorządu terytorialnego w Polsce określa Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Herb Miasta Piły stanowi tarcza francuska nowoczesna z mocno zaznaczonym, czarnym konturem. W centralnej części na białym tle znajduje się jelen w wysoku skierowany głową w lewą stronę o barwie czerwonej z ciemnożółtym porożem. Podstawę herbu uzupełnia zielona trawa, na której stoi jelen. Jeszcze po II wojnie światowej do lat 50. XX w. godłem miasta Piły jest jelen ze złotą koroną na głowie, pędzący przez zielone łąki na biało-srebrnym tle, zaś w górnej części herbu znajdował się mur i trzy wieże. Uregulowania prawne oficjalnego herbu dokonały się w 1990 roku. Rada Miejska Piły 29 listopada 1990 roku podjęła uchwałę „w sprawie herbu i barw miasta oraz pieczęci” i potwierdziła ją w kolejnej uchwale w sprawie statutu Gminy Piła z 24 września 1996 roku.

Ryc. 8. Herb Miasta

Źródło: www.pila.pl

W związku z przytoczonymi powyżej przykładami należy stwierdzić, że Piła posiada elementy dziedzictwa niematerialnego. Nie została wykształcona jednak typowa etnologiczna zwyczajowość, która miała miejsce na pobliskich ziemiach na obszarach małych miasteczek, czy na wsiach. Wpływ na to miały również zawirowania historyczne, przenikające się wpływy Niemców i Polaków. W związku z powyższym na terenie miasta nie występuje strój ludowy, czy tradycyjna obrzędowość ludowa.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 7 następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie Gminy Piła nie odnotowuje się:

- wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznania za pomnik historii;
- utworzenia parku kulturowego, który może być utworzony na podstawie uchwały Rady Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w myśl art. 16, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzuje zapisy dotyczące rejestru zabytków w art. 9 oraz art. 10. Poniżej przytoczono najważniejsze zapisy odnoszące się do zabytków rejestrowych.

Art. 9 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art. 10 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Poznaniu prowadzone są trzy rejestry zabytków:

Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).

Rejestr zabytków ruchomych (księga B).

Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Na terenie Miasta Piły znajdują się obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych, które są zarazem najcenniejszymi zabytkami nieruchomymi. Obiekty te znajdują się w zwartych zespołach (stacji kolejowej, seminarium nauczycielskiego, ob. szkoła oraz gazowni miejskiej), występują pojedynczo, bądź jako zespoły zieleni.

W zespole stacji kolei znajduje się aż 11 zabytkowych obiektów, a w zespole seminarium – 2 budynki. Odnotowano 6 budynków w zespole gazowni miejskiej, w tym 5 budynków, które ściśle do siebie przylegają tworząc jedną wspólną bryłę. Ponadto 14 budynków wpisanych do rejestru zabytków występuje pojedynczo, w tym 4 kościoły oraz 6 zespołów zieleni – 5 nieczynnych cmentarzy oraz park miejski. Dwa budynki zaadaptowane zostały na muzea. Łącznie na terenie Miasta Piły występuje 39 pojedynczych obiektów rejestrowych.

Niżej przedstawione obiekty powstały głównie z pocz. XX w. oraz w mniejszym zakresie w XIX w. Najstarszym zabytkiem znajdującym się w Pile należy uznać dom Stanisława Staszica z poł. XVIII w., który został odbudowany. Budynek ten został również jako pierwszy wpisany do rejestru zabytków – 1968 r.

Tabela 5. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Obiekt	Ulica i nr dz. ewid.	Czas powstania	Wpis do rejestru zabytków
Zespół stacji kolejowej Piła Główna wraz z otoczeniem				
1	Budynek dworca kolejowego wraz z wystrojem wnętrza oraz wiatami dworcowymi	Zygmunta Starego (175/9, 176/30)	1851	796/Wlkp/A z 07.07.2010
2	Budynek trafostacji	Zygmunta Starego (176/30)	ok. 1911	796/Wlkp/A z 07.07.2010
3	Tunel miasto-dworzec z pawilonem wyjściowym do miasta	Zygmunta Starego 1 (175/9)	dekada XX w.	796/Wlkp/A z 07.07.2010
4	Budynek nastawni dysponującej Pł-A z wyposażeniem	Zygmunta Starego 2 (175/9)	dekada XX w.	796/Wlkp/A z 07.07.2010
5	Budynek nastawni wykonawczej Pł-2	Zygmunta Starego (182/5)	1 ćw. XX w.	796/Wlkp/A z 07.07.2010
6	Budynek lokomotywowni okrągłej wraz z wyposażeniem	Zygmunta Starego (176/34)	lata 70-te XIX w.	796/Wlkp/A z 07.07.2010
7	Budynek wieży wodnej ze stacją pomp z kominem	Zygmunta Starego (176/34, 182/6)	lata 70-te XIX w.	796/Wlkp/A z 07.07.2010
8	Wieża wodna	Zygmunta Starego (182/6)	1890-1891	796/Wlkp/A z 07.07.2010
9	Budynek magazynu towarowego	Zygmunta Starego (182/9)	ok. 1912	796/Wlkp/A z 07.07.2010
10	Tunel łączący perony od 1 do 4	Zygmunta Starego (175/9, 176/30)	1 i 2 dekada XX w.	796/Wlkp/A z 19.11.2013
11	Tunel łączący perony 4 i 5	Zygmunta Starego	1 i 2 dekada XX w.	796/Wlkp/A

Lp.	Obiekt	Ulica i nr dz. ewid.	Czas powstania	Wpis do rejestru zabytków
		(175/9, 176/30)		z 19.11.2013
Zespół Seminarium Nauczycielskiego				
12	Seminarium nauczycielskie ob. Szkoła Podstawowa nr 7	al. Wojska Polskiego 45 (1201)	1902-04	A-793 z 25.08.1997
13	Sala gimnastyczna	al. Wojska Polskiego 45 (1201)	1902-04	A-793 z 25.08.1997
Budynki w kompleksie piecowni, w zespole Gazowni Miejskiej				
14	wieża ciśnień	al. Poznańska 20 (dz. nr 181/6)	1912	1149/Wlkp/A z 18.10.2022
15	maszynownia	al. Poznańska 20 (dz. nr 181/6)	1912	1149/Wlkp/A z 18.10.2022
16	kotłownia	al. Poznańska 20 (dz. nr 181/6)	1912	1149/Wlkp/A z 18.10.2022
17	kuźnia	al. Poznańska 20 (dz. nr 181/6)	1912	1149/Wlkp/A z 18.10.2022
18	ślusarnia	al. Poznańska 20 (dz. nr 181/6)	1912	1149/Wlkp/A z 18.10.2022
19	pomieszczenie socjalne	al. Poznańska 20 (dz. nr 181/4)	1912	1149/Wlkp/A z 18.10.2022
Pojedyncze obiekty rejestrowe poza zespołem				
20	Kasyno oficerskie	Browarna 3 (dz. nr ewid. 403/2 i 405/6)	1870-90	A-796 z 21.10.1997
21	Konsulat RP w latach 1934- 39, ob. Muzeum Okręgowe	Browarna 7 (dz. nr ewid. 405/2-4)	1875	A-751 z 29.12.1993
22	Dom Stanisława Staszica <i>Odbudowany (1947-1948), obiekt jest powojenną rekonstrukcją dawnego budynku.</i>	Browarna 18 (dz. nr ewid.14/2)	poł. XVIII (odbudowany)	A-121 z 1.06.1968
23	Dom Strzelecki, później Pensjonat Park, ob. Holistyczne Centrum Terapii Psychosomatycznej	Chopina 1 (169/1. (ob. 207))	1896	A-753 z 30.12.1993
24	Kościół p.w. Świętej Rodziny	Jana Bosko 1 (dz. nr ewid. 197)	1912-15	A-512 z 15.02.1985
25	Kościół p.w. św. Antoniego	Ludowa 20 (dz. nr 32/3-4)	1920-30	A-721 z 20.06.1991
26	Arsenał, ob. budynek mieszkalny	1 Maja 1 (dz. nr ewid. 288/1)	1843-44	A-712 z 29.10.1990
27	Loża Masońska, ob. filia Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy	Al. Niepodległości 2 (dz. nr ewid.131/2)	poł. XIX w.	193/Wlkp/A z 14.07.2004
28	Dom Krajowy-Główny Urząd Prowincji, ob. Starostwo Powiatowe	Al. Niepodległości 33- 35 (dz. nr ewid.153/5)	1927-29	769/Wlkp/A z 20.11.2009
29	Kościół p.w. Matki Bożej Częstochowskiej	Orla 29 (dz. nr ewid. 274)	1887-92	128/Wlkp/A z 5.05.2003
30	Kasyno oficerskie	al. Powstańców	1914-1915	110/Wlkp/A

Lp.	Obiekt	Ulica i nr dz. ewid.	Czas powstania	Wpis do rejestru zabytków
		Wlkp. 63 (dz. nr ewid. 245/6 (ob.245/28)		z 7.11.2002
31	Willa z ogrodem, ob. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Pile	Śniadeckich 46 (dz. nr ewid. 160/1)	1910-20	142/Wlkp/A z 14.08.2003
32	Kościół p.w. Stanisława Kostki	Browarna 13 (dz. nr ewid. 18/1)	1895-97	A-740 z 28.12.1992
33	Budynek Miejskiej Kasy Chorych <i>Obiekt zdewastowany, po przebyłym pożarze w maju 2017 r. Wymaga remontu.</i>	Okrzei 8 (dz. nr ewid. 39/8)	1922	894/Wlkp/A z 27.05.2013
34	Park miejski im. Stanisława Staszica	Dzieci Polskich (dz. nr ewid. 204, 205, 168/3, 170/1, 176/4, 176/5)	ok. 1900	A-537 z 16.09.1986
35	cmentarz katolicki <i>obecnie nieczynny</i>	Asnyka (dz. nr ewid. 301/3)	1845	A-600 z 11.08.1989
36	cmentarz choleryczny, prawosławny <i>Obecnie nieczynny, zlokalizowany głęboko w lesie.</i>	Bydgoska (dojazd od drogi nr 10) (dz. nr ewid. 8212/2)	październik 1914	A-632 z 29.09.1989
37	cmentarz katolicki <i>Obecnie nieczynny</i>	al. Powstańców Wlkp. (dz. nr ewid. 92/1)	poł. XIX w.	A-601 z 11.08.1989
38	cmentarz wojenny z II wojny światowej (żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego) <i>Obecnie nieczynny</i>	Piła – Leszków (dz. nr ewid. 18, 17/2)	1949-53	A-633 z 29.09.1989
39	cmentarz jeniecki z I wojny światowej <i>Obecnie nieczynny</i>	Piła – Leszków (dz. nr ewid. 91, 92/3)	1915-18	A- 491 z 14.12.1983

Źródło: Rejestr zabytków województwa wielkopolskiego, GEZ

W poniższej tabeli przedstawiono charakterystykę zabytków rejestrowych, w tym najważniejsze zalecenia. Z zestawienia wynika, że stan poszczególnych obiektów jest zróżnicowany. Niewątpliwie w najgorszym stanie jest część obiektów z zespołu dworca kolejowego, obiekty w zespole gazowni miejskiej oraz dawny budynek miejskiej kasy chorych, który od momentu pożaru w 2017 r. popada w degradację. Wymaga on pilnych prac naprawczych. Gmina Piła w ostatnich 4 latach prowadziła liczne inwestycje mające na celu polepszenie stanu obiektów zabytkowych będących w jej własności, tj. Seminarium nauczycielskie ob. Szkoła Podstawowa nr 7, Dom Stanisława Staszica, Arsenał, ob. budynek mieszkalny, Park Miejski im. Stanisława Staszica. Gmina Piła przeznaczyła także dotację celową na rzecz Kościoła p.w. Świętej Rodziny w celu przeprowadzenia prac restauratorsko-konserwatorskich zabytkowych ławek. Ponadto Starostwo Piłskie przeprowadziło termomodernizację historycznego budynku Głównego Urzędu Prowincji, będące obecnie siedzibą Starostwa. Ogólny stan obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków należy ocenić jako dobry.

Tabela 6. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Obiekt	Przeprowadzone prace w ostatnich 4 latach	Stan zachowania
Zespół stacji kolejowej Piła Główna wraz z otoczeniem			
1	Budynek dworca kolejowego wraz z wystrojem wnętrza oraz wiatami dworcowymi		4 - dobry
2	Budynek trafostacji		3 - dostateczny
3	Tunel miasto-dworzec z pawilonem wyjściowym do miasta		3 - dostateczny
4	Budynek nastawni dysponującej PŁ-A z wyposażeniem		4 - dobry
5	Budynek nastawni wykonawczej PŁ-2		4 - dobry
6	Budynek lokomotywni okrągłej wraz z wyposażeniem	Prowadzono doraźne prace zabezpieczające, głównie uzupełnienia ubytków dachu. Starostwo Powiatowe ma zamiar opracować dokumentację projektową dla naprawy dachu.	3 - dostateczny
7	Budynek wieży wodnej ze stacją pomp z kominem		3 - dostateczny
8	Wieża wodna		3 - dostateczny
9	Budynek magazynu towarowego		2 - zły
10	Tunel łączący perony od 1 do 4		3 - dostateczny
11	Tunel łączący perony 4 i 5		3 - dostateczny
Zespół Seminarium Nauczycielskiego			
12	Seminarium nauczycielskie ob. Szkoła Podstawowa nr 7	W listopadzie 2022 r. zakończono inwestycję pod nazwą „Rewitalizacja zabytkowego budynku Szkoły Podstawowej nr 7 im. Adama Mickiewicza w Pile.”	5 – bardzo dobry
13	Sala gimnastyczna		4 - dobry
Budynki w kompleksie piecowni, w zespole Gazowni Miejskiej			
14	wieża ciśnień		stan techniczny - 1 – bardzo zły stan zachowania historycznych rozwiązań architektoniczno-budowlanych – 4 dobry
15	maszynownia		j.w.
16	kotłownia		j.w.
17	kuźnia		j.w.
18	ślusarnia		j.w.
19	pomieszczenie socjalne		j.w.
Pojedyncze obiekty rejestrowe poza zespołem			
20	Kasyno oficerskie		3 - dostateczny
21	Konsulat RP w latach 1934-39, ob. Muzeum Okręgowe		5 -bardzo dobry
22	Dom Stanisława Staszica <i>Odbudowany (1947-1948), obiekt jest powojenną rekonstrukcją dawnego budynku.</i>	W październiku 2022 zakończono trwającą ponad rok modernizację Muzeum Stanisława Staszica w Pile. Projekt wykonany dwuetapowo: 1. Modernizacja i poprawa warunków funkcjonowania Muzeum Stanisława Staszica w Pile. 2. Modernizacja wystawy stałej, dotyczącej życia i	5 -bardzo dobry

Lp.	Obiekt	Przeprowadzone prace w ostatnich 4 latach	Stan zachowania
		twórczości Stanisława Staszica.	
23	Dom Strzelecki, później Pensjonat Park, ob. Holistyczne Centrum Terapii Psychosomatycznej		5 -bardzo dobry
24	Kościół p.w. Świętej Rodziny	Przy krużgankach wykonano prace remontowe, zespół witraży w całości został poddany pracom konserwatorskim, wewnątrz świątyni także w znacznej części poddano pracom konserwatorskim poprzez oczyszczenie z przemalowań i uzupełnienie ubytków, zlikwidowano przyczyny zawilgocenia	4 - dobry
25	Kościół p.w. św. Antoniego	Prowadzono prace restauratorskie przy zabytkowych witrażach, trwające od kilku lat prace konserwatorskie przy oczyszczaniu ścian wewnętrznych z przemalowań.	4 - dobry
26	Arsenał, ob. budynek mieszkalny	W 2023 r. przeprowadzono generalny remont obiektu, usunięto zawilgocenia, odmalowano elewację, oczyszczono cegłę i dachówkę. Wymiana współczesnej stolarki okiennej i drzwiowej na jednorodną, drewnianą w całym obiekcie.	5 -bardzo dobry
27	Loża Masońska, ob. filia Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy		4 - dobry
28	Dom Krajowy-Główny Urząd Prowincji, ob. Starostwo Powiatowe	Starostwo Powiatowe wykonało termomodernizację i remont obiektu, odmalowano elewację.	4 - dobry
29	Kościół p.w. Matki Bożej Częstochowskiej		4 - dobry
30	Kasyno oficerskie		4 - dobry
31	Willa z ogrodem, ob. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Pile		4 - dobry
32	Kościół p.w. Stanisława Kostki		4 - dobry
33	Budynek Miejskiej Kasy Chorych <i>Obiekt zdewastowany, po przebyłym pożarze w maju 2017 r. Wymaga remontu.</i>		1 – bardzo zły
34	Park miejski im. Stanisława Staszica	Na przełomie 2022 i 2023 r. przeprowadzono remont zabytkowej altany znajdującej się w Parku miejskim.	4 - dobry
35	cmentarz katolicki <i>obecnie nieczynny</i>		4 - dobry
36	cmentarz choleryczny, prawosławny <i>Obecnie nieczynny, zlokalizowany głęboko w lesie.</i>		2 - zły
37	cmentarz katolicki <i>Obecnie nieczynny</i>		4 - dobry
38	cmentarz wojenny z II wojny światowej (żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego) <i>Obecnie nieczynny</i>	W 2021 r. usunięto skutki klęski żywiołowej – usunięcie 2 wywrotów drzew, odtworzono 25 zniszczonych płyt nagrobnych (uporządkowano teren wokół nagrobków, oczyszczono nagrobki z luźnych nawarstwień powierzchniowych oraz	4 - dobry

Lp.	Obiekt	Przeprowadzone prace w ostatnich 4 latach	Stan zachowania
		mikroorganizmów metodą mechaniczną, doczyszczono powierzchnię nagrobków metodą mechaniczną i chemiczną, wyłożono wnętrza kwater agrowłókniną oraz pokryto ją drobnym kamieniem, uzupełniono liternictwa na płytach lub wykonano tabliczki) oraz wykonano i montaż tablicy informacyjnej. W 2022 r. usunięto skutki klęski żywiołowej – usunięcie 2 wywrotów drzew.	
39	cmentarz jeniecki z I wojny światowej <i>Obecnie nieczynny</i>	W 2021 r. usunięto skutki klęski żywiołowej – usunięcie 2 wywrotów drzew, wykonano montaż ogrodzenia oraz bramy wejściowej. W 2022 r. usunięto skutki klęski żywiołowej – usunięcie 2 wywrotów drzew.	4 - dobry

Źródło: opracowanie własne

W poniższej tabeli przedstawiono właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Tabela 7. Właściciele zabytków wpisanych do rejestru

Lp.	Obiekt	Właściciel	Użytkownik
1	Budynek dworca kolejowego wraz z wystrojem wnętrza	Skarb Państwa	Użytkowanie wieczyste PKP S.A PKP S.A. Oddział Gospodarowania Nieruchomościami w Poznaniu Al. Niepodległości 8, 61-875 Poznań
2	Budynek trafostacji		
3	Tunel miasto-dworzec z pawilonem wyjściowym do miasta		
4	Budynek nastawni dysponującej PŁ-A z wyposażeniem		
5	Budynek nastawni wykonawczej PŁ-2		
6	Budynek lokomotywowni okrągłej wraz z wyposażeniem		
7	Budynek wieży wodnej ze stacją pomp z kominem		
8	Wieża wodna		
9	Budynek magazynu towarowego		
10	Tunel łączący perony od 1 do 4		
11	Tunel łączący perony 4 i 5		
12	Seminarium nauczycielskie ob. Szkoła Podstawowa nr 7	Mienie Komunalne Miasta Piły Plac Staszica 10 64-920 Piła	Trwały zarząd: Szkoła Podstawowa Nr 7 im. Adama Mickiewicza w Pile al. Wojska Polskiego 45 64-920 Piła
13	Sala gimnastyczna		
14	Kasyno oficerskie ob. budynek nieużytkowany	Mienie Komunalne Miasta Piły Plac Staszica 10 64-920 Piła	Użytkowanie wieczyste: Spółka Jawna
15	wieża ciśnień	Skarb Państwa PGNiG	Polska Spółka Gazownictwa, sp. z o.o.,
16	maszynownia		

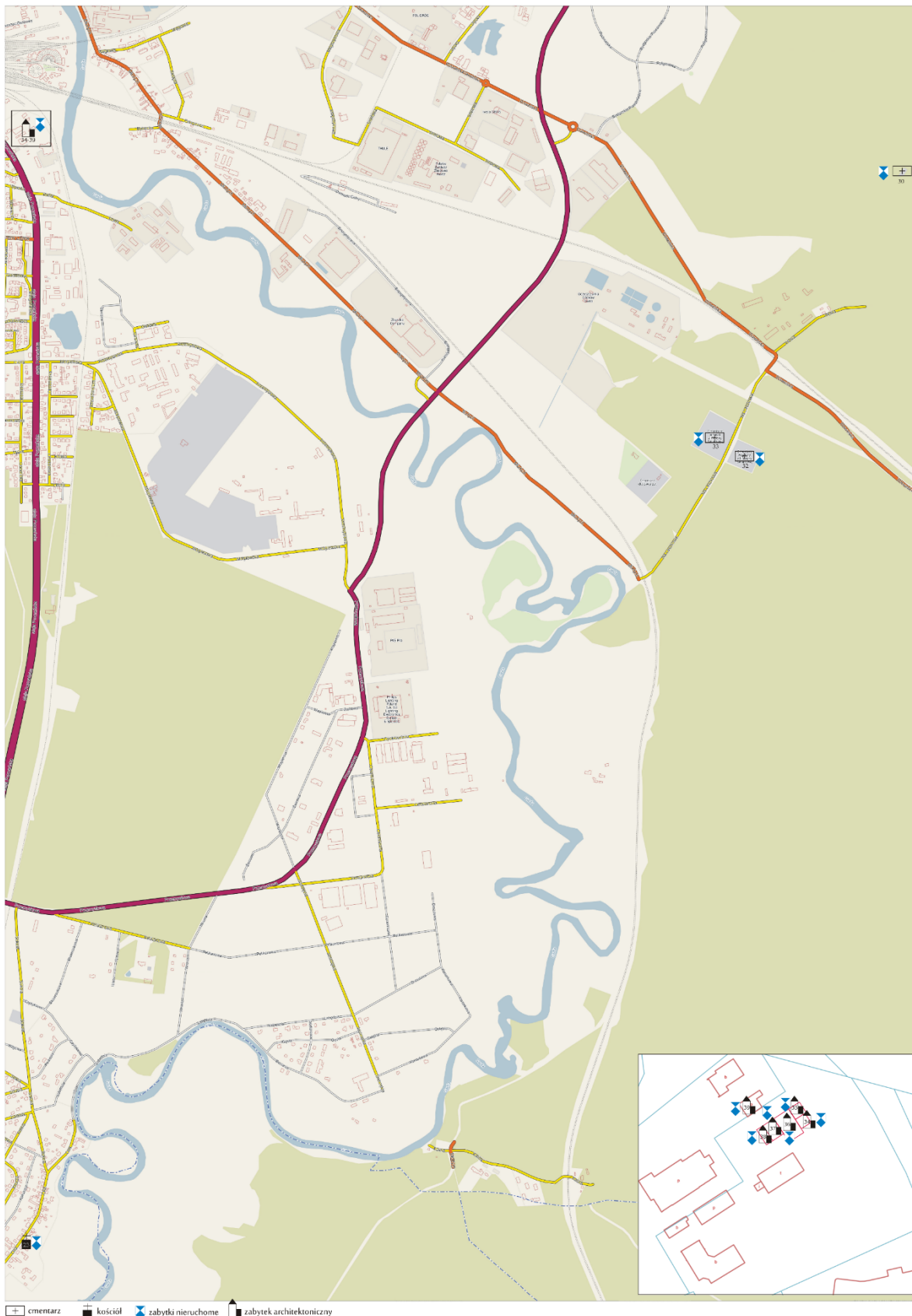

Lp.	Obiekt	Właściciel	Użytkownik
17	kotłownia	ul. Kasprzaka 25 01-224 Warszawa	Gazownia w Pile Aleja Poznańska 20
18	kuźnia		
19	ślusarnia		
20	pomieszczenie socjalne		
21	Konsulat RP w latach 1934-39, ob. Muzeum Okręgowe	Województwo Wielkopolskie Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu al. Niepodległości 16/18 61-713 Poznań	64-920 Piła Muzeum Okręgowe im. St. Staszica w Pile ul. Browarna 7 64-920 Piła
22	Dom Stanisława Staszica	Mienie Komunalne Miasta Piły Plac Staszica 10 64-920 Piła	Muzeum Stanisława Staszica w Pile ul. Browarna 18 64-920 Piła
23	Dom Strzelecki, później Pensjonat Park, ob. Holistyczne Centrum Terapii Psychosomatycznej	Osoba prywatna	
24	Kościół p.w. Świętej Rodziny	Parafia p.w. św. Rodziny w Pile ul. Jana Bosko 1 64-920 Piła	
25	Kościół p.w. św. Antoniego	Parafia św. Antoniego w Pile ul. Ludowa 20, 64-920 Piła	
26	Arsenał, ob. budynek mieszkalny	Mienie Komunalne Miasta Piły Plac Staszica 10 64-920 Piła	Miejski Zakład Gospodarki Mieszkaniowej w Pile ul. Dąbrowskiego 8 64-920 Piła
27	Loża Masońska, ob. filia Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy	Mienie Komunalne Miasta Piły Plac Staszica 10 64-920 Piła	Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy Kolegium Nauk Stosowanych w Pile al. Niepodległości 2 64-920 Piła
28	Dom Krajowy-Główny Urząd Prowincji, ob. Starostwo Powiatowe	Powiat Piłski Starostwo Powiatowe w Pile aleja Niepodległości 33/35 64-920 Piła	
29	Kościół p.w. Matki Bożej Częstochowskiej	Parafia p.w. Matki Bożej Częstochowskiej w Pile-Motylewie ul. Orla 29 64-920 Piła	
30	Kasyno oficerskie	Zespół Zarządców Nieruchomości WAM Sp. z o.o. ul. Wolnej Wszechnicy 5 02-097 Warszawa	Zespół Zarządców Nieruchomości WAM Sp. z o.o. Oddział Piła
31	Willa z ogrodem, ob. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Pile	Mienie Komunalne Miasta Piły Plac Staszica 10 64-920 Piła	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Pile ul. Śniadeckich 46 64-920 Piła
32	Kościół p.w. Stanisława Kostki	Parafia rzymskokatolicka pw. Św. Stanisława Kostki w Pile ul. Browarna 13 64-920 Piła	
33	Budynek Miejskiej Kasy Chorych	Osoba prywatna	
34	Park miejski im. Stanisława Staszica	Mienie Komunalne Miasta Piły	Zarząd Dróg i Zieleni w Pile

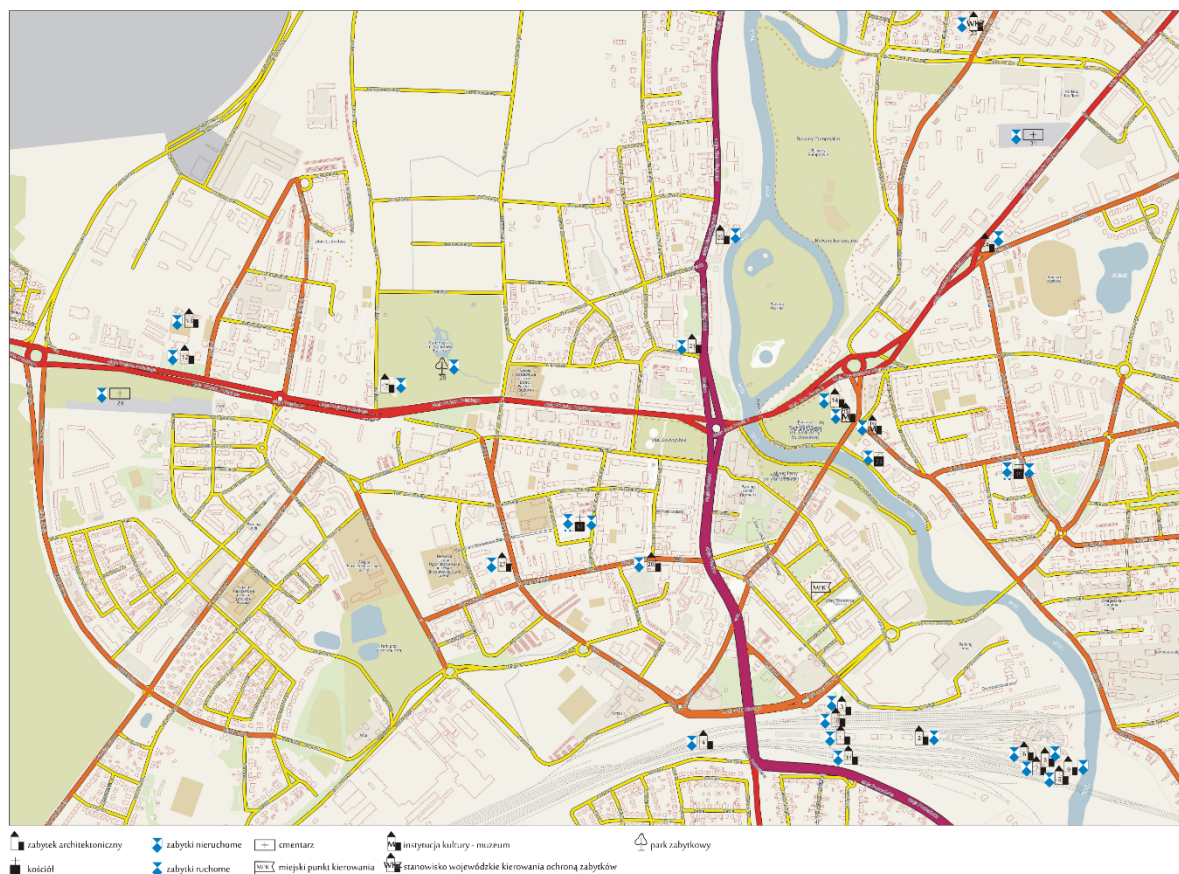
Lp.	Obiekt	Właściciel	Użytkownik
		Plac Staszica 10 64-920 Piła	Generała Władysława Andersa 10 64-920 Piła
35	cmentarz katolicki	Mienie Komunalne Miasta Piły Plac Staszica 10 64-920 Piła	
36	cmentarz choleryczny, prawosławny	Państwowe Gospodarstwo Leśne - Lasy Państwowe Nadleśnictwo Kaczory ul. Kościelna 17 64-810 Kaczory	
37	cmentarz katolicki	Gmina Piła Plac Staszica 10 64-920 Piła	
38	cmentarz wojenny z II wojny światowej (żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego)	Skarb Państwa reprezentowany przez Wojewodę Wielkopolskiego Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu al. Niepodległości 16/18 61-713 Poznań	Zarząd: Gmina Piła Plac Staszica 10 64-920 Piła
39	cmentarz jeniecki z I wojny światowej	Skarb Państwa reprezentowany przez Wojewodę Wielkopolskiego Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu al. Niepodległości 16/18 61-713 Poznań	Użytkowanie: Gmina Piła Plac Staszica 10 64-920 Piła

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 9. Lokalizacja zabytków wpisanych do rejestru zabytków- część południowa

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 10. Lokalizacja zabytków wpisanych do rejestru zabytków – część centralna

Źródło: opracowanie własne

W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami znajdują się przepisy odwołujące się do ochrony zabytków rejestrowych: art. 118. ust. 1.: Kto bez pozwolenia umieszcza na zabytku wpisanym do rejestru: urządzenie techniczne, tablicę reklamową lub urządzenie reklamowe lub napis, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny.

Ponadto w ww. ustawie określono, iż w kompetencji Starostów jest umieszczenie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Z przeprowadzonej inwentaryzacji terenowej z końcem 2022 r. wynika, że znak ten jest umieszczony jedynie na kilku obiektach:

- Dom Strzelecki, później Pensjonat Park, ob. Holistyczne Centrum Terapii Psychosomatycznej;
- Arsenał, ob. budynek mieszkalny
- Willa z ogrodem, ob. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Pile;
- cmentarz wojenny z II wojny światowej (żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego);
- cmentarz jeniecki z I wojny światowej

Każdy zabytek rejestrowy powinien być w odpowiedni sposób oznaczony. W tym zakresie regulują to przepisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Znak ten ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, w górnej części napis: „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM” poniżej błękitna tarcza herbowa złożona z kwadratu i umieszczonego nad nim trójkąta. Błękitna Tarcza (Blue Shield) jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Jest to symbol ochrony określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych

w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.). Zgodnie z zapisami Konwencji, znak Błękitnej Tarczy służy dla oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Autorem emblematu jest Polak, profesor Jan Zachwatowicz, w tamtym okresie Generalny Konserwator Zabytków, uczestnik Konferencji międzyrządowej w sprawie ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podczas której została uchwalona Konwencja haska z 1954 r.⁶

Ryc. 11. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami opieki jest gminna ewidencja zabytków.

W art. 22 ww. ustawy określono kto jest odpowiedzialny za prowadzenie gminnej ewidencji zabytków i jakie obiekty powinny się w niej znaleźć. W związku z powyższym, to Prezydent Miasta Piły prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Piła w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3)⁷ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków architektury i budownictwa Gminy Piła opracowana została 2014 r. i otrzymała pozytywną opinię wielkopolskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Ewidencja ta jest na bieżąco prowadzona przez pracowników Urzędu Miasta Piły, Wydział Oświaty, Kultury i Sportu.

W gminnej ewidencji zabytków znajduje się 641 pozycji, w tym 12, które zostały usunięte oraz 1 obiekt usunięty z zespołu koszarowego Powst. Wlkp.-Kossaka. Biorąc pod uwagę pojedyncze obiekty

⁶ <http://www.mkidn.gov.pl/pages/blekitna-tarcza/pl/program-blekitnej-tarczy/znak-blekitnej-tarczy.php>

⁷ Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951)

ujęte w GEZ ich liczba jest znacznie większa i liczy 714 obiektów, w tym 13 wykreślonych. Znajdują się w niej zarówno obiekty wpisane do rejestru zabytków, jak i ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także inne obiekty prezentujące wartość zabytkową. W GEZ znajdują się również zespoły budynków. Powyższe świadczy o zagęszczeniu zabudowy zabytkowej i traktowanie założeń jako całości. Do ww. zespołów należy zaliczyć:

- zespół Kościoła Parafialnego p.w. św. Antoniego – 2 budynki;
- zespół Kościoła Luterańskiego, ob. par. p.w. św. Stanisława Kostki – 2 budynki;
- zespół Gazowni Miejskiej – 2 budynki;
- zespół Miejskich Zakładów Wodociągowych – 4 budynki;
- zespół Zakładów Przemysłu Ziemniaczanego – 7 budynków;
- zespół koszarowy ul. Podchorążych – Bydgoska – 14 budynków
- zespół poczty – 2 budynki;
- zespół Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego – 9 budynków;
- zespół koszarowy Powst. Włkp.-Kossaka – 11 obiektów;
- zespół Szpitala Miejskiego – 3 budynki;
- zespół Seminarium Nauczycielskiego, ob. Szkoła Podstawowa nr 7 – 3 budynki;
- zespół Instytutu Głuchoniemych, ob. Szkoła Podstawowa nr 5 – 2 budynki;
- zespół stacji kolejowej Piła Główna z otoczeniem – 23 budynki;
- zespół Parku Miejskiego – 2 pozycje.

Gmina Piła posiada gminną ewidencję zabytków architektury i budownictwa z 2014 r., która została uzgodniona z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ewidencja ta została przyjęta Zarządzeniem Nr 1198(246)14 z dnia 06 października 2014 r. Prezydenta Miasta Piły (załącznik nr 1).

Z dniem 4 października 2019 r. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe oraz czas jaki minął od ostatniej wizji terenowej (2014 r.) zasadnym jest aktualizacja GEZ. Ewidencja stanowi podstawową wiedzę na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących w Gminie Piła. Wszystkie nieruchomości ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 1.

Zmiany jakie zaszły w gminnej ewidencji zabytków od 2019 r.:

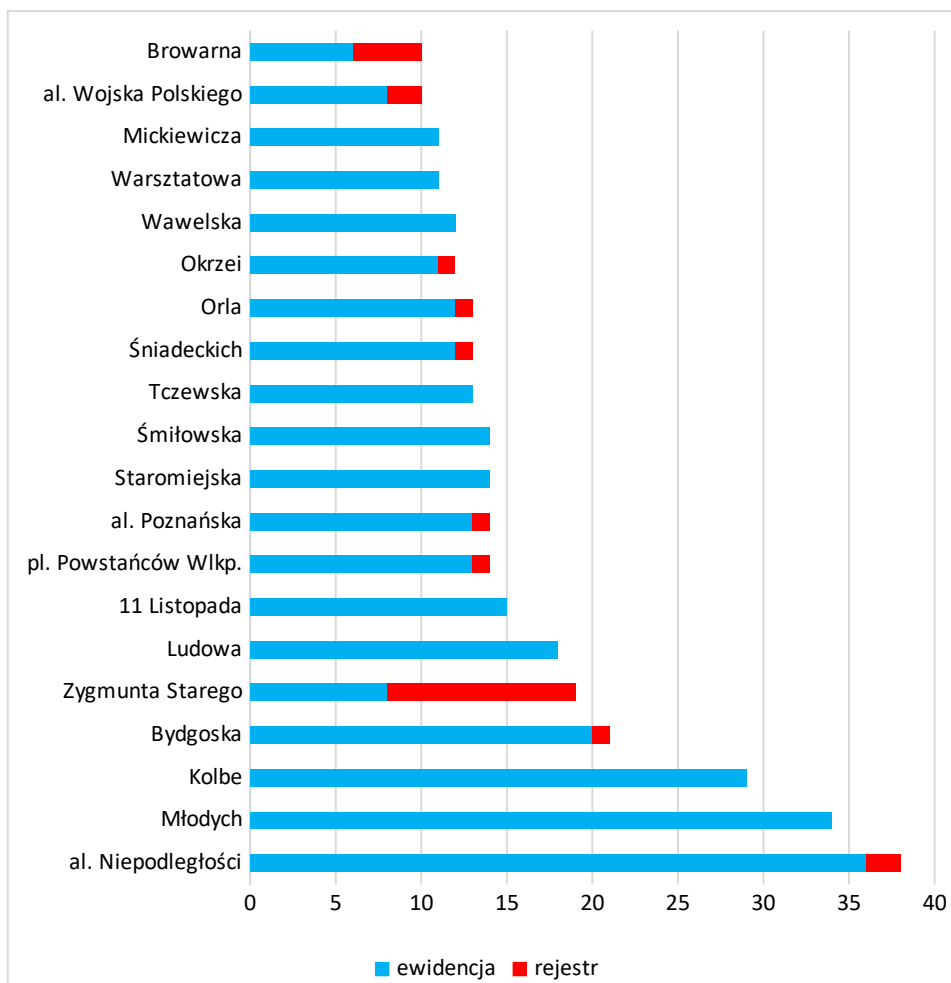
1. Zarządzeniem Nr 632(45)2020 Prezydenta Miasta Piły z dnia 11 lutego 2020 r. wykreślono z ewidencji budynek mieszkalny przy ulicy Wysokiej 53 w Pile, (dz. nr 32).
2. Zarządzeniem Nr 691(104)2020 Prezydenta Miasta Piły z dnia 31 marca 2020 r. wykreślono z ewidencji budynek mieszkalny przy ulicy Browarnej 17 (dz. nr 19/17).
3. Zarządzeniem Nr 1271(280)21 Prezydenta Miasta Piły z dnia 27 sierpnia 2021 r. wykreślono z ewidencji budynki mieszkalne przy ulicy Wawelskiej 7 (dz. nr 140/26 (obręb Piła 27) oraz Wawelskiej 11-13 (dz. nr 140/20, obręb Piła 27).
4. Zarządzeniem Nr 1296(305)21 Prezydenta Miasta Piły z dnia 15 września 2021 r. wykreślono z ewidencji budynek mieszkalny (dawną roгатkę) przy al. Niepodległości 142 (dz. nr 198).
5. Zarządzeniem Nr 1489(60)22 Prezydenta Miasta Piły z dnia 01 lutego 2022 r. wykreślono z ewidencji budynek mieszkalny przy ul. Bydgoskiej 71 w Pile (dz. nr 102/1, obręb Piła 27).

6. Zarządzeniem Nr 1528(99)22 Prezydenta Miasta Piły z dnia 01 marca 2022 r. wykreślono z ewidencji budynek mieszkalny przy ul. Młodych 1A (działka nr 19/17, obręb Piła 27).
7. Zarządzeniem Nr 1610(181)22 Prezydenta Miasta Piły z dnia 22 marca 2022 r. wykreślono z gminnej ewidencji zabytków budynek mieszkalny przy ul. Dąbrowskiego 67 (działka nr 56/3, obręb Piła 16).
8. Zarządzeniem Nr 2249(214)23 Prezydenta Miasta Piły z dnia 15 maja 2023 r. wykreślono z gminnej ewidencji zabytków budynki mieszkalne przy ul. Małej 12 (działka 1080/1, obręb Piła 19) i ul. Małej 14 (działka 1090/2, obręb Piła 19). Tym samym kartę dotyczącą ciągu kamienic przy ul. Małej 2-4-6-8-10-12-14 zastąpiono kartą dotyczącą obiektów przy ul. Małej 2-4-6-8-10.

Wszystkie ww. usunięcia z ewidencji konsultowane były z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Oprócz przytoczonych powyżej wykreśleń z gminnej ewidencji zabytków, do Prezydenta Miasta Piły w omawianym okresie wpłynęły także wnioski o wykreślenia, które zostały negatywnie zaopiniowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W związku z powyższym odmówiono wykreślenia 5 obiektów z GEZ.

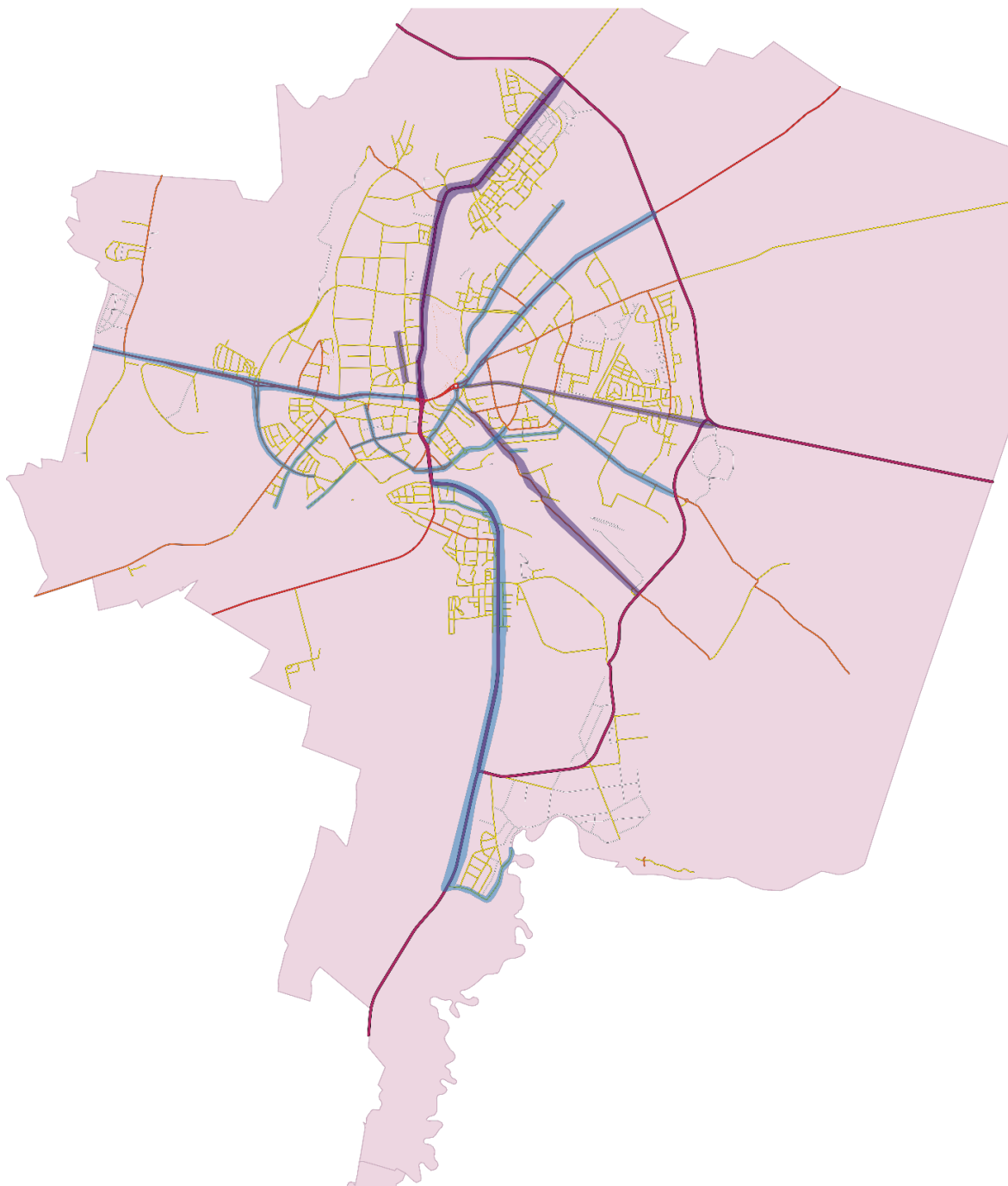
Na poniższym wykresie przedstawiono zabytki z gminnej ewidencji zabytków z podziałem na ulice. Pod uwagę wzięto 20 ulic, przy których występuje największa liczba obiektów zabytkowych. Najwięcej zabytków nieruchomych występuje na al. Niepodległości – 38, ul. Młodych – 34 oraz ul. Kolbe -29. Powyżej 15 zabytków odnotowano także przy ul. Bydgoskiej, Zygmunta Starego i Ludowej. Obiekty będące w GEZ charakteryzują się dużą wartością ze względu na fakt, iż są to zazwyczaj obiekty historyczne lub upamiętniające, a także posiadające wartość artystyczną ze względu na liczne detale architektoniczne, co świadczy o ich wyjątkowości na tle pozostałego budownictwa w krajobrazie miasta. Większość obiektów znajdująca się w GEZ (bez rejestru zabytków) powstała w 1 ćw. XX w., bądź rzadziej w XIX w. Najstarszym zabytkiem ewidencyjnym, który nie jest wpisany do rejestru zabytków jest cmentarz żydowski o genezie XVII-wiecznej. Jednym ze starszych budynków znajdujących się w GEZ jest Folusz, ob. budynek mieszkalny przy ul. Wiatracznej 5. Jego datowanie szacuje się na 1860 r.

Wyk. 2. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na ulice

Źródło: opracowanie własne

Na poniższej rycinie wskazano, wokół których ulic zgromadzonych jest najwięcej zabytków ujętych w GEZ. Uwzględniono ulice, dla których odnotowano co najmniej 10 zabytków. Powyżej 20 obiektów zaznaczono kolorem fioletowym, a pomiędzy 10-20 zabytków kolorem niebieskim. Uwidacznia się liniowy rozkład zagęszczenia zabytków, które zlokalizowane są wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych, w tym na linii północ-południe i wschód-zachód. Duża liczba zabytków znajduje się również w okolicach centrum miasta. Odnotować należy także znaczną liczbę zabytków w południowej części miasta – dawna wieś Motylewo.

Ryc. 12. Ulice, przy których występuje najwięcej zabytków

Źródło: opracowanie własne

Obiekty zabytkowe będące we własności Gminy Piła

Struktura własnościowa obiektów zabytkowych ujętych w GEZ jest niejednokrotnie złożona. Gmina Piła jest właścicielem obiektów wpisanych do rejestru zabytków, które przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 8. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków należące do własności Gminy Piła

Lp.	Obiekt	Adres	Czas powstania	Nr obręb	Nr ewid. działki	Forma własności
1	Seminarium nauczycielskie ob. Szkoła Podstawowa nr 7	al. Wojska Polskiego 45	1902-04	19	1201	własność: Mienie Komunalne (zarządca Szkoła Podstawowa nr 7)
2	Sala gimnastyczna	al. Wojska Polskiego 45	1902-04	19	1201	własność: Mienie Komunalne (zarządca Szkoła Podstawowa nr 7)
3	Kasyno oficerskie	Browarna 3	1870-90	27	403/2 i 405/6	własność: Mienie Komunalne użytkowanie wieczyste: Spółka Jawna
4	Dom Stanisława Staszica	Browarna 18	poł. XVIII (odbudowany)	27	14/2	własność: Mienie Komunalne – użytkowanie wieczyste Muzeum
5	Arsenał, ob. budynek mieszkalny	1 Maja 1	1843-44	18	288/1	własność: Mienie Komunalne
6	Loża Masońska, ob. filia Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy	Al. Niepodległości 2	poł. XIX w.	18	131/2	własność: Mienie Komunalne
7	Willi z ogrodem, ob. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Pile	Śniadeckich 46	1910-20	16	160/1	własność: Mienie Komunalne
8	Park miejski im. Stanisława Staszica	Dzieci Polskich	ok. 1900	17	204, 205, 168/3, 170/1, 176/4, 176/5	własność: Mienie Komunalne – użytkowanie: Zarząd Dróg i Zieleni w Pile
9	cmentarz katolicki, obecnie nieczynny	Asnyka	1845	19	203/3	własność: Mienie Komunalne
10	cmentarz katolicki	al. Powstańców Wlkp.	poł. XIX w.	16	92/1	własność: Gmina Piła

Źródło: opracowanie własne

Ponadto Gmina Piła jest właścicielem kilkunastu obiektów zabytkowych ujętych w GEZ. W ostatnich 4 latach przeprowadzono przy nich następujące prace:

- w 2019 r. przeprowadzono remont budynku przy Alei Niepodległości 135. Przeprowadzono termomodernizację, zamontowano system ogrzewania gazowego;
- w 2020 r. zakończono prace polegające na dociepleniu części stropodachu w zabytkowym budynku stanowiącym część Szkoły Podstawowej nr 5 im. Dzieci Polskich w Pile, przy Alei Niepodległości 18;

- w 2020 r. przeprowadzono prace remontowe przy kamienicy znajdującej się przy ulicy Wincentego Pola 15. Budynek także przeszedł pełną termomodernizację, wraz z podłączeniem do sieci miejskiej energetyki ciepłej;
- w 2020 r. zakończono prace związane z realizacją inwestycji pod nazwą „Rewitalizacja zabytkowego budynku Szkoły Podstawowej nr 1 im. Stanisława Staszica w Pile – modernizacja auli szkolnej z wyposażeniem wraz z odnowieniem elewacji”. Zwłaszcza zakres prac związanych z odnowieniem elewacji obiektu pozwolił przywrócić historyczny wygląd budynku;
- zakończono prace remontowe przy Szkole Podstawowej nr 7, Muzeum Stanisława Staszica, przy altanie w Parku Miejskim oraz Arsenale.

Obiekty sakralne

Na terenie Gminy Piła znajdują się 4 zabytkowe kościoły, wszystkie są parafialne, brak filiałów. Wszystkie wpisane zostały do rejestru zabytków i stanowią cenne świadectwo minionych epok. Powstały niemal w jednakowym czasie (różnice wynoszą ok 30 lat), jednak różnią się zdecydowanie w swojej stylistyce co jest oryginalne i rzadko spotykane. Najstarszą świątynią jest kościół p.w. Matki Bożej Częstochowskiej w Motylewie. Dwa z nich eksponują cegłę czerwoną, pozostałe dwa zostały celowo przykryte tynkiem. Stan wszystkich budowli wskazanych w poniższej tabeli należy ocenić jak dobry. W kościołach prowadzone są na bieżąco prace remontowo-konserwatorskie. W zależności od pozyskanych środków własnych i zewnętrznych realizowane są kolejne przedsięwzięcia mające na celu poprawę stanu zabytkowych świątyń. Szczegółowe informacje zawarto w podrozdziale 5.5.

Tabela 9. Zabytkowe obiekty sakralne

Lp.	Kościół	Czas powstania	Styl	Materiał	Stan zachowania	Wpis do rejestru
1	kościół p.w. Świętej Rodziny	1912-15	neobarok	tynkowany	dobry	tak
2	kościół p.w. Matki Bożej Częstochowskiej	1887-92	neogotyck, neoromanizm	cegła	dobry	tak
3	kościół p.w. św. Antoniego	1920-30	modernizm	tynkowany	dobry	tak
4	kościół p.w. Stanisława Kostki	1895-97	neogotyck	cegła	dobry	tak

Źródło: opracowanie własne

Cmentarze

W gminnej ewidencji zabytków znalazło się 18 zabytkowych cmentarzy, w tym 5 wpisanych zostało do rejestru zabytków. Pod względem przynależności religijnej występują tu cmentarze: rzymskokatolickie, prawosławne, protestanckie oraz żydowski. Najstarszy jest cmentarz żydowski datowany na XVII w., nie zachowały się na nim macewy, starodrzew, układ kwater i alei. W 2015 r. odsłonięto pomnik upamiętniający nekropolię. Na terenie Piły występuje kilkanaście cmentarzy ewangelickich, które trudno rozpoznać w przestrzeni miasta, ze względu na brak nagrobków, czy zatarty układ rozplanowania. Największym zabytkowym cmentarzem jest cmentarz katolicki przy ul Asnyka liczący ponad 3 ha.

Tabela 10. Zabytkowe cmentarze

Lp.	Cmentarz	Lokalizacja	Czas powstania	Powierz. (ha)	Nr ewid. działki	Wpis do rejestru
1	cmentarz katolicki	Asnyka	1845	3,04	303/3, obr. 19	tak
2	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Piła-Kuźnica	poł. XIX w.	0,09	2/4, obr. 4	nie
3	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Błotna	poł. XIX w.	0,06	127/1, obr. 4	nie
4	cmentarz choleryczny, prawosławny	Bydgoska	październik 1914	0,18	8212/2, obr. 30	tak
5	cmentarz ewangelicko-augsburski - zlikwidowany	Wawelska	poł. XIX w.	-	28/21, obr. 29	nie
6	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	al. Wojska Polskiego	ok. 1840	2,53	22, obr.20	nie
7	cmentarz żydowski - zlikwidowany	Konopnickiej	XVII w.	ok. 2	239, 241, 700, obr. 18	nie
8	cmentarz katolicki - zlikwidowany	Mickiewicza	pocz. XX w	1,2	2/10, obr. 20	nie
9	cmentarz katolicki - zlikwidowany	Mickiewicza	1914-18	1,2	2/10, obr. 20	nie
10	cmentarz ewangelicko-augsburski - zlikwidowany	Mickiewicza	1914-18	0,5	2/2, obr. 20	nie
11	cmentarz katolicki	al. Powstańców Wlkp.	poł. XIX w.	1,36	92/1, obr. 16	tak
12	cmentarz ewangelicko-augsburski - zlikwidowany	Śniadeckich	pocz. XX w.	ok. 1,7	204, obr. 16	nie
13	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Piła-Leszków	pocz. XX w.	0,3	8267/15, obr. 33	nie
14	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Pogodna	pocz. XX w.	0,6	23, obr. 4	nie
15	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Piła - Motylewo	1 ćw. XXw.	ok. 0,5	81/1, 80, 78, 79/2, 79/1, 79/3, 76, 77	nie
16	cmentarz ewangelicko-augsburski - zlikwidowany	Piła-Motylewo	poł. XIX w.	0,4	4, obr. 39	nie
17	cmentarz wojenny z II wojny światowej (żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego)	Piła - Leszków	1949-53	1,2	18, obr. 33	tak
18	cmentarz jeniecki z I wojny światowej	Piła - Leszków	1915-18	2,07	91, obr. 35	tak

Źródło: opracowanie własne

Szkoły

Obiektami historycznymi, które należy zachować dla przyszłych pokoleń są niewątpliwie dawne placówki edukacyjne. Do nich uczęszczali przodkowie współczesnych mieszkańców gminy, były miejscem nauki, ale również spotkań i integracji. Funkcja charakteryzowanych obiektów częściowo się zmieniła. Spośród przedstawionych w poniższej tabeli 9 obiektów, 7 pełni nadal funkcję edukacyjną. Są to obiekty dużych kubaturach (oprócz dawnej szkoły w przy ul. Orlej), kilkukondygnacyjne, w większości tynkowane, wybudowane z pocz. XX w. Ich ogólny stan należy

określić jako dobry. W najgorszym stanie wydaje się być Szkoła Podstawowa nr 2, w której występują zawilgocenia i ubytki tynku. Pozytywnie należy ocenić fakt, iż wszystkie są użytkowane. Należy zaznaczyć, że w Pile znajdują się również placówki edukacyjne, które pierwotnie pełniły inne funkcje, np.:

- budynek mieszkalny ob. Państwowa Szkoła Muzyczna, ul. Młodych 1;
- Łoża Masońska, ob. filia Wyższej szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, al. Niepodległości 2;
- Muzeum, ob. Szkoła Policji, pl. Staszica 3;
- Urząd Rejencji, ob. Szkoła Policji, pl. Staszica 7;
- budynek koszarowy, ob. Salezjańska Szkoła Podstawowa, ul. Andersa 34;
- budynki koszarowe, ob. PWSZ, ul. Podchorążych 10;
- Zespół Instytutu Głuchoniemych, ob. Szkoła Podstawowa nr 5, al. Niepodległości 18.

W poniższej tabeli przedstawiono historyczne obiekty edukacyjne.

Tabela 11. Zabytkowe szkoły

Lp.	Obiekt funkcja pierwotna	Adres	Datowanie	Stan zachowania	Materiał
1	Szkoła Powszechna, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa – Instytut Humanistyczny	ul. Bydgoska 21	1891	dobry	tynkowana
2	Szkoła Powszechna, ob. Szkoła Podstawowa nr 2 im. Olimpijczyków Polskich w Pile	ul. Bydgoska 23	1911	dostateczny	tynkowana
3	Powszechna Szkoła Katolicka, ob. Zespół Szkół Budowlanych w Pile	ul. Kilińskiego 14-16	1923-25	dobry	tynkowana
4	Szkoła Powszechna, ob. Liga Obrony Kraju	al. Niepodległości 154	pocz. XX w.	bardzo dobry	tynkowana
5	Szkoła Powszechna, ob. budynek mieszkalny	ul. Orla 14	pocz. XX w.	dostateczny	tynkowana
6	Szkoła Gospodarstwa Domowego i Przemysłu, ob. Zespół Szkół Gastronomicznych	ul. Sikorskiego 73	1908	bardzo dobry	tynkowana
7	Szkoła Powszechna Ewangelicka, ob. Szkoła Podstawowa nr 1	ul. Staromiejska 11	1900-1902	bardzo dobry	tynkowana
8	Seminarium nauczycielskie ob. Szkoła Podstawowa nr 7	al. Wojska Polskiego 45	1902-04	bardzo dobry	cegła czerwona

Źródło: opracowanie własne

Budynki mieszkalne

Budynki mieszkalne stanowią ok 80% wszystkich obiektów zabytkowych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i jest to najliczniejsza grupa zabytków będących w GEZ. Są w sposób szczególnie narażone na wszelkiego rodzaju przekształcenia, co związane jest z różną świadomością ich właścicieli w nawiązaniu do zachowania dziedzictwa materialnego, jakim są właśnie zabytkowe domy. Należy do nich zaliczyć m.in. zewnętrzne ocieplenie ścian, niewłaściwą wymianę stolarki okiennej i drzwiowej poprzez zastosowanie niepierwotnych rozmiarów oraz materiału, zakrywanie detali architektonicznych, rozbudowanie budynków – dodawanie nowych kondygnacji, przybudówki, nieumiejętne zmiany pokrycia dachowego. Na terenie Piły znajdują się zarówno kamienice

wielorodzinne, głównie w okolicach centrum, jak i domy jednorodzinne, np. w Motylewie. Obiekty te datowane są głównie na początek XX w. Część z nich posiada bogaty detal architektoniczny, np. gzymsy, boniowania, oculusy. Głównie są to obiekty otynkowane, jednak występują także budynki z zachowaną cegłą czerwoną. Przykład zachowanego założenia budowlanego stanowi ciąg kamienic połączonych ze sobą przy ul. Roosevelta 38-54. Trójkondygnacyjna pierzeja z 4 ćw. XIX w. stanowi także przykład poprawnie przeprowadzonych działań rewitalizacyjnych tego miejsca w ostatnich latach.

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, a zatem mogą być z niej wyłączone, jak i włączane nowe obiekty.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

W podrozdziale wskazano zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy, którymi są obiekty wpisane do rejestru zabytków. Obiekty te stanowią pewien wyróżnik na tle innych w regionie, przez co ich identyfikacja nie stanowi większego problemu, szczególnie dla miejscowej społeczności. Zabytki te posiadają wysokie walory artystyczne i historyczne. Ich obecność na stałe wpisała się w krajobraz gminy, są dla niej charakterystyczne i niepowtarzalne, jednocześnie związane czasem, miejscem i otaczającą przestrzenią. Zgodnie z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019-2022 przedstawiono poniżej najważniejsze obiekty zabytkowe (zabytki rejestrowe) z terenu gminy wraz z ich charakterystyką oraz aktualnymi fotografiami.

Dom Stanisława Staszica

Zlokalizowany przy ulicy Browarnej. Pierwotnie budynek stanowił część mieszkalną folwarku należącego do rodziny Stasziców. Najstarsza informacja o budowli pochodzi z roku 1783, natomiast najstarszy zachowany widok obiektu zawdzięczamy litografii Napoleona Ordy z II połowy XIX w. W trakcie walk w roku 1945 budynek został poważnie zniszczony, jednak w roku 1947 powołany Komitet Odbudowy Domu Stanisława Staszica w Pile rozpoczął starania o odbudowę obiektu, którą ukończono w roku 1948, jednak nie zachowano jego pierwotnej, szachulcowej konstrukcji elewacji. Pierwotny wygląd przywrócono zabytkowi dopiero w trakcie gruntownego remontu, jaki obiekt przeszedł w latach 1985-1986, wzorując się na wspomnianej litografii N. Ordy. Obecnie obiekt objęty jest ochroną na podstawie wpisu do rejestru zabytków i od wielu lat stanowi siedzibę Muzeum Stanisława Staszica w Pile.

Fot. 4. Dom Stanisława Staszica

Źródło: fotografia własna

Budynek dawnego arsenału

Wzniesiony przy obecnej ulicy 1-go Maja, na zamknięciu ulicy Śródmiejskiej. W najdawniejszych czasach teren ten stanowił część folwarku proboszczowskiego, rozciągającego się ówczesnie na dużym obszarze południowo-zachodniej części śródmieścia. Główna część folwarku usytuowana była na terenie stanowiącym obecnie boisko Zespołu Szkół Budowlanych w Piłe. W XIX w. teren został zakupiony przez pruskie władze wojskowe, z inicjatywy których w latach 1843-1844 wybudowano istniejący do dzisiaj budynek arsenału, czyli składu broni dla miejscowego oddziału Landwehry. Wzniesiony według projektu Wilhelma Ulbrichta, ceglany, piętrowy budynek na planie prostokąta, zwieńczony dwuspadowym dachem, stanowił wówczas jedną z najbardziej okazałych budowli w mieście. Pierwotna klinkierowa elewacja budynku wykonana w charakterystycznym dla tego okresu w architekturze niemieckiej, dość ascetycznym stylu, z łukowymi otworami okiennymi i drzwiowymi oraz wieńczącym je gzymsem kostkowym. Styl ten, zwany rundbogenstil lub stylem arkadowym, w prostej linii nawiązywał do architektury romańskiej oraz wczesnego renesansu włoskiego. W 1881 roku obiekt rozbudowano o trzecią kondygnację z przeznaczeniem na biura. W trakcie walk o Piłę, w styczniu i lutym 1945 r. całkowitemu zniszczeniu uległy wielopiętrowe kamienice otaczające budynek arsenału, natomiast on sam przetrwał w stosunkowo dobrym stanie, ulegając tylko niewielkim uszkodzeniom. Po roku 1945 obiekt został przekształcony w budynek mieszkalny, którą to funkcję pełni do dzisiaj. Niestety, w okresie trwania PRL, efektowne, klinkierowe elewacje budynku pokryto tynkiem, co było powszechną praktyką w tamtym czasie. Kolejny remont obiekt przeszedł w roku 1999, jednak elewacjom nie przywrócono dawnego wyglądu, a jedynie usunięto tynk z gzymsów, uwytatniając ich kostkową konstrukcję. W 2023 r. przeprowadzono generalny remont budynku, który obejmował remont elewacji budynku, wymianę i ujednolicenie stolarki okiennej, renowację stolarki drzwiowej i metalowych drzwi na poddaszu, wymianę pokrycia dachowego wraz z konstrukcją dachu, remont i przemurowanie kominów, remont murka ogniowego, docieplenie dachu, wymianę orynnowania i opierzenia budynku, usunięcie betonowej opaski budynku od strony frontowej i tylnej oraz wykonanie opaski z materiałów przepuszczalnych, osuszenie ścian i posadzki piwnicy, remont części wspólnych budynku wraz z renowacją schodów drewnianych, usunięcie zabudowy drewnianej zlokalizowanej na schodach, usunięcie ścianki gk, malowanie ścian i sufitów, wykonanie nowych posadzek, oświetlenie klatek schodowych, ewakuacyjne, usunięcie pawilonu handlowego zlokalizowanego przy wschodniej, szczytowej elewacji budynku, montaż tablicy pamiątkowej opisującej historię budynku Arsenału.

Fot. 5. Budynek dawnego arsenału

Źródło: UM Piły

Budynek dawnego Konsulatu RP

Znajdujący się przy ulicy Browarnej 7. Wzniesiony około roku 1875 w stylu architektonicznym nawiązującym do willowego budownictwa włoskiego. Charakterystyczna wieża, w której bryle umiejscowiono obecne wejście główne do budynku, została wzniesiona podczas rozbudowy, która miała miejsce na początku XX wieku. Wówczas także poszerzono budynek w kierunku północnym. Omawiany obiekt ma z historycznego punktu widzenia szczególne znaczenie dla miasta, jako że w latach 1934-1939 służył za siedzibę polskiego konsulatu i jako taki był jedyną w mieście własnością skarbu państwa polskiego (budynek został kupiony od ówczesnego właściciela, Frantza Waltharta za sumę 65 tysięcy marek). Po zakończeniu działań wojennych i przyłączeniu Piły do ziem polskich, budynek pełnił do 1947 roku funkcję szpitala wojskowego. W późniejszych latach mieściła się w nim siedziba najpierw Sądu Grodzkiego, a następnie Sądu Rejonowego. W roku 1969 obiekt przeszedł kolejną rozbudowę, a po przeniesieniu siedziby sądu do innej lokalizacji, budynek dawnego Konsulatu RP gruntownie odrestaurowano. Remont ten miał miejsce w latach 1995-1997. Od czasu zakończenia prac restauracyjnych w roku 1997 do dnia dzisiejszego budynek stanowi siedzibę Muzeum Okręgowego im. Stanisława Staszica w Pile. Zgromadzono w nim liczne eksponaty z zakresu archeologii, etnografii, historii oraz sztuki. Zbiory te stanowią cenne świadectwo historycznego dziedzictwa Piły i okolic.

Fot. 6. Dawny Konsulat RP Obecnie Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica w Pile

Źródło: fotografia własna

Dawne kasyno oficerskie przy ul. Browarnej 3

Obiekt usytuowany przy ul Browarnej 3. Wzniesiony został w latach 1870-1890. Wybudowany jako willa w eklektycznym stylu architektonicznym nawiązującym jednak wyraźnie do secesji. Budynek był własnością 149 Pułku Piechoty powstałego w marcu 1897 roku. Po drugiej wojnie światowej przez wiele lat, stanowił siedzibę organizacji młodzieżowych, a od 1976 aż do momentu rozwiązania organizacji w roku 1989 - ZSMP. W latach 90-tych sprzedany osobie prywatnej, a w roku 1996 zakupiony przez Invest-Bank. Wtedy też, w latach 1996-1998 obiekt został gruntownie wyremontowany i stanowi do dzisiaj jedną z najbardziej charakterystycznych oraz okazałych architektonicznie budowli w Pile. Wspomnieć należy, że w okresie, kiedy mieściła się w nim siedziba banku, budynek został wpisany do rejestru zabytków. Obecnie obiekt jest nieużytkowany. Użytkowanie wieczyste nad obiektem sprawuje obecnie Spółka Jawna.

Fot. 7. Dawne kasyno Oficerskie przy ul. Browarnej 3

Źródło: fotografia własna

Budynek dawnej loży masońskiej Borussia

Obiekt mieści się przy Al. Niepodległości 2. Do loży należało wielu spośród najbardziej wpływowych mieszkańców miasta. Obiekt wzniesiono około roku 1820, jednak w drugiej połowie XIX wieku został przebudowany. Zaprojektowany i wybudowany w stylu klasycystycznym, usytuowany przy dawnym Starym Rynku, w najbardziej reprezentacyjnej ówczesnie części miasta. Na tyłach budynku znajdował się rozległy ogród. Loża masońska zlikwidowana została w roku 1918, a budynek przeznaczono do celów mieszkalnych. Obiekt był jednym z niewielu, którym udało się w dobrym stanie przetrwać okres walk w 1945 roku. Po zakończeniu wojny mieściła się w nim siedziba Liceum Medycznego, a w czasach późniejszych żłobek. W latach 90-tych w budynku mieściła się Wyższa Szkoła Biznesu w Piły. W latach 2005-2006 obiekt został wyremontowany przez prywatnego inwestora, zachował jednak charakterystyczną architekturę i walory zabytkowe. Od paru lat stanowi siedzibę filii Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy.

Fot. 8. Budynek dawnej loży masońskiej Borussia

Źródło: fotografia własna

Kościół pw. św. Stanisława Kostki

Zlokalizowany przy ul. Browarnej 3. Wzniesiony w latach 1895-1897 jako świątynia protestancka, według projektu Friedricha Gotlieba Rademachera. Świątyni szczęśliwie udało się przetrwać walki o miasto w roku 1945 i w dniu 15 maja 1947 roku została konsekrowana jako kościół katolicki. Jest on budowlą jednonawową, wzniesioną na planie prostokąta, w stylu neogotyckim. Nad wysmukłą, charakterystyczną dla stylu neogotyckiego bryłą świątyni góruje wieża pokryta wysokim,

ostrosłupowym hełmem. Bryła nawy głównej posiada dwuspadowy dach. W elewacji od strony wschodniej, w górnej części otworów okiennych mieszczą się witrażowe rozety, zachowane do czasów współczesnych z pierwotnego wystroju świątyni. Prezbiterium przeszklono trzema witrażami, które zaprojektował i wykonał Stanisław Powalisz, znany malarz i witrażysta z I połowy XX wieku. Z pierwotnego wyposażenia kościoła przetrwała do dzisiejszych czasów także mensa ołtarzowa oraz ambona i chrzcielnica. W kościele znajduje się również stworzony w 1948 obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, autorstwa J. Stankiewicza. Pierwszą poważną renowację kościół przeszedł w roku 1953, jednak już w 1958 roku remont trzeba było powtórzyć. Kolejną modernizację świątynia przeszła w roku 1975, podczas której znaczne wzmocniona została konstrukcja dachu oraz wieży wraz z wieńczącym ją krzyżem. Wtedy też dotychczasowe, łupkowe pokrycie dachu wymieniono na blachę cynkową. Ponadto gruntownie odnowiono stolarkę oraz oszklenie budowli. Po przemalowaniu całości wewnątrz, wewnątrz kościoła ustawiono, wykonany według projektu o. Anzelma, ołtarz soborowy. Ostatni większy remont świątynia przeszła w roku 1991 roku, podczas którego wymieniono pokrycie dachowe na iglicy wieży.

Fot. 9. Kościół pw. św. Stanisława Kostki

Źródło: fotografia własna

Kościół pw. św. Antoniego

Obiekt zlokalizowany przy ulicy Ludowej 20. Wzniesiony według projektu Hansa Herkommera, znanego architekta ze Stuttgartu, tworzącego w I połowie XX wieku. Świątynię wybudowano w latach 1929-1930, jednak pełne założenie architektoniczne w swojej dzisiejszej formie nie zostało zrealizowane od razu. Dopiero w latach 1958-1960 wybudowano, według projektu poznańskiego architekta Władysława Pawliny, dom zakonny oo. Kapucynów, a następnie, w roku 1970 ukończono cały zespół architektoniczny, wraz z krużgankami. Kościół, jako świątynia przyklasztorna, posiada kontemplacyjne w wyrazie, katakumbowe wnętrze. Całość zaprojektowano i wybudowano w stylu modernistycznym, charakterystycznym dla lat 20-tych i 30-tych XX wieku. Styl ten w budownictwie sakralnym, zwłaszcza w swojej niemieckiej wersji, częściowo nawiązuje do wczesnego stylu romańskiego ze swoją masywną i uproszczoną formą. Tak jest też w przypadku omawianego obiektu. Warto wspomnieć, że wewnątrz budynku zdobi 7-metrowa figura Ukrzyżowanego Chrystusa, wykonana przez Bertholda Mueller-Oberlinghausena z Berlina. Figura ta jest jedną z dwu największych w Europie figur tego typu wykonanych z jednej bryły drewna. Ponadto we wnętrzach świątyni na ścianie od strony południowej znajdują się wykonane przez pochodzącego z Mannheim Williego Oslera malowidła ściennie przedstawiające drogę krzyżową, swoim stylem nawiązujące do malarstwa epoki styku romanizmu i gotyku. Kościół szczęśliwie przetrwał walki toczące w mieście w roku 1945 i w dniu 11 maja 1951 roku utworzono w nim Parafię Rzymskokatolicką pw. Św. Antoniego

Padewskiego. Sam budynek kościoła wpisany jest do rejestru zabytków, natomiast wybudowane w latach późniejszych krużganki od roku 2018 figurują w gminnej ewidencji zabytków, tworząc jako całość, zwarty zespół architektoniczny. W ostatnich latach przy krużgankach wykonano prace remontowe i znajdują się one w dobrym stanie technicznym. Zespół witraży w całości został poddany pracom konserwatorskim, wewnątrz świątyni także w znacznej części poddano pracom konserwatorskim poprzez oczyszczenie z przemalowań i uzupełnienie ubytków, zlikwidowano przyczyny zawilgocenia.

Fot. 10. Kościół pw. św. Antoniego

Źródło: fotografia własna

Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej

Znajdujący się na osiedlu Motylewo, przy ulicy Orlej 29. Wzniesiony w latach 1887-1893, jest tym samym najstarszym obiektem sakralnym w Pile. Zaprojektowany i wybudowany w stylu neogotycko-neoromańskim. Pierwotnie kościół stanowił filię parafii ewangelicko-augsburskiej w Pile, jednak już w 1892 roku zyskał rangę samodzielnego kościoła parafialnego. Po zakończeniu II wojny światowej obiekt został przejęty przez kościół katolicki i w roku 1946 został konsekrowany jako świątynia, otrzymując obecne wezwanie. Do roku 2002 świątynia była użytkowana jako filia Parafii pw. Świętej Rodziny, jednak od 27 sierpnia 2002 roku pełni funkcję samodzielnego kościoła parafialnego. W ostatnich latach, przy samym kościele wybudowany został współczesny obiekt plebani.

Fot. 11. Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej

Źródło: fotografia własna

Kościół pw. Świętej Rodziny

Obiekt usytuowany w centrum miasta, przy ulicy Jana Bosko 1, w rejonie ulicy Kilińskiego. Jako, że parafia pw. Świętej Rodziny została dekretem biskupim uznana za kontynuatorkę dawnej parafii pw. NMP i św. Jana Chrzyciela, a kościół Jana Chrzyciela już na początku XX stulecia okazał się być za małym, by pomieścić rosnącą liczbę parafian (był to okres szybkiego rozwoju miasta), postanowiono wybudować nową świątynię. Inicjatorem jej powstania był ksiądz Adalbert Lenz, a autorem projektu architektonicznego był znany berliński architekt Oskar Siede, który zaprojektował także kilka innych świątyń w regionie północnej Wielkopolski i Pomorza. Budowę ukończono w roku 1914, a 6 grudnia 1915 roku świątynia została konsekrowana i od tego momentu oficjalnie pełniła funkcję katedry administracji apostolskiej, tzw. "Prałatury Pilskiej", przeniesionej do Piły z Tuczna w roku 1926. Kościół wybudowano w stylu neobarokowym, na planie krzyża. Jest to konstrukcja z cegły, na kamiennych fundamentach. Portale, posadzki oraz schody na wieże mają także konstrukcję kamienną. Dach budowli kryty pierwotnie dachówką ceramiczną, od czasu remontu w roku 1983 ma pokrycie z blachy miedzianej. Świątynia ma konstrukcję trzynawową, przy czym nawa główna, transept oraz prezbiterium mają tę samą wysokość, natomiast nawy boczne są o połowę niższe. Wewnątrz nawa główna od bocznych oddzielona jest filarami, które, zwieńczone łukami koszowymi, tworzą arkady. Prezbiterium zwieńczono pięcioboczną absydą, do której przylegają zakrystia oraz kaplica. Sklepienia kościoła zdobią malowidła przedstawiające m.in. sceny z życia Świętej Rodziny oraz ewangelistów. Ich autorami są artyści Henryk Kot i Teodor Szukała.

Fot. 12. Kościół pw. Świętej Rodziny

Źródło: fotografia własna

Dom Strzelecki (Dom Bractwa Kurkowego)

Dwukondygnacyjny budynek usytuowany na terenie Parku Miejskiego im. Stanisława Staszica. Bryła budynku, o charakterystycznej, szachulcowej konstrukcji, zwieńczona jest wieżą. Wybudowany w roku 1896 przez pilskie Bractwo Strzeleckie. Stanowił jego siedzibę aż do wybuchu wojny w roku 1939. Po jej zakończeniu w budynku mieściły się kolejno siedziby Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji, Zarządu Zieleni Miejskiej, aż po Muzeum Okręgowe. Po przeniesieniu muzeum do nowej siedziby obiekt przez wiele lat był nieużytkowany i niszczał. W latach 2004-2005 został wyremontowany przez prywatnego inwestora, który utworzył w nim pensjonat "Park". Obecnie obiekt wystawiony jest na sprzedaż.

Fot. 13. Dom Strzelecki (Dom Bractwa Kurkowego)

Źródło: fotografia własna

Dom Krajowy (obecnie siedziba Starostwa Powiatowego w Pile)

Gmach mieszczący się przy al Niepodległości 33-35. Wzniesiony w latach 1927-1929 według projektu niemieckiego architekta Ernesta Bolme. Pierwotnie obiekt pełnił funkcję tzw. Landeshaus, czyli siedziby władz samorządowych Prowincji Marchia Graniczna Poznań – Prusy Wschodnie. Począwszy od roku 1945 budynek wielokrotnie zmieniał swoje przeznaczenie. Mieściły się w nim m.in. siedziba władz PZPR, Liceum Pedagogiczne a także dom dziecka. Przez cały okres istnienia Województwa Pilskiego w budynku mieściła się siedziba Urzędu Wojewódzkiego. Od czasu reformy administracyjnej obiekt stanowi siedzibę Starostwa Powiatowego.

Fot. 14. Dom Krajowy (obecnie siedziba Starostwa Powiatowego w Pile)

Źródło: fotografia własna

Budynek Miejskiej Kasy Chorych

Obiekt zlokalizowany przy ulicy Okrzei 8. Wybudowany w roku 1922, według projektu architekta Maxa Poppa. W budynku mieściła się przez wiele lat Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna. Obecnie, od wielu już lat obiekt jest nieużytkowany i coraz bardziej niszczeje. Jego stan dodatkowo pogorszył przebyty w maju 2017 pożar, który znacząco uszkodził więźbę dachową. Właściciel nieruchomości został zobowiązany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do zabezpieczenia budynku przed dalszym niszczeniem, lecz obecnie prace nie zostały jeszcze wykonane.

Fot. 15. Budynek Miejskiej Kasy Chorych

Źródło: fotografia własna

Willa z ogrodem

Willa znajdująca się przy ulicy Śniadeckich 46. Wybudowana w latach 1910-1920. Po zakończeniu drugiej wojny światowej mieściło się w nim przedszkole. Następnie, po przeprowadzonym remoncie, w budynku utworzono siedzibę Delegatury w Pile Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, którą to funkcję obiekt spełnia po dziś dzień.

Fot. 16. Willa, ob. siedziba WUOZ Delegatura w Pile

Źródło: fotografia własna

Dawne kasyno oficerskie przy al. Powstańców Wlkp. 63

Budynek dawnego kasyna przy al. Powstańców Wlkp. 63 wybudowany został w latach 1914-1915 na skutek wojskowej inwestycji sfinansowanej z budżetu państwa w ramach budowy zespołu koszar dla kampanii łącznością później statków powietrznych. Obiekt znajduje się na rozwidleniu dróg, co znalazło swoje przełożenie w bryle i planie budynku. Kasyno wybudowane zostało w pierwszym etapie prac wznoszenia zespołu budynków koszarowych. W 1945 r. zostało przekształcone na budynek mieszkalny, a w 1975 r. przeprowadzono adaptację dla potrzeb Wojskowej Agencji Mieszkaniowej. Obecnie w obiekcie znajdują się w przeważającej mierze kancelarie adwokackie.

Fot. 17. Dawne kasyno oficerskie przy al. Powstańców Wlkp. 63

Źródło: fotografia własna

Zespół stacji kolejowej Piła Główna wraz z otoczeniem

Położony wzdłuż torów kolejowych, ograniczony rzeką Gwdą oraz ulicami Poznańską, Stalową, 14 Lutego oraz Zygmunta Starego. Oddany do użytku w roku 1851 jako część nowego odcinka Pruskiej Kolei Wschodniej z Krzyża do Bydgoszczy. Cały zespół stacyjny został wpisany do rejestru zabytków 7 lipca 2010 roku. W skład zespołu figurującego w rejestrze wchodzi:

- główny budynek dworca kolejowego wraz z wystrojem wnętrza oraz wiatami dworcowymi;
- tunel miasto – dworzec z pawilonem wyjściowym do miasta;
- tunel łączący perony od 1 do 4;
- tunel łączący perony 4 i 5;
- budynek lokomotywni okrągłej – obecnie całkowicie pozbawiony wyposażenia;
- budynek trafostacji;
- budynek nastawni dysponującej PŁ-A z wyposażeniem;
- budynek nastawni wykonawczej PŁ-A;
- budynek wieży wodnej ze stacją pomp i kominem;
- wieża wodna;
- budynek magazynu towarowego.

Fot. 18. Zespół stacji kolejowej Piła Główna

Źródło: fotografia własna

Zespół Seminarium Nauczycielskiego

Znajduje się przy al. Wojska Polskiego. Tworzy go właściwy budynek seminarium oraz budynek sali gimnastycznej. Gmach wybudowany w latach 1902-1904. Do 1926 roku stanowił siedzibę Królewskiego Katolickiego Seminarium Nauczycielskiego. Zaraz po wojnie obiekt należał do wojska, a począwszy od 1957 roku mieści się w nim szkoła podstawowa (dzisiaj Szkoła Podstawowa nr 7). Obiekt główny przeszedł prace renowacyjne elewacji – na zdjęciu widoczne jeszcze rusztowania.

Fot. 19. Zespół Seminarium Nauczycielskiego (obecnie Szkoła podstawowa nr 7 im. Adama Mickiewicza w Piły)

Źródło: UM Piły

Budynki w kompleksie piecowni, w zespole Gazowni Miejskiej

Obiekty znajdują się przy al. Poznańskiej 20. Pierwotnie wszystkie były ze sobą połączone. Obecnie pomieszczenie socjalne stanowi osobną część ze względu na wyburzenie w latach 80. XX w. piecowni która łączyła wszystkie obiekty. Na kompleks budynków składa się: wieża ciśnień, maszynownia, kotłownia, kuźnia, ślusarnia oraz pomieszczenie socjalne. Wieża stanowi charakterystyczne miejsce i jest dominantą przestrzenną zabudowań. Widoczna jest z dalszej odległości, co pozwala zlokalizować kompleks budynków w przestrzeni miasta. W 1911 r. wydane zostało pozwolenie pod budowę nowej gazowni miejskiej. Projektantem części technologicznej był inż. Hans Meininger, zaś od strony architektonicznej odpowiedzialny był mistrz budowlany Koch. 13 września 1912 r. oficjalnie uruchomiono gazownię. Zakład stał się trzecim co do wielkości ośrodkiem tego typu, zaraz po Poznaniu i Bydgoszczy w Wielkim Księstwie Poznańskim. Był to jednocześnie pierwszy w księstwie poznańskim gazociąg dalekosiężny, który dostarczał gaz do oddalonej o 14 km gazowni rozdzielczej w Ujściu. W 1945 r. zakład został poważnie niszczone, a po wojnie uległ upaństwowieniu. W 1975 r. zakończono produkcję i dystrybucję gazu. Obecnie obiekty nie są użytkowane i popadają w degradację. Zachowane budynki posiadają oryginalną bryłę, detal architektoniczny oraz historyczny styl wzorowany na neogotyku. Jest to typowy przykład obiektów przemysłowych z pocz. XX w. na ziemiach dawnego zaboru pruskiego.

Fot. 20. Wieża ciśnień w kompleksie piecowni, w zespole Gazowni Miejskiej

Źródło: fotografia własna

Park Miejski im. Stanisława Staszica

Park zlokalizowany w centrum miasta, w kwadracie zamkniętym ulicami Dzieci Polskich, Al. Wojska Polskiego, Chopina i Jana Matejki. Wpisany do rejestru zabytków w roku 1986, jako jeden z najstarszych istniejących parków w Wielkopolsce. Jego początki sięgają jesieni 1896 roku, kiedy utworzono Park Strzelecki (Schuetzenpark), na terenach należących do pilskiego Bractwa Strzeleckiego. Wybudowano w nim nową siedzibę bractwa (Dom Strzelecki) oraz strzelnicę o długości 175 m, z 20 stanowiskami strzeleckimi. Wybudowany został także drewniany pawilon restauracyjny, zwany Kolonade oraz muszla koncertowa. Już w roku 1895 pilski magistrat zdecydował z kolei o utworzeniu parku miejskiego. Na jego lokalizację wybrano teren przylegający do Parku Strzeleckiego, a prace rozpoczęto w roku 1899. Istniejący już park miejski znacząco powiększono w latach 1927-1929, przyłączając do niego tereny sięgające aż do ulicy Dzieci Polskich. W burzliwym dla dziejów miasta roku 1945 spłonęła parkowa restauracja Kolonade, a po zakończeniu wojny oba parki zostały połączone w jeden kompleks. W roku 1955, z okazji 200 rocznicy urodzin Stanisława Staszica, park otrzymał oficjalną nazwę „Park Miejski im. Stanisława Staszica”. Niestety, już w okresie powojennym zniszczeniu uległa muszla koncertowa, a także istniejące przed wojną rosarium. W połowie lat 70-tych, podczas budowy al. Wojska Polskiego od parku odcięty został jego południowy fragment, znajdujący się między budowaną aleją, a dzisiejszą ulicą Spacerową. Na terenie parku, do czasów współczesnych udało się zachować kilka cennych elementów, głównie małej architektury. W samym centrum kompleksu, nad malowniczym stawem, wznosi się żelazna secesyjna altana z 1904 roku. W północno-wschodniej części parku znajduje się fontanna pochodząca z czasów rozbudowy parku w latach 20-tych XX w. Z tego też okresu pochodzi 6 murowanych mostków przerzuconych nad strumieniem i stawem. Warto wspomnieć także o ustawionej obok altany efektownej replice stylowych, przedwojennych latarni znajdujących się w Pile. W najbardziej reprezentacyjnej części parku stoi obecnie brązowe popiersie Stanisława Staszica, dłuta rzeźbiarza Andrzeja Lejszysa. W roku 2001 przy głównym wejściu do parku odsłonięto obelisk zwieńczony kulą ziemską, poświęcony Byłym - obecnym - przyszłym pilanom. Na pomniku umieszczono m.in. przedwojenny i obecny herb Piły oraz herb Cuxhaven - miasta, w którym mieszka większość przedwojennych pilan, a które jest miastem partnerskim Piły. Począwszy od roku 2000 w parku przeprowadzana była systematyczna, gruntowna rewitalizacja, która pozwoliła przywrócić część jego dawnego piękna i uroku. Wyremontowane zostały nawierzchnie alejek oraz całkowicie odnowiono elementy małej architektury, m.in. wymieniono wszystkie ławki, a nad centralnym stawem ustawiono pergolę. W samym stawie z kolei zainstalowano fontannę. Należy też wspomnieć, że wokół całego terenu parku zainstalowano

ozdobne ogrodzenie, a zamontowana także w tym okresie główna brama wejściowa swoim stylem nawiązuje do historycznej bramy, istniejącej w dawnych czasach świetności parku. W chwili obecnej park jest jedną z wizytówek miasta.

Fot. 21. Park Miejski im. Stanisława Staszica

Źródło: fotografia własna

Cmentarz wojenny żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego

Położony w Pile-Leszkowie. Na jego terenie znajdują się groby 1372 żołnierzy Armii Radzieckiej, 185 żołnierzy Wojska Polskiego oraz cywilów z Piły, województwa oraz 139 obywateli Estonii z obozu pracy w Pile. Znajduje się tam także grób bohatera Związku Radzieckiego, mjr. Aleksandra Siemiradzkiego, poległego w roku 1945.

Fot. 22. Wejście główne na cmentarz wojenny Armii radzieckiej i Wojska Polskiego w Pile Leszkowie

Źródło: fotografia własna

Cmentarz jeniecki z okresu I wojny światowej

Cmentarz pochodzący z lat 1915-1918. Zlokalizowany w Pile-Leszkowie. Na jego terenie znajdują się groby 2656 osób zmarłych w obozie jenieckim zlokalizowanym na terenie Piły.

Fot. 23. Cmentarz jeniecki z czasów I wojny światowej

Źródło: fotografia własna

Cmentarz katolicki z XX w.

Cmentarz zlokalizowany przy al. Powstańców Wielkopolskich. Obecnie nieczynny, zamknięty w roku 1964. Znajdują się tam m.in. groby 13 poległych w czasie I wojny światowej. Najstarszy nagrobek pochodzi z roku 1917.

Fot. 24. Cmentarz katolicki z XX w. przy Al. Powstańców Wielkopolskich

Źródło: fotografia własna

Cmentarz katolicki

Cmentarz zlokalizowany przy ulicy Asnyka. Stanowi część zespołu cmentarnego, zawierającego zarówno część ewangelicką, jak i katolicką. Także zamknięty w roku 1964. najstarszy nagrobek pochodzi z roku 1895.

Fot. 25. Cmentarz katolicki przy ul. Asnyka

Źródło: fotografia własna

Prawosławny cmentarz choleryczny

Położony w rejonie drogi nr 10, głęboko w lesie. Obecnie nieczynny. Został założony w roku 1914, stanowi miejsce spoczynku 148 rosyjskich jeńców zmarłych w obozie w czasie I wojny światowej.

Fot. 26. Prawosławny cmentarz choleryczny

Źródło: UM Piły

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT

Ocenę stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Piła przeprowadzono za pomocą analizy SWOT, w której wskazano mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia. Poniższe zapisy przedstawione w układzie tabelarycznym wynikają z analizy dokumentów programowych na szczeblu gminnym, inwentaryzacji terenowej oraz własnych wywodów i spostrzeżeń. Ogółem, jest to cały zbiór wniosków odnoszący się do zasobu kulturowego Gminy Piła. Analiza SWOT ma na celu wyłonienie określonych założeń projektowych.

Tabela 12. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy

Szanse	Zagrożenia
1. Zmieniona ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która wymusza opracowanie Planów ogólnych – zwiększona rola zabytków w procesie planowania. 2. Coraz większa świadomość mieszkańców o historii miasta i jej zabytkach. 3. Edukacja mieszkańców gminy w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. 4. Wykorzystanie zabytków na cele ogólnospołeczne, turystyczne i gospodarcze. 5. Dobra współpraca ze służbami konserwatorskimi. 6. Coraz większa wartość źródeł zewnętrznych możliwa do pozyskania na prace przy obiektach zabytkowych. 7. Wykorzystanie występujących potencjałów – miasto Stanisława Staszica oraz liczne muzea. 8. Zwiększenie ochrony najważniejszych zabytków poprzez nowe wpisy do rejestru zabytków. 9. Przystąpienie do prac remontowych i konserwatorskich mających na celu polepszenie stanu zabytków.	1. Likwidacja obiektów historycznych ze względu na rozbudowę ciągów komunikacyjnych; 2. Presja deweloperów związana z wyburzeniami zabytków, ich znacznym przekształceniem, a także wkomponowania nowej zabudowy w historyczny krajobraz. 3. Zmiany prawne w zakresie prowadzenia badań archeologicznych. 4. Zagrożenie dla stanowisk archeologicznych poprzez liczne i niekontrolowane inwestycje. 5. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań przyrody: huragany, grad, burze, upały. 6. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań człowieka: podpalenia, rabunek, dewastacja. 7. Zbyt mała liczba zajęć edukacyjnych w obszarze dziedzictwa kulturowego. 8. Nadrzędna funkcja prawa własności właścicieli nad prawem ochrony zabytków. 9. Niezrozumienie społeczne dotyczące tematyki zabytków. 10. Roszczeniowa postawa właścicieli obiektów zabytkowych oraz ich negatywna postawa do służb ochrony konserwatorskich. 11. Samowolne działania remontowe przy obiektach zabytkowych. 12. Zawężony rynek specjalistów w dziedzinie renowacji i konserwacji zabytków. 13. Coraz większy koszt materiałów budowlanych.
Mocne strony	Słabe strony
1. Konsekwentna i długofalowa polityka zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy. 2. Przyznawane dotacje z budżetu gminy na remonty zabytków rejestrowych, jak i ewidencyjnych. 3. Duża skuteczność w pozyskiwaniu źródeł zewnętrznych na prace remontowo-konserwatorskie zabytków. 4. Licznie prowadzone remonty i renowacje własnych obiektów zabytkowych gminy. 5. Aktualizowane oraz nowo opracowywane MPZP uwzględniające zapisy ochronne obiektów zabytkowych. 6. Licznie występujące obiekty w gminnej ewidencji zabytków, pomimo strat wojennych. 7. Bieżąco aktualizowana gminna ewidencja zabytków. 8. Systematycznie prowadzone wizje terenowe obiektów zabytkowych przez urzędników gminnych. 9. Bardzo duża liczba zabytkowych cmentarzy. 10. Opracowany nowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. 11. Opracowane sprawozdania z realizacji GPOnZ	1. Niezadowalający stan części obiektów zabytkowych. 2. Występujące pustostany popadające w degradację wpisane do rejestru zabytków, np. część budynków w zespole dworca kolejowego, budynek miejskiej kasy chorych. 3. Brak opieki nad cmentarzami ewangelickimi. 4. Niewystarczające środki gminy na przyznanie dotacji celowych dla wszystkich potrzebujących zabytków. 5. Brak stref ochrony konserwatorskich, układów ruralistycznych i urbanistycznych. 6. Nieoznakowane w większości zabytki rejestrowe. 7. Niewystarczająco rozpoznane dziedzictwo materialne gminy w oparciu o karty gminnej ewidencji zabytków opracowane w 2014 r.

2019-2022. 12. Zaktualizowane dokumenty strategiczne – program rewitalizacji i strategia rozwoju nawiązujące do zagadnień ochrony zabytków. 13. Duża liczba zabytków ruchomych. 14. Bogata historia miasta, wielokulturowość. 15. Występujące dziedzictwo niematerialne, w tym postać Stanisława Staszica 16. Liczne muzea na terenie miasta.	

Źródło: opracowanie własne

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Założenia projektowe zostały przedstawione w układzie: priorytet, kierunek działania, zadanie. Wypracowane priorytety są założeniem ogólnym, na który składają się kierunki działań. Na kierunki działań składają się z kolei zadania. Zadania są ostatnim elementem hierarchicznej piramidy będąc jej najmniejszą częścią wskazując najbardziej szczegółowe prace. Priorytety, kierunki i zadania określono w podrozdziałach rozdziału 7.

W art. 4. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wskazano że ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto należy przypomnieć zapisy art. 87 ust.2 odwołujące się do celów GPOnZ:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dzięki zaangażowaniu władz miasta oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami możliwe było wypracowanie założeń projektowych. Te opracowane zostały na podstawie analizy stanu dziedzictwa kulturowego gminy, analizy SWOT, dokumentów strategicznych i planistycznych gminy, diagnozie gminnej ewidencji zabytków, stanu

poszczególnych obiektów, a także doświadczeń wypracowanych w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

Zaproponowany spójny pakiet rozwiązań, jak i konkretnych zadań powinien przyczynić się do ogólnej poprawy stanu i wizerunku dziedzictwa kulturowego gminy. W sposób szczególny dotyczy to dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym zabytków z terenu gminy.

7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Wypracowane priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027 uwzględniają cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jednocześnie sformułowane zostały w perspektywie wieloletniej.

Wyznaczono następujące priorytety:

- 1. Ochrona spuścizny kulturowej na rzecz przyszłych pokoleń**
- 2. Kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego**
- 3. Popularyzacja, edukacja, i promocja dziedzictwa kulturowego**

7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami

Określono długofalowe kierunki działań (wykraczające często ponad 4-letni okres obowiązywania Programu) wraz z oczekiwanymi rezultatami. Wyznaczono następujące kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027:

- 1.1. Poprawa stanu zachowania zabytków własnych**
- 1.2. Poprawa stanu pozostałych zabytków**
- 1.3. Zahamowanie degradacji zabytków**
- 1.4. Ocalenie od zapomnienia**
- 2.1 Zwiększenie znaczenia zabytków w przestrzeni miasta**
- 2.2 Dokumentacja**
- 2.3 Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego**
- 3.1 Popularyzacja**
- 3.2 Edukacja**
- 3.3 Promocja**

7.3 Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

W ramach wyznaczonych kierunków działań wskazano zadania wyznaczone na 4 lata obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2024-2027. Zgodnie z art. 87 ust 5 z realizacji programu Prezydent sporządzi co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawi je Miasta Piły. W związku z powyższym zaproponowane zadania podzielone na 2 etapy. Pierwszy na lata 2024-2025, za który opracowane zostanie sprawozdanie z początkiem 2026 r. oraz drugi przypadający na lata 2026-2027. Sporządzenie sprawozdania będzie miało kluczowy wpływ na realizację pozostałych zadań w latach 2026-2027.

Zadania w okresie 2024-2025 będą miały charakter przygotowawczy, zaś większość pozostałych zadań zrealizowana zostanie w latach 2026-2027. Dla części zadań wyznaczono 4-letni okres obowiązywania. Kolorem niebieskim zaznaczono okres realizacji, zaś kolor biały oznacza brak realizacji w danym etapie. W poniższej tabeli zaproponowano także kto będzie odpowiadał za wykonanie zadania. Nie jest to jednak podział obligatoryjny, ponieważ realizacja lub część realizacji danego zadania może odbyć się przy udziale/współudziale innych lub dodatkowych podmiotów,

których nie można wskazać na obecnym etapie programowania. Niezmiernie ważnym jest współdziałanie władz miasta z jej jednostkami organizacyjnymi oraz pozostałymi osobami/podmiotami zaangażowanymi w realizację zadań.

Tabela 13. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Kierunki działań	Zadania	2023-2024	2025-2026	Realizator
Priorytet 1. Ochrona spuścizny kulturowej na rzecz przyszłych pokoleń				
1.1 Poprawa stanu zachowania zabytków własnych	1. Renowacja zabytkowego budynku Szkoły Podstawowej nr 2 im. Olimpijczyków Polskich.			UM
	2. Prowadzenie sukcesywnych remontów przy obiektach komunalnych znajdujących się we własności Gminy.			UM
	3. Zwiększenie atrakcyjności zabytków poprzez ich adaptacje na potrzeby społeczne.			UM
1.2. Poprawa stanu pozostałych zabytków	1. Udzielanie dotacji na prace remontowe i konserwatorskie zabytkom wpisanym do rejestru zabytków na podstawie Uchwały Nr LXXVI/789/23 Rady Miasta Piły z dnia 29 czerwca 2023 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie. (...)			UM
	2. Udzielanie dotacji na prace remontowe i konserwatorskie pozostałym zabytkom ewidencyjnym na podstawie Uchwały Nr LXXVI/789/23 Rady Miasta Piły z dnia 29 czerwca 2023 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie. (...)			UM
	3. Renowacja elewacji zewnętrznej i wnętrza Kościoła pw. Świętej Rodziny.			P
	4. Modernizacja kościoła pw. Świętego Antoniego - prace ratunkowo - konserwatorskie ściany bocznej - nawa główna, kruchta wejściowa kościoła.			P
	5. Remont dachu zabytkowego budynku dawnej szkoły przy ul. Orlej 14.			W
	6. Renowacja kościoła w Motylewie.			P
1.3. Zahamowanie degradacji zabytków	1. Zwiększenie świadomości właścicieli obiektów zabytkowych poprzez informowanie ich o obecności zabytków w ich posiadaniu.			UM
	2. Przeprowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowej zieleni, tj. park miejski oraz zabytkowe cmentarze.			UM
	3. Wspieranie działań związanych z merytoryczną pomocą w przygotowaniu wniosków o dofinansowanie prac konserwatorskich, remontowych, modernizacyjnych lub innych prowadzonych przy obiektach zabytkowych oraz aplikowaniu o środki zewnętrzne.			UM
	4. Opracowanie spisu obiektów zabytkowych będących w najgorszym stanie.			UM
1.4. Ocalić od zapomnienia	1. Rozpoznanie historyczne obiektów zabytkowych.			UM
	2. Ekspozycja zabytkowych macew.			UM
	3. Ustawienie tabliczek pamiątkowo-historycznych na obszarze zapomnianych cmentarzy ewangelickich.			UM
Priorytet 2. Kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego				
2.1. Zwiększenie znaczenia zabytków w przestrzeni miasta	1. Przystąpienie do prac mających na celu oznakowanie niebiesko-białą tarczą wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków.			UM
	2. Rozbudowa strony internetowej www.pila.pl o zakładkę poświęconą obiektom historycznym.			UM
2.2. Dokumentacja	1. Opracowanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z 2019 r.			UM
	2. Włączenie do gminnej ewidencji zabytków oraz opracowanie kart adresowych cmentarza ks. Czarskiego przy ul. Asnyka oraz cmentarza ewangelickiego przy ul. Mickiewicza.			UM
	3. Opracowanie mapy gminnej ewidencji zabytków.			UM
	4. Opracowanie sprawozdań z realizacji GPOnZ 2024-2027.			UM
	5. Coroczna aktualizacja Gminnego planu ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Piły.			UM

2.3. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	1. Przestrzeganie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wskazanych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, ich aktualizacja oraz opracowanie nowych planów uwzględniających ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.			UM
Priorytet 3. Popularyzacja, edukacja, i promocja dziedzictwa kulturowego				
3.1. Popularyzacja	1. Przeprowadzenie kolejnych edycji konkursów fotograficznych nawiązujących do dziedzictwa kulturowego i historii miasta.			UM
	2. Wsparcie na rzecz Organizacji Pozarządowych, których celem jest propagowanie historii miasta, jej dziedzictwa i zabytków.			UM
	3. Organizacja imprez i wydarzeń nawiązujących do lokalnego dziedzictwa, np. miasto na skrzyżowaniu kultur i pokoleń, itp.			UM
3.2. Edukacja	1. Udział w szkoleniach, prelekcjach i wykładach związanych z rolą i ochroną dziedzictwa kulturowego dla pracowników Urzędu Miasta.			UM
	2. Wsparcie działań mających na celu organizację wycieczek z przewodnikiem dla dzieci i młodzieży po zabytkach Piły.			UM
3.3. Promocja	1. Wyeksponowanie najważniejszych zabytków Piły w oparciu o spoty, reklamy, filmy promocyjne.			UM
	2. Promocja postaci Stanisława Staszica jako osoby, która pochodzi z Piły.			UM, M
	3. Promocja istniejących szlaków turystycznych, w tym szlaków architektury zabytkowej.			UM
	4. Promocja legend związanych z miastem.			UM
	5. Współpraca z Powiatowym Punktem Informacji Turystycznej i PTTK Oddział w Pile w zakresie promocji zabytków miasta.			UM

Źródło: opracowanie własne

M – muzea, UM – Urząd Miasta, P – parafie, W - właściciel

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy oraz pozostałych depozytariuszy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków, przyjęcie Zarządzeń w sprawie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
2. instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, aplikowanie o dofinansowanie, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz pożyczki, dotacje, subwencje, nagrody, a także stosowanie finansowania w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego);
3. instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych strategiach, planach zagospodarowania, programach opieki nad zabytkami, itp. oraz pomiędzy dokumentami własnymi gminy. Ponadto współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków, urzędem marszałkowskim, starostwem, parafiami, muzeami, jednostkami własnymi gminy, właścicielami zabytków, pozostałymi organizacjami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami oraz współpraca ze wszystkimi realizatorami przypisanymi do zadań w Programie);
4. instrumentów kontrolnych (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sprawozdanie z realizacji Programu, opracowanie aktualizacji GPOnZ na lata 2027-2030, opracowanie aktualizacji GEZ).

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Ustawodawca wymienił zadania związane z gminnym programem opieki nad zabytkami. Na podstawie ww. artykułu skonkretyzowano je poniżej na potrzeby niniejszego Programu.

Prezydent Miasta Piły sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły przyjmuje Rada Miasta Piły, po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego. Z realizacji Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły Prezydent Miasta Piły sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miasta Piły.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji,
- b) koszt wykonania zadań;
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej wskazano przykładowe kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań, które mogą być pomocne przy opracowaniu sprawozdania.

W ramach priorytetu **1**.

- liczba zabytków we własności gminy, które zostały poddane pracom remontowym i konserwacyjnym;
- liczba zabytków ogółem, które zostały poddane pracom remontowym i konserwacyjnym;
- liczba udzielonych dotacji z budżetu gminy na prace remontowe i konserwatorskie zabytkom wpisanym do rejestru zabytków;
- wartość udzielonych dotacji z budżetu gminy na prace remontowe i konserwatorskie zabytkom wpisanym do rejestru zabytków;
- liczba udzielonych dotacji z budżetu gminy na prace remontowe i konserwatorskie dla pozostałych zabytków wpisanych do rejestru zabytków;
- wartość udzielonych dotacji z budżetu gminy na prace remontowe i konserwatorskie dla pozostałych zabytków wpisanych do rejestru zabytków;
- liczba wysłanych wiadomości do właścicieli obiektów zabytkowych;
- liczba osób, które brały udział przy pracach porządkowych na terenach zabytkowej zieleni, tj. park miejski oraz zabytkowe cmentarze;
- liczba złożonych wniosków o dofinansowanie na prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach zabytkowych;
- liczba obiektów zabytkowych będąca w najgorszym stanie technicznym;
- liczba obiektów zabytkowych, dla których opracowano rys historyczny;
- liczba osób uczestnicząca w wydarzeniu otwarcia lapidarium;
- liczba tabliczek pamiątkowo-historycznych na obszarze zapomnianych cmentarzy ewangelickich.

W ramach priorytetu **2**.

- liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków, które zostały oznakowane niebiesko-białą tarczą;
- liczba osób, które odwiedziły stronę internetową gminy w zakładce „zabytki”;
- liczba kart adresowych gminnej ewidencji zabytków, dla których sporządzono aktualizację;
- liczba zaktualizowanych i nowo opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- poziom (w %) pokrycia terenu gminy wykonanymi (zaktualizowanymi) miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

W ramach priorytetu **3**.

- liczba osób, które wzięły udział w konkursach fotograficznych nawiązujących do dziedzictwa kulturowego i historii miasta;
- liczba Organizacji Pozarządowych, które otrzymały wsparcie na rzecz propagowanie historii miasta, jej dziedzictwa i zabytków;
- liczba zorganizowanych imprez i wydarzeń nawiązujących do lokalnego dziedzictwa;

- liczba urzędników gminnych, którzy brali udział w szkoleniach, prelekcjach i wykładach związanych z rolą i ochroną dziedzictwa kulturowego;
- liczba uczestników wycieczek po zabytkach Piły;
- ogólna liczba działań promocyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego, która została zrealizowana.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział ma charakter informacyjny. Poniżej przedstawiono przykładowe możliwości finansowania wskazanych w podrozdziale 7.3. zadań z uwzględnieniem środków:

- publicznych (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne),
- prywatnych (osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych itp.).

W poszukiwaniu dofinansowania nie można ograniczać się wyłącznie do powszechnie znanych i dostępnych programów. Źródeł należy także szukać w ogłaszanych przez samorządy konkursach na realizację zadań z zakresu edukacji, kultury, promocji, w budżetach tzw. obywatelskich lub partycypacyjnych, a nawet w projektach społecznych dotyczących utworzenia np. klubów seniora, dziennych domów pobytu, przedszkoli, żłobków, gdzie w ramach cross-finansingu możliwe jest dostosowanie budynków, w tym zabytkowych do prowadzenia zajęć. Decydując się na złożenie wniosku, należy liczyć się z tym, że w każdym konkursie wniosków z podobnym zakresem działań wpływa dużo, a uzyskanie dofinansowania nie jest łatwe, m.in. ze względu na z góry przydzieloną alokację środków. Ponadto w zdecydowanej większości konkursów wymagany jest wkład własny. W związku z powyższym wnioskodawca z góry powinien zarezerwować określoną pulę środków.

Źródłami wsparcia działań w obszarze kultury w ramach budżetu państwa są:

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków;
- programy MKiDN;
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Fundusz Kościelny.

Wsparcie na zabytki prowadzą również jednostki samorządowe:

- środki własne gminy;
- Urząd Marszałkowski;
- Starostwo Powiatowe.

Na działania związane z ochroną i wykorzystaniem zabytków można pozyskać środki z wielu programów w ramach środków europejskich, m.in. takich jak:

- Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027;
- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027.

Szczegółowe informacje o zasadach i kryteriach możliwości pozyskiwania ww. środków są dostępne na stronach internetowych poświęconych ww. źródłom finansowania. Poniżej scharakteryzowano najbardziej popularne programy pomocowe.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. Wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są środki z administracyjnych kar pieniężnych, orzekanych od 1 stycznia 2018 r. na podstawie art. 107a-107d ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w trybie działu IVa Kodeksu postępowania administracyjnego. Wpływami do Funduszu są ponadto nawiązki zasądzone przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku (art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wpłaty na Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków będą dokonywane na rachunek bankowy prowadzony przez Bank Gospodarstwa Krajowego. W latach 2018-2020 udzielono 56 dotacji na łączną kwotę 10 mln 440 tys. 400 zł.

Programy MKiDN 2024

Programy Ministra z zakresu kultury mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Dzięki Programom Ministra wsparcie finansowe mogą otrzymać działania z zakresu kultury oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i historycznego, obejmujące m.in. szeroko rozumianą edukację, działalność artystyczną, kulturę cyfrową, działania promujące czytelnictwo, a także projekty infrastrukturalne. W latach 2016-2023 w ramach Programów Ministra na cele kulturalne przekazanych zostało łącznie 3,1 mld zł. Na rok 2024 przewidziano nabory m.in. na następujące programy, które nawiązują do wyznaczonych zadań w programie:

- groby i cmentarze wojenne w kraju - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń;
- kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania;
- miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości;
- ochrona zabytków - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. W edycji programu na 2024 r. planowane są dwa terminy naboru – do 31 października 2023 r. na prace planowane do wykonania w 2024 r. oraz do 31 marca 2024 r. na refundację prac, wykonanych w latach 2021-2023. Dokumentem wymaganym na etapie składania wniosku jest skan aktualnego na dzień składania wniosku pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków na prace, będące przedmiotem wniosku.
- ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących

rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków ma na celu odbudować blask zabytków w całej Polsce. Program realizowany jest poprzez promesy inwestycyjne udzielane przez BGK. Program skierowany jest do jednostek samorządu terytorialnego na bezzwrotne dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. W ramach ogłoszonego Naboru, Wnioskodawcy przysługuje prawo do złożenia maksymalnie dziesięciu wniosków o dofinansowanie, w limicie dofinansowania nieprzekraczającym dla każdego z wniosków 3 500 000 zł. Dofinansowanie z Programu może wynieść maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny - 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej z trzech kategorii:

- do 150 000 zł;
- do 500 000 zł;
- do 3 500 000 zł.

Wnioski o dofinansowanie składane są w formie elektronicznej przez aplikację BGK zamieszczoną na stronie internetowej www.bgk.pl. Z dniem 16.08.2023 r. zakończony został nabór wniosków w ramach drugiego naboru.

Gmina Piła w 2023 roku pozyskała środki na remont zabytków w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków. W chwili obecnej operator programu, Bank Gospodarstwa Krajowego, wystawił wstępne promesy na sfinansowanie prac przy 3 obiektach:

- Kościół pw. Św. Antoniego w Pile – 200.000 zł (środki zostaną przekazane parafii w formie dotacji),
- Kościół pw. Św. Rodziny w Pile – 500.000 zł (środki zostaną przekazane parafii w formie dotacji),
- budynek Szkoły Podstawowej nr 2 im. Olimpijczyków Polskich w Pile, ul. Bydgoska 23 (własność gminy) – 300.000 zł.

W II naborze Programu Gmina Piła otrzymała dofinansowanie dla następujących obiektów:

- Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Pile-Motylewie,
- budynek dawnej szkoły przy ul. Orlej 14 w Pile-Motylewie (obecnie budynek mieszkalny).

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Oferta finansowania NFOŚiGW jest bardzo różnorodna, gdyż możliwość uzyskania dofinansowania obejmuje:

- środki krajowe;
- środki unijne;
- środki norweskie i EOG;
- System Zielonych Inwestycji – GIS;
- państwowe jednostki budżetowe;
- pomoc publiczną;
- wsparcie NFOŚiGW
- pomoc dla sektorów energochłonnych.

W ostatnich latach NFOŚiGW dofinansowywał prace związane z gruntowymi termomodernizacjami zabytkowych obiektów. Konkursy dotyczyły poprawy efektywności energetycznej w budynkach

użyteczności publiczne, w tym budynków zabytkowych. Dofinansowania otrzymywały również projekty związane z rewaloryzacją cennych, zabytkowych założeń parkowych. Obecnie nie są prowadzone nabory, niemniej należy bacznie obserwować stronę internetową NFOŚiGW czy nabory się nie pojawiły. W najbliższym czasie należy spodziewać się nowych konkursów ze względu na priorytetowe działania w obszarze zmian klimatycznych oraz nowych polityk energetycznych.

Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43. budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 nie powinna przekraczać 200.000,00 zł.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2024 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Kościelne osoby prawne będą mogły ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2024 r. następujących zadań:

1. Konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo;
2. Wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej.

W ramach zadania 1 dotacje przeznaczane będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027

W ramach celu szczegółowego RSO4.6. Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych (EFRR) zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Zachowanie i modernizację obiektów dziedzictwa kulturowego.
2. Konserwację zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja.
3. Inwestycje w infrastrukturę służącą rozwojowi i zwiększaniu dostępności infrastruktury do prowadzenia ważnej dla edukacji i aktywności działalności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury).
4. Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych).
5. Rozwój międzysektorowej współpracy w zakresie przemysłów kultury i kreatywnych.

Na finansowanie dziedzictwa kulturowego przeznaczono w ramach kodu 165. Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych 8 000 000,00 euro, zaś w ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury 65 041 468,00 euro.

W ramach celu szczegółowego RSO5.1. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (EFRR) zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na zdegradowanych obszarach m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne gmin.
2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (ZIT, IIT) oraz mechanizmu porozumienia terytorialnego. Na finansowanie dziedzictwa kulturowego przeznaczono w ramach kodu 165. Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych 23 500 000,00 euro, zaś w ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury 26 700 000,00 euro.

Z kolei w ramach celu szczegółowego RSO5.2. Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie (EFRR) zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na wiejskich obszarach zdegradowanych m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne gmin.
2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (IIT) oraz mechanizmu porozumienia terytorialnego. Na finansowanie dziedzictwa kulturowego przeznaczono w ramach kodu 165. Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych 5 750 000,00 euro, zaś w ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury 6 550 000,00 euro.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Niniejszy Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FEnKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet całego programu: 135 mld zł, wkład UE: 111,7 mld zł.

Dotację na zabytki będzie można uzyskać na renowację, konserwację, rewaloryzację i restaurację obiektów zabytkowych (w tym pomników) w przypadku gdy nie będą to pojedyncze interwencje, tylko stanowiąc będą część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub skali lokalnej.

W ramach priorytetu 7. Kultura, działania 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej wskazano podstawowe informacje, m.in.:

- cel szczegółowy: EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;
- instytucję pośredniczącą: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- wysokość alokacji UE: 600 000 000,00 EUR;

- zakres interwencji: 166 - ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury;
- działania: obszar 1 - rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej), obszar 2 - ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego;
- typ beneficjenta: organizacje społeczne i związki wyznaniowe, administracja publiczna, przedsiębiorstwa, kościoły i związki wyznaniowe, jednostki samorządu terytorialnego, administracja rządowa;
- maksymalny % poziom dofinansowania UE w projekcie: 79,71%;
- maksymalny % poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu (środki UE + współfinansowanie ze środków krajowych przyznane beneficjentowi przez właściwą instytucję): 100%.

Konkurs „Zabytek Zadbane”

„Zabytek Zadbane” to konkurs o wieloletniej tradycji, już od 1975 r. promuje właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych, którzy w sposób wzorowy prowadzą prace budowlane, konserwatorskie, rewaloryzacyjne i adaptacyjne, a także działają systematycznie na rzecz właściwego utrzymania zabytków zgodnie z najwyższymi standardami badawczymi i wykonawczymi. Ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Nadzór nad Konkursem w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Procedury konkursowe prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs ma charakter otwarty i nieodpłatny, adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych. Zgłoszeń obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych mogą dokonywać ich właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków. Nagrodzenie i wyróżnienia otrzymują dyplomy Generalnego Konserwatora Zabytków i tablice „Zabytku Zadbanego” do oznakowania obiektów. Nagrodzone zabytki są prezentowane w dedykowanych wydawnictwach Narodowego Instytutu Dziedzictwa, przekazywanych właścicielom zabytków i przedstawicielom ogólnopolskiego środowiska konserwatorskiego. Rozstrzygnięcie edycji 2023 r. miało miejsce w czerwcu.

Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków

WWKZ przeprowadza nabór wniosków o udzielenie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Dotacje przyznawane są na podstawie Regulaminu wewnętrznego WWKZ. Wnioski podlegają ocenie merytorycznej, a przyznawana kwota dofinansowania uzależniona jest od liczby zdobytych punktów. Ostatnio przeprowadzone nabory miały miejsce:

- od dnia 26 października 2022 r. do dnia 30 listopada 2022 r.;
- od dnia 29 maja 2023 r. do dnia 30 czerwca 2023 r.

Przyznane dotacje dla obiektów zabytkowych z terenu Gminy Piła przez WWKZ w ostatnich 4 latach:

1. Piła - kościół parafialny pw. Św. Antoniego – witraże, 50.000,00 zł (2019 r.).

Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego

Na podstawie uchwały nr XLVIII/952/22 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 19 grudnia 2022 r. w sprawie: określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych lub znajdujących się na obszarze województwa wielkopolskiego oraz uchwałą nr LIII/1057/23 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 29 maja 2023 r. zmieniającej uchwałę w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych lub znajdujących się na obszarze województwa wielkopolskiego Samorząd Województwa przyznaje dotacje celowe na ochronę zabytków. Nabór wniosków odbywa się elektronicznie na platformie www.witkac.pl. Zostały określone planowane wydatki na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach w roku:

- 2022 - 1.700.000,00 zł;
- 2023 - 1.900.000,00 zł.

Szczegółowe zapisy dotyczące zasad udzielania dotacji znajdują się w ogłoszeniu naboru oraz instrukcji wypełniania wniosku.

Przyznane dotacje dla obiektów zabytkowych z terenu Gminy Piła przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego w ostatnich 4 latach (dane upublicznione tylko za rok 2019):

1. Piła - kościół parafialny pw. Św. Antoniego - Prace ratunkowe przy witrażach z kościoła pw. Świętego Antoniego w Pile – 30.000,00 zł (2019 r.).

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zaplanowane w podrozdziale 7.3. zadania będą możliwe do wykonania od momentu przyjęcia uchwałą przez Radę Miasta niniejszego Programu do końca 2026 r.

Wdrażanie zadań odbędzie się w miarę dostępnych środków i nakładów pracy. Ich realizacja możliwa będzie poprzez zabezpieczenie określonych środków w budżecie gminy. Zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków (zabytków będących we własności gminy) powinny być wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego gminy. Wyznaczone w Programie zadania powinny być również uwzględnione w innych dokumentach strategicznych i planistycznych gminy. Część wyznaczonych zadań realizowana będzie przez specjalistów w postaci podmiotów zewnętrznych, którzy zostaną wybrani jako Wykonawcy w drodze obowiązujących przepisów prawa.

Art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano na możliwość finansowania przez gminy prac przy obiektach zabytkowych: dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Gmina Piła posiada stosowną uchwałę, tj. Uchwała NR LXXVI/789/23 RADY MIASTA PIŁY z dnia 29 czerwca 2023 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i na jej podstawie może udzielać dotacji celowych.

Szacuje się, że w ramach zadań własnych Gminy coroczna kwota na finansowanie zadań wskazanych w GPOnZ wyniesie ok. 80 000,00 zł brutto.

Zadania określone w Programie realizowane będą w zdecydowanej większości przez Urząd Miasta Piły oraz w mniejszym stopniu w sposób pośredni lub bezpośredni przez pozostałych interesariuszy, do który w sposób szczególny zaliczyć należy:

- muzea z terenu miasta;
- parafie z terenu miasta;
- Starostwo Powiatowe w Pile;
- Wielkopolski Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu;
- właścicieli obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- instytucje odpowiedzialne za przyznawanie dotacji na zabytki.

Wszelkie uzgodnienia dotyczące zabytków będą prowadzone z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Zaprezentowane w niniejszym programie informacje powinny zostać na nowo uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju gminy, programie rewitalizacji oraz innych dokumentach o charakterze strategicznym i planistycznym gminy, w których będzie podejmowana tematyka dziedzictwa kulturowego.

XII. BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
2. Geografia osadnictwa, D. Szymańska, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.

Strony internetowe:

www.dane.gov.pl
www.mapy.geoportal.gov.pl
www.wspolzedne-gps.pl
www.igrek.amzp.pl
www.mapy.amzp.pl
www.maps.arcanum.com
ww.ongeo.pl
www.rejestr.io
www.niezlomni.com
www.pila.e-mapa.net
www.bip.pila.pl
www.pila.pl
www.mkidn.gov.pl
www.isap.sejm.gov.pl
www.samorzad.nid.pl
www.forum.dawna.pila.pl
www.muzeumstaszica.pl
www.muzeum.pila.pl
www.pmw.pila.pl

XIII. SPISY

13.1. Spis tabel

Tabela 1. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego uwzględniające ochronę zabytków...	27
Tabela 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	44
Tabela 3. Nowe stanowiska archeologiczne.....	49
Tabela 4. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	51
Tabela 5. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków.....	62
Tabela 6. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.....	65
Tabela 7. Właściciele zabytków wpisanych do rejestru.....	67
Tabela 8. Obiekty zabytkowe należące do własności Gminy Piła.....	77
Tabela 9. Zabytkowe obiekty sakralne.....	78
Tabela 10. Zabytkowe cmentarze.....	79
Tabela 11. Zabytkowe szkoły.....	80
Tabela 12. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy.....	96
Tabela 13. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	100

13.2. Spis rycin

Ryc. 1. Gmina Piła na tle kraju.....	34
Ryc. 2. Gmina Piła na tle gmin powiatu pilskiego.....	35
Ryc. 3. Przestrzenne rozmieszczenie osiedli w Pile.....	36
Ryc. 4. Obszar Gminy Piła i okolic z 1935 r.....	41
Ryc. 5. Obszary AZP na terenie Gminy Piła.....	49
Ryc. 6. Lokalizacja cmentarzyska w Pile.....	51
Ryc. 7. Etnograficzna mapa Polski.....	57
Ryc. 8. Herb Miasta.....	61
Ryc. 9. Lokalizacja zabytków wpisanych do rejestru zabytków- część południowa.....	70
Ryc. 10. Lokalizacja zabytków wpisanych do rejestru zabytków – część centralna.....	71
Ryc. 11. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.....	72
Ryc. 12. Ulice, przy których występuje najwięcej zabytków.....	76

13.3. Spis wykresów

Wyk. 1. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP.....	50
Wyk. 2. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na ulice..	75

13.4. Spis fotografii

Fot. 1. Wnętrze kościoła p.w. św. Rodziny.....	45
Fot. 2. Muzeum Stanisława Staszica w Pile – wystawa stała.....	54
Fot. 3. Stanisław Staszic wg W. Walkiewicza.....	59
Fot. 4. Dom Stanisława Staszica.....	81
Fot. 5. Budynek dawnego arsenału.....	82
Fot. 6. Dawny Konsulat RP Obecnie Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica w Pile.....	83
Fot. 7. Dawne kasyno Oficerskie przy ul. Browarnej 3.....	84
Fot. 8. Budynek dawnej loży masońskiej Borussia.....	84
Fot. 9. Kościół pw. św. Stanisława Kostki.....	85
Fot. 10. Kościół pw. św. Antoniego.....	86
Fot. 11. Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej.....	86
Fot. 12. Kościół pw. Świętej Rodziny.....	87
Fot. 13. Dom Strzelecki (Dom Bractwa Kurkowego).....	88
Fot. 14. Dom Krajowy (obecnie siedziba Starostwa Powiatowego w Pile).....	88
Fot. 15. Budynek Miejskiej Kasy Chorych.....	89
Fot. 16. Willa, ob. siedziba WUOZ Delegatura w Pile.....	89

Fot. 17. Dawne kasyno oficerskie przy al. Powstańców Wlkp. 63.....	90
Fot. 18. Zespół stacji kolejowej Piła Główna.....	90
Fot. 19. Zespół Seminarium Nauczycielskiego (obecnie Szkoła podstawowa nr 7 im. Adama Mickiewicza w Pile).....	91
Fot. 20. Wieża ciśnień w kompleksie piecowni, w zespole Gazowni Miejskiej.....	92
Fot. 21. Park Miejski im. Stanisława Staszica.....	93
Fot. 22. Wejście główne na cmentarz wojenny Armii radzieckiej i Wojska Polskiego w Pile Leszkowie	93
Fot. 23. Cmentarz jeniecki z czasów I wojny światowej.....	94
Fot. 24. Cmentarz katolicki z XX w. przy Al. Powstańców Wielkopolskich.....	94
Fot. 25. Cmentarz katolicki przy ul. Asnyka.....	95
Fot. 26. Prawosławny cmentarz choleryczny.....	95

XIV ANEKSY

Załącznik 1. Nieruchome zabytki architektury i budownictwa ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Obiekt	Ulica	Nr	Czas powstania	miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Piły: nr uchwały lub nr rejestru i data wpisu
1	budynek mieszkalny	Batorego	5	ok. 1930	
2	budynek mieszkalny	Batorego	9	ok. 1930	
3	budynek mieszkalny	Bogusławskiego	9-11	ok. 1920	
4	budynek mieszkalny	Bogusławskiego	17	ok. 1920	
5	budynek mieszkalny	Bogusławskiego	19	ok. 1920	
6	budynek mieszkalny	Browarna	1	2 poł. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002 XIV/121/19 z 27.08.2019
7	kasyno oficerskie, ob. budynek nieużytkowany	Browarna	3	1870-90	A-796 – 21.10.1997
8	konsulat RP w latach 1934-39, ob. Muzeum Okręgowe	Browarna	7	1875	A-751 – 29.12.1993
9	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 691(104)2020 z dn. 31.03.2020 r.				
10	dom Stanisława Staszica	Browarna	18	poł.XVIII (odbudowany)	A-121 – 1.06.1968
11	budynek mieszkalny	Browarna	20	pocz. XX w.	LV/579/02 z 24.09.2002 XIV/121/19 z 27.08.2019
12	budynek mieszkalny	Browarna	26	pocz. XX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
13	budynek mieszkalny	Browarna	28	ok. 1900	LV/579/02 z 24.09.2002 XIV/121/19 z 27.08.2019
14	budynek mieszkalny	Browarna	36	pocz. XX w.	
15	Szkoła Powszechna, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa – Instytut Humanistyczny	Bydgoska	21	1891	
16	Szkoła Powszechna, ob. Szkoła Podstawowa nr 2 im. Olimpijczyków Polskich w Pile	Bydgoska	23	1911	
17	budynek mieszkalny	Bydgoska	29	ok. 1900	
18	budynek mieszkalny	Bydgoska	62	4 ćw. XIX w.	

19	budynek mieszkalny	Bydgoska	64	ok. 1900	
20	budynek mieszkalny	Bydgoska	68	4 ćw. XIX w.	
21	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 1489(60)22 z dn. 01.02.2022 r.				
22	budynek mieszkalny	Bydgoska	72	4 ćw. XIX w.	
23	budynek mieszkalny	Bydgoska	79	4 ćw. XIX w.	
24	budynek mieszkalny	Bydgoska	81	lata 30-te XX w.	
25	budynek mieszkalny	Bydgoska	82	pocz. XX w.	XXVII/337/08 z 28.10.2008
26	budynek mieszkalny	Bydgoska	84	XIX/XX w.	XXVII/337/08 z 28.10.2008
27	budynek mieszkalny	Bydgoska	100	pocz. XX w.	
28	budynek mieszkalny	Bydgoska	102	pocz. XX w.	
29	budynek mieszkalny	Bydgoska	106	pocz. XX w.	
30	budynek mieszkalny	Bydgoska	141	pocz. XX w.	
31	budynek mieszkalny	Bydgoska	150	4 ćw. XIX w.	XII/247/15 z 27.10.2015
32	budynek mieszkalny	Bydgoska	153	4 ćw. XIX w.	VI/31/07 z 20.02.2007
33	budynek mieszkalny	Bydgoska	171	pocz. XX w.	VI/31/07 z 20.02.2007
34	budynek mieszkalny	Bydgoska	174	pocz. XX w.	
35	budynek mieszkalny	Ceglana	3	ok. 1930	XLVI/551/06 z 28.02.2006
36	budynek mieszkalny	Ceglana	9	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
37	budynek mieszkalny	Ceglana	15-17	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
38	budynek mieszkalny	Chałubińskiego	9-11	ok. 1930	
39	budynek mieszkalny	Chojnicka	1-2	ok. 1930	
40	budynek mieszkalny	Chojnicka	21-23-25-27	ok. 1930	
41	Dom Strzelecki, później Pensjonat Park, ob. Holistyczne Centrum Terapii Psychosomatycznej	Chopina	1	1896	A-753 – 30.12.1993
42	budynek mieszkalny lata	Chorwacka	1-3	30-te XX w.	
43	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	61	pocz. XX w.	
44	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	65	ok. 1930	
45	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 1610(181)22 z dn. 22.03.2022 r.				
46	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	69	ok. 1930	
47	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	99	ok. 1930	
48	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	108	ok. 1930	
49	budynek gospodarczy	Dąbrowskiego	150	pocz. XX w.	

50	budynek mieszkalny	Drygasa	17	pocz. XX w.	
51	budynek mieszkalny	Drygasa	18	pocz. XX w.	
52	budynek mieszkalny	Drygasa	25	pocz. XX w.	
53	budynek mieszkalny	Drygasa	26	ok. 1930	
54	budynek mieszkalny	Drzymały	4-5-6	ok. 1920	XX/214/08 z 26.02.2008
55	budynek mieszkalny	Dworzec Celny	1	1925	
56	budynek mieszkalny	Dworzec Celny	2	1925	
57	budynek mieszkalny	Fabryczna	3	pocz. XX w.	XXIII/243/20 z 17.04.2020
58	budynek mieszkalny	Grabowa	12-14-16	ok. 1930	
59	budynek mieszkalny	Grażyny	8	ok. 1930	
60	budynek mieszkalny	Hutnicza	41-41a	lata 30-te XX w.	
61	budynek mieszkalny	Hutnicza	43-43a	lata 30-te XX w.	
62	budynek mieszkalny	Hutnicza	45-45a	lata 30-te XX w.	
63	budynek mieszkalny	Hutnicza	47-47a	lata 30-te XX w.	
64	budynek mieszkalny	Hutnicza	57-59	lata 30-te XX w.	
65	budynek mieszkalny	Hutnicza	61-63	lata 30-te XX w.	
66	budynek mieszkalny	Hutnicza	65-67	lata 30-te XX w.	
67	budynek mieszkalny	Hutnicza	69-71	lata 30-te XX w.	
68	kościół p.w. Świętej Rodziny	Jana Bosko	1	1912-15	A-512 – 15.02.1985
69	budynek mieszkalny	Jagiellońska	9	ok. 1930	
70	budynek mieszkalny	pl. Jagiełły	5	lata 30-te XX w.	
71	budynek mieszkalny	pl. Jagiełły	7	lata 30-te XX w.	
72	budynek mieszkalny	Kapucyńska	3	ok. 1930	
73	budynek mieszkalny	Karpacka	1	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
74	budynek mieszkalny	Karpacka	3	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
75	Dom Diakonisek, ob. obiekt usługowy	Kilińskiego	7	1915	IX/124/z 30.06.2015
76	Powszechna Szkoła Katolicka, ob. Zespół Szkół Budowlanych w Pile	Kilińskiego	14-16	1923-25	L/651/14 z 26.08.2014
77	budynek mieszkalny	Kolbe	6	ok. 1920	
78	budynek mieszkalny	Kolbe	8	pocz. XX w.	
79	budynek mieszkalny	Kolbe	21	21 4 ćw. XIX w.	
80	budynek mieszkalny	Kolbe	24	ok. 1900	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
81	budynek mieszkalny	Kolbe	25	pocz. XX w.	
82	budynek mieszkalny	Kolbe	29	ok. 1920	

83	budynek mieszkalny	Kolbe	30	4 ćw. XIX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
84	budynek mieszkalny	Kolbe	31	pocz. XX w.	
85	budynek mieszkalny	Kolbe	32	2 poł. XIX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
86	budynek mieszkalny	Kolbe	34	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
87	budynek mieszkalny	Kolbe	35	4 ćw. XIX w. j	
88	budynek mieszkalny	Kolbe	37	ok. 1900	
89	budynek mieszkalny	Kolbe	38	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
90	budynek mieszkalny	Kolbe	39	4 ćw. XIX w.	
91	budynek mieszkalny	Kolbe	40	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
92	budynek mieszkalny	Kolbe	43	pocz. XX w.	
93	budynek mieszkalny	Kolbe	42-48	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
94	budynek mieszkalny	Kolbe	49	4 ćw. XIX w.	
95	budynek mieszkalny	Kolbe	50	ok. 1900	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
96	budynek mieszkalny	Kolbe	51	4 ćw. XIX w.	
97	budynek mieszkalny	Kolbe	53	1908	
98	budynek mieszkalny	Kolbe	56	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
99	budynek mieszkalny	Kolbe	58	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
100	budynek mieszkalny	Kolbe	59	4 ćw. XIX w.	
101	budynek mieszkalny	Kolbe	60	1910	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
102	budynek mieszkalny	Kolbe	61	ok. 1900	
103	budynek mieszkalny	Kolbe	62	ok. 1900	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
104	budynek mieszkalny	Kolbe	64	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
105	budynek mieszkalny	Kolbe	66	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
106	budynek mieszkalny	Kolejowa	2	ok. 1930	
107	budynek mieszkalny	Kolejowa	7	ok. 1900	
108	budynek mieszkalny	Komuny Paryskiej	1	ok. 1930	
109	budynek mieszkalny	Komuny Paryskiej	2	ok. 1930	
110	budynek mieszkalny	Konarskiego	10	ok. 1930	
111	budynek mieszkalny	Konarskiego	14	pocz. XX w.	
112	budynek mieszkalny	Konarskiego	32	lata 30-te XX w.	

113	budynek mieszkalny	Konarskiego	33-34	lata 30-te XX w.	
114	budynek mieszkalny	Konarskiego	35	pocz. XX w.	
115	budynek mieszkalny	Kondratowicza	11	ok. 1920	
116	budynek mieszkalny	Kondratowicza	14-16	ok. 1920	
117	budynek mieszkalny	Kondratowicza	15	ok. 1920	
118	budynek mieszkalny	14 Lutego	14	4 ćw. XIX w.	LII/675/14 z 28.10.2014
119	budynek mieszkalny	14 Lutego	15	k. XIX w.	XLVII/626/18 z 30.01.2018
120	budynek mieszkalny	14 Lutego	16	4 ćw. XIX w.	LII/675/14 z 28.10.2014
121	budynek mieszkalny	14 Lutego	20	4 ćw. XIX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
122	budynek mieszkalny	14 Lutego	23	4 ćw. XIX w.	XIX/248/12 z 27.03.2012 LXIV/672/22 z 25.10.2022
123	budynek mieszkalny	14 Lutego	25	4 ćw. XIX w.	XIX/248/12 z 27.03.2012 LXIV/672/22 z 25.10.2022
124	budynek mieszkalny	14 Lutego	32	pocz. XX w.	
125	budynek mieszkalny	14 Lutego	34	4 ćw. XIX w.	XXIV/287/08 z 24.06.2008
126	budynek mieszkalny	pl. Konstytucji 3 Maja	1a-2a	ok. 1930	XLVI/551/06 z 28.02.2006
127	budynek mieszkalny	pl. Konstytucji 3 Maja	5	2 poł. XIX w.	
128	budynek mieszkalny	pl. Konstytucji 3 Maja	6	k. XIX w.	
129	budynek mieszkalny	pl. Konstytucji 3 Maja	15	pocz. XX w.	
130	budynek mieszkalny	Kopernika	2-4	lata 30-te XX w.	
131	budynek mieszkalny	Kopernika	6-8	lata 30-te XX w.	
132	budynek mieszkalny	Kopernika	10-12	lata 30-te XX w.	
133	budynek mieszkalny	Koszycka	1	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
134	budynek mieszkalny	Koszycka	3-5	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
135	budynek mieszkalny	Koszycka	7-9	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
136	budynek mieszkalny	Koszycka	11-13	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
137	budynek mieszkalny	Koszycka	15-17	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007

138	budynek mieszkalny	Koszycka	23-25	lata 30-te XX w.	XLVI/173/07 z 27.11.2007
139	budynek mieszkalny	Kossaka	17	pocz. XX w.	
140	budynek mieszkalny	Kossaka	152	pocz. XX w.	
141	budynek mieszkalny	Kościuszki	2	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
142	budynek mieszkalny	Kościuszki	4	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
143	budynek mieszkalny	Kościuszki	6	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
144	budynek mieszkalny	Kościuszki	8	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
145	budynek mieszkalny	Kościuszki	10	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
146	budynek mieszkalny	Kościuszki	12	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
147	budynek mieszkalny	Kościuszki	14	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
148	budynek mieszkalny	Kościuszki	16	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
149	budynek mieszkalny	Kościuszki	18	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
150	budynek mieszkalny	Kościuszki	20	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
151	budynek mieszkalny	Kościuszki	43	ok. 1930	
152	budynek mieszkalny	Kościuszki	47	ok. 1930	
153	budynek mieszkalny	Kotuńska Droga	85	pocz. XX w.	
154	budynek mieszkalny	Kotuńska Droga	86	pocz. XX w.	
155	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	11-13	ok. 1920	
156	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	14	ok. 1920	
157	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	18	ok. 1920	
158	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	24	ok. 1920	
159	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	27	ok. 1920	
160	budynek mieszkalny	Kraszewskiego			
161	budynek mieszkalny	Kraszewskiego	6-7	pocz. XX w.	
162	budynek mieszkalny	Kusocińskiego	1	ok. 1930	
163	budynek mieszkalny	Kwiatowa	2	k. XIX w.	XLVII/626/18 z 30.01.2018
164	budynek mieszkalny	Kwiatowa	3	k. XIX w.	XVIII/316/16 z 29.03.2016
165	budynek mieszkalny	Kwiatowa	4	k. XIX w.	XLVII/626/18 z 30.01.2018
166	budynek mieszkalny	Kwiatowa	6	pocz. XX w.	XLVII/626/18 z 30.01.2018

167	budynek mieszkalny	Kwiatowa	8	1910	XIX/248/12 z 27.03.2012 LXIV/672/22 z 25.10.2022
168	budynek mieszkalny	Kwiatowa	10	1910	LXIV/672/22 z 25.10.2022
169	budynek mieszkalny	Kwiatowa	12	1910	XIX/248/12 z 27.03.2012 LXIV/672/22 z 25.10.2022
170	budynek mieszkalny	Limanowskiego	4-6	1920	
171	budynek mieszkalny	Limanowskiego	9	ok. 1920	
172	budynek mieszkalny	11 Listopada	3	ok. 1930	LII/675/14 z 28.10.2014
173	budynek mieszkalny	11 Listopada	4	4 ćw. XIX w.	L/651/14 z 26.08.2014
174	budynek mieszkalny	11 Listopada	6	4 ćw. XIX w.	L/651/14 z 26.08.2014
175	budynek mieszkalny	11 Listopada	7	ok. 1900	LII/675/14 z 28.10.2014
176	budynek mieszkalny	11 Listopada	8	4 ćw. XIX w.	L/651/14 z 26.08.2014
177	budynek mieszkalny	11 Listopada	10	pocz. XX w.	L/651/14 z 26.08.2014
178	Stacja Pomp, ob. obiekt nieużytkowany	11 Listopada	26	pocz. XX w.	L/651/14 z 26.08.2014
179	budynek mieszkalny	11 Listopada	31	ok. 1900	XVII/207/04 z 27.01.2004
180	budynek mieszkalny	11 Listopada	38	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
181	budynek mieszkalny	11 Listopada	39	ok. 1900	XVII/207/04 z 27.01.2004
182	Dom Ojczyzniany, ob. Dom Pomocy Społecznej	11 Listopada	40	40 lata 20-te XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
183	budynek mieszkalny	11 Listopada	43	pocz. XX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
184	budynek mieszkalny	11 Listopada	47	pocz. XX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
185	budynek mieszkalny	11 Listopada	49-51	pocz. XX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
186	budynek mieszkalny	11 Listopada	53	1 ćw. XX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
187	budynek mieszkalny	Lotnicza	5-7-9-11	lata 20-te XX w.	
188	budynek mieszkalny	Ludowa	2	ok. 1920	
189	budynek mieszkalny	Ludowa	3-5	pocz. XX w.	
190	budynek mieszkalny	Ludowa	7	pocz. XX w.	
191	budynek mieszkalny	Ludowa	9	pocz. XX w.	
192	budynek mieszkalny	Ludowa	11	pocz. XX w.	
193	budynek mieszkalny	Ludowa	12-14-16-18	ok. 1930	

194	budynek mieszkalny	Ludowa	17	pocz. XX w.	
195	budynek mieszkalny	Ludowa	19	pocz. XX w.	
196	budynek mieszkalny	Ludowa	21	pocz. XX w.	
197	budynek mieszkalny	Ludowa	22-24-26	ok. 1930	
198	budynek mieszkalny	Ludowa	25	4 ćw. XIX w.	
199	budynek mieszkalny	Ludowa	27	4 ćw. XIX w.	
200	budynek mieszkalny	Ludowa	29	k. XIX w.	
201	budynek mieszkalny	Ludowa	31	1902	
202	budynek mieszkalny	Ludowa	33	1899	
203	budynek mieszkalny	Ludowa	56	ok. 1930	
204	budynek mieszkalny	Lutycka	18	ok.1930	XXIII/252/08 z 27.05.2008
205	budynek mieszkalny	Lutycka	26	ok.1930	XXIII/252/08 z 27.05.2008
206	budynek mieszkalny	Łowiecka	17	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
207	Arsenał, ob. budynek mieszkalny	1 Maja	1	1843-44	A-712 - 29.10.1990
208	budynek mieszkalny	1 Maja	4	4 ćw. XIX w.	XXIII/300/12 z 28.08.2012
209	budynek mieszkalny	1 Maja	6	ok. 1900	XXIII/300/12 z 28.08.2012
210	budynek mieszkalny	Mała	1-3-5-7-9-11	ok. 1930	XX/214/08 z 26.02.2008
211	budynek mieszkalny	Mała	2-4-6-8-10	ok. 1930	XX/214/08 z 26.02.2008
212	budynek mieszkalny	Medyczna	9	ok. 1930	
213	budynek mieszkalny	Medyczna	13-15	lata 30-te XX w.	
214	budynek mieszkalny	Medyczna	17-19	lata 30-te XX w.	
215	budynek mieszkalny	Medyczna	21-23	lata 30-te XX w.	
216	budynek mieszkalny	Medyczna	43-45	lata 30-te XX w.	
217	budynek mieszkalny	Medyczna	47-49	lata 30-te XX w.	
218	budynek mieszkalny	Mickiewicza	2	ok. 1920	
219	budynek mieszkalny	Mickiewicza	3	ok. 1920	
220	budynek mieszkalny	Mickiewicza	12	ok. 1920	LXXV/766/23 z 06.06.2023
221	budynek mieszkalny	Mickiewicza	16	ok. 1920	LXXV/766/23 z 06.06.2023
222	budynek mieszkalny	Mickiewicza	18-20	ok. 1920	LXXV/766/23 z 06.06.2023
223	budynek mieszkalny	Mickiewicza	19	ok. 1920	
224	budynek mieszkalny	Mickiewicza	23	ok. 1920	

225	budynek mieszkalny	Mickiewicza	25-27	ok. 1920	
226	budynek mieszkalny	Miedziana	4-6	ok. 1930	XXXVI/458/05 z 30.08.2005
227	budynek mieszkalny	Miedziana	8-10	ok. 1930	XXXVI/458/05 z 30.08.2005
228	budynek mieszkalny	Mieszka	7	ok. 1930	
229	budynek mieszkalny	Mieszka	8	ok. 1930	
230	budynek mieszkalny	Mieszka	10-12	ok. 1930	
231	budynek mieszkalny ob. Państwowa Szkoła Muzyczna	Młodych	1	4 ćw. XIX w.	
232	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 1528(99)22 z dn. 01.03.2022 r.				
233	budynek mieszkalny	Młodych		4 pocz. XX w.	
234	budynek mieszkalny	Młodych	16-18	4 ćw. XIX w.	
235	budynek mieszkalny	Młodych	19	k. XIX w.	
236	budynek mieszkalny	Młodych	21	4 ćw. XIX w.	
237	budynek mieszkalny	Młodych	23	4 ćw. XIX w.	
238	budynek mieszkalny	Młodych	25	k. XIX w.	
239	budynek mieszkalny	Młodych	27	pocz. XX w.	
240	budynek mieszkalny	Młodych	29	4 ćw. XIX w.	
241	budynek mieszkalny	Młodych	32	1908	
242	budynek mieszkalny	Młodych	37	pocz. XX w.	
243	budynek mieszkalny	Młodych	41	k. XIX w.	
244	budynek mieszkalny	Młodych	42	pocz. XX w.	
245	budynek mieszkalny	Młodych	45	pocz. XX w.	
246	budynek mieszkalny	Młodych	47	4 ćw. XIX w.	
247	budynek mieszkalny	Młodych	48	pocz. XX w.	
248	budynek mieszkalny	Młodych	49	k. XIX w.	
249	budynek mieszkalny	Młodych	54	pocz. XX w.	
250	budynek mieszkalny	Młodych	56	pocz. XX w.	
251	budynek mieszkalny	Młodych	58	ok. 1930	
252	budynek mieszkalny	Młodych	67	ok. 1920	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
253	budynek mieszkalny	Młodych	68	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
254	budynek mieszkalny	Młodych	69	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
255	budynek mieszkalny	Młodych	70	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
256	budynek mieszkalny	Młodych	71	1921	XXXIV/433/13 z 28.05.2013

257	budynek mieszkalny	Młodych	72	4 ćw. XIX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
258	budynek mieszkalny	Młodych	74	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
259	budynek mieszkalny	Młodych	76	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
260	budynek mieszkalny	Niemcewicza	1	ok. 1920	
261	budynek mieszkalny	Niemcewicza	3	ok. 1920	
262	budynek mieszkalny pocz. XX w.	al. Niepodległości	1		IV/38/19 z 29.01.2019
263	Loża Masońska, ob. filia Wyższej szkoły Gospodarki w Bydgoszczy	al. Niepodległości	2	poł. XIX w.	193/Wlkp/A – 14.07.2004
264	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	5-7-9	1921-22	
265	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	11-13-15-17	1921-22	IV/38/19 z 29.01.2019
266	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	12-14	1921-22	IV/38/19 z 29.01.2019
267	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	16	ok. 1930	
268	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	19-21-23	1921-22	
269	budynek mieszkalny, ob. Powiatowy Urząd Pracy	al. Niepodległości	24	pocz. XX w.	
270	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	26	ok. 1930	
271	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	28	ok. 1930	
272	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	32	ok. 1930	
273	Dom Krajowy-Główny Urząd Prowincji, ob. Starostwo Powiatowe	al. Niepodległości	33-35	1927-29	769/Wlkp/A – 20.11.2009
274	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	38	pocz. XX w.	
275	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	42-44-46	ok. 1920	
276	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	48-50	ok. 1920	
277	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	60	pocz. XX w.	
278	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	62	pocz. XX w.	
279	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	72	lata 30-te XX w.	
280	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	74-76	lata 30-te XX w.	
281	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	84	pocz. XX w.	
282	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	88	pocz. XX w.	
283	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	92-94	pocz. XX w.	
284	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr1202(367)17 z dn. 24 października 2017 r.				
285	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	106	lata 30-te XX w.	XIX/326/16 z 26.04.2016
286	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	113	pocz. XX w.	IV/38/19 z 29.01.2019
287	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	115	pocz. XX w.	IV/38/19 z 29.01.2019

288	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	132	lata 20-te XX w.	
289	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	135	4 ćw. XIX w.	
290	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	137	pocz. XX w.	IV/38/19 z 29.01.2019
291	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	140	pocz. XX w.	
292	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 1296(305)21 z dn. 15.09.2021 r.				
293	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	145	pocz. XX w.	IV/38/19 z 29.01.2019
294	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	146	pocz. XX w.	
295	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	149	pocz. XX w.	IV/38/19 z 29.01.2019
296	Szkoła Powszechna, ob. Liga Obrony Kraju	al. Niepodległości	154	pocz. XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
297	gospoda "Pod Zielonym Wieńcem", ob budynek mieszkalny	al. Niepodległości	156	1892	V/43/11 z 25.01.2011
298	park przydomowy przy dawnej gospodzie "Pod Zielonym Wieńcem"	al. Niepodległości	156	1892	V/43/11 z 25.01.2011
299	Młyn, ob. Restauracja "Stary Młyn	al. Niepodległości	158	k. XIX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
300	budynek mieszkalny	Nowowiejskiego	2	ok. 1930	
301	budynek mieszkalny	Nowowiejskiego	3	ok. 1930	
302	budynek mieszkalny	Nowowiejskiego	8	ok. 1930	
303	budynek mieszkalny	Ogińskiego	9	ok. 1900	XII/175/11 z 27.09.11
304	budynek mieszkalny	Ogińskiego	11	ok. 1900	XII/175/11 z 27.09.11
305	budynek mieszkalny	Okólna	19	k. XIX w.	
306	Dzieciniec, ob. Caritas par. św. Antoniego	Okólna	32a	ok. 1920	
307	budynek mieszkalny	Okólna	32-42	lata 20-te XX w.	
308	budynek mieszkalny	Okrężna	1	pocz. XX w.	V/43/11 z 25.01.2011
309	budynek mieszkalny	Okrężna	4	pocz. XX w.	
310	budynek mieszkalny	Okrężna	5	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
311	budynek mieszkalny	Okrężna	6	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
312	budynek mieszkalny	Okrężna	7	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
313	budynek mieszkalny	Okrężna	9	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
314	budynek mieszkalny	Okrężna	10	pocz. XX w.	
315	budynek mieszkalny	Okrężna	11	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
316	budynek mieszkalny	Okrzei	1-3	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006 LVII/599/22 z

					29.03.2022
317	budynek mieszkalny	Okrzei	2	ok. 1930	
318	budynek mieszkalny	Okrzei	6	1889-90	XLVI/551/06 z 28.02.2006
319	Miejska Kasa Chorych, ob. obiekt nieużytkowany	Okrzei	8	ok. 1920	XLVI/551/06 z 28.02.2006 894/Wlkp/A z 27.05.2013
320	budynek mieszkalny	Okrzei	12	4 ćw. XIX w.	XLIV/465/21 z 08.06.2021
321	Izba Rzemieślnicza, ob. przychodnia lekarska	Okrzei	14	ok. 1920	XLVI/551/06 z 28.02.2006 XLIV/465/21 z 08.06.2021
322	budynek mieszkalny	Okrzei	16	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
323	budynek mieszkalny	Okrzei	18		
324	budynek mieszkalny	Okrzei	15-17	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
325	budynek mieszkalny	Okrzei	19	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
326	budynek mieszkalny	Okrzei	20	pocz. XX w.	
327	budynek mieszkalny	Okrzei	35	4 ćw. XIX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
328	budynek mieszkalny	Olsztyńska	5	ok. 1930	XVII/335/08 z 28.10.2008
329	budynek mieszkalny	Olsztyńska	14	ok. 1930	
330	Szkoła Powszechna, ob. budynek mieszkalny	Orla	14	pocz. XX w.	
331	budynek mieszkalny	Orla	26	k. XIX w.	
332	kościół p.w. Matki Bożej Częstochowskiej	Orla	29	1887-92	128/Wlkp/A z 5.05.2003
333	budynek mieszkalny	Orla	31	k. XIX w.	
334	budynek mieszkalny	Orla	32	pocz. XX w.	
335	budynek mieszkalny	Orla	33	poł. XIX w.	
336	budynek mieszkalny	Orla	38	k. XIX w.	
337	budynek mieszkalny	Orla	40	k. XIX w.	
338	budynek mieszkalny	Orla	46	1876	
339	budynek mieszkalny	Orla	47	pocz. XX w.	
340	budynek mieszkalny	Orla	53	lata 20-te XX w.	
341	budynek mieszkalny	Orla	59	k. XIX w.	
342	budynek mieszkalny	Orla	70-72	lata 20-te XX w.	V/31/98 RM z 28.12.1998
343	budynek mieszkalny	Piekarska	1	ok. 1930	

344	budynek mieszkalny	Piekarska	5	ok. 1920	
345	budynek mieszkalny	Piekarska	8	ok. 1920	
346	budynek usługowo-magazynowy	Pocztowa	1a	ok. 1930	
347	Gimnazjum von Steina, ob. I Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej-Curie	Pola	11	1931	IX/123/15 z 30.06.2015
348	budynek mieszkalny	Pola	15	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
349	budynek mieszkalny	Popiełuszki	2	4 ćw. XIX w.	
350	budynek mieszkalny	Popiełuszki	5	pocz. XX w.	
351	budynek mieszkalny	Popiełuszki	6	pocz. XX w.	
352	budynek mieszkalny	Popiełuszki	7	pocz. XX w.	
353	budynek mieszkalny	Popiełuszki	9	1894	
354	budynek mieszkalny	Popiełuszki	11	ok. 1900	
355	budynek mieszkalny	Popiełuszki	15	ok. 1900	
356	budynek mieszkalny	Popiełuszki	17	ok. 1930	
357	budynek mieszkalny	pl. Powstańców Warszawy	1	4 ćw. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
358	budynek mieszkalny	pl. Powstańców Warszawy	2	4 ćw. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002 XIV/121/19 z 27.08.2019
359	budynek mieszkalny	pl. Powstańców Warszawy	3	pocz. XX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
360	budynek mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	10	k. XIX w.	
361	budynek mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	14-16	ok. 1930	
362	kasyno oficerskie	al. Powstańców Wlkp.	63	1914-1915	110/Wlkp/A – 7.11.2002
363	Obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 1203(368)17 z dn. 24 października 2017 r.				
364	budynek mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	86	ok. 1920	
365	rogatka, ob. bud. mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	130	2 poł. XIX w.	
366	budynek mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	163	pocz. XX w.	
367	budynek Poczty Polskiej – ob. budynek użyteczności publicznej	al. Powstańców Wlkp.	176	1 ćw. XX w.	XVI/172/07 z 27.11.2007
368	budynek mieszkalny	al. Poznańska	65-67	ok. 1930	
369	budynek mieszkalny	al. Poznańska	68	pocz. XX w.	

370	budynek mieszkalny	al. Poznańska	84	pocz. XX w.	
371	Dom Strzelecki, ob. budynek mieszkalny, Punkt Biblioteczny	al. Poznańska	91	1887	
372	budynek mieszkalny	al. Poznańska	88-90	ok. 1930	
373	budynek mieszkalny	al. Poznańska	130	pocz. XX w.	
374	budynek mieszkalny	al. Poznańska	131	pocz. XX w.	XXV/309/04 z 26.10.2004
375	budynek mieszkalny	al. Poznańska	139	pocz. XX w.	XXXVI/458/05 z 30.08.2005
376	budynek mieszkalny	al. Poznańska	141	pocz. XX w.	XXXVI/458/05 z 30.08.2005
377	budynek mieszkalny	al. Poznańska	137	pocz. XX w.	
378	Dom Straży Granicznej, ob. budynek mieszkalny	al. Poznańska	138	ok. 1920	
379	budynek mieszkalny	al. Poznańska	151	pocz. XX w.	
380	wieżowa stacja transformatorowa	Prosta	dz. nr ewid. 151/5	przed 1939	LIII/641/06 z 24.10.2006
381	budynek mieszkalny	Reymonta	1-3 pocz.	XX w.	XX/214/08 z 26.02.2008
382	budynek mieszkalny	Reymonta	10-12	ok. 1930	XX/214/08 z 26.02.2008
383	budynek mieszkalny	Reymonta	31-33-35-37	ok. 1920	XX/214/08 z 26.02.2008
384	budynek mieszkalny	Robotnicza	1	ok. 1930	
385	budynek mieszkalny	Roosevelta	38-42	1905	
386	budynek mieszkalny	Roosevelta	44	4 ćw. XIX w.	
387	budynek mieszkalny	Roosevelta	45	pocz. XX w.	
388	budynek mieszkalny	Roosevelta	46	4 ćw. XIX w.	
389	budynek mieszkalny	Roosevelta	48	4 ćw. XIX w.	
390	budynek mieszkalny	Roosevelta	50	4 ćw. XIX w.	
391	budynek mieszkalny	Roosevelta	52	4 ćw. XIX w.	
392	budynek mieszkalny	Roosevelta	54	4 ćw. XIX w.	
393	budynek mieszkalny	Różana Droga	1	ok. 1930	
394	budynek mieszkalny	Rugijska	1-2	ok. 1920	
395	budynek mieszkalny	Rugijska	3-4	ok. 1920	
396	budynek mieszkalny	Rugijska	6	ok. 1920	
397	budynek mieszkalny	Rybacka	4	pocz. XX w.	
398	budynek mieszkalny	Rybacka	6	pocz. XX w.	
399	budynek mieszkalny	Rybacka	8	pocz. XX w.	
400	budynek mieszkalny	Rymarska	2	ok. 1930	
401	budynek mieszkalny	Rymarska	3	ok. 1930	

402	budynek mieszkalny	Salezjańska	4	lata 30-te XX w.	XXXIX/504/13 z 26.11.2013
403	budynek mieszkalny	Salezjańska	6	lata 30-te XX w.	XXXIX/504/13 z 26.11.2013
404	budynek mieszkalny	Serbska	3	ok. 1930	
405	Dom Stowarzyszeń Ewangelickich, ob. budynek użyteczności publicznej	Sikorskiego	9-11	lata 30-te XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
406	Miejska Hala Gimnastyczna, ob. Zespół Szkół Ekonomicznych	Sikorskiego	18	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
407	Zespół Szkół Ekonomicznych	Sikorskiego	18a	ok. 1860	XLVI/551/06 z 28.02.2006
408	budynek mieszkalny	Sikorskiego	31	ok. 1920	XLVI/551/06 z 28.02.2006
409	Szkoła Gospodarstwa Domowego i Przemysłu, ob. Zespół Szkół Gastronomicznych	Sikorskiego	73	1908	XLVI/551/06 z 28.02.2006
410	budynek mieszkalny	Sikorskiego	82	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
411	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	22	ok. 1930	
412	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	28	ok. 1930	
413	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	29	ok. 1930	
414	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	30	ok. 1930	
415	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	40	ok. 1930	
416	budynek mieszkalny, ob. biura	Sikorskiego	80	1900-1910	L/653/14 z 26.08.2014
417	budynek mieszkalny	Słoneczna	3	ok. 1930	
418	budynek mieszkalny	Słoneczna	6	ok. 1930	
419	Ośrodek Wsparcia Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Piłe	Spacerowa	23	2 poł. XIX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
420	budynek mieszkalny	Spacerowa	31	pocz. XX w.	
421	budynek mieszkalny	Spacerowa	33	pocz. XX w.	
422	budynek mieszkalny	Sportowa	4-6	ok. 1920	
423	budynek mieszkalny	Sportowa	8-10	ok. 1920	
424	budynek mieszkalny	Stańczyka	2-4	ok. 1930	
425	budynek mieszkalny	Staromiejska	9	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006 LVII/599/22 z 29.03.2022
426	Szkoła Powszechna Ewangelicka, ob. Szkoła Podstawowa nr 1	Staromiejska	11	1900-1902	XLVI/551/06 z 28.02.2006

427	Konsulat RP – ob. budynek mieszkalny	Staromiejska	16-18-20	1910	XLVI/551/06 z 28.02.2006
428	budynek mieszkalny	Staromiejska	21-23	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
429	budynek mieszkalny	Staromiejska	25-27	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
430	budynek mieszkalny	Staromiejska	29-31	1910-1920	XLVI/551/06 z 28.02.2006
431	budynek mieszkalny	Staromiejska	33-35	ok. 1930	XLVI/551/06 z 28.02.2006
432	budynek mieszkalny	Staromiejska	34A	4 ćw. XIX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
433	budynek mieszkalny	Staromiejska	37-39	lata 30-te XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
434	budynek mieszkalny	Staromiejska	41-43	lata 30-te XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
435	budynek mieszkalny	Staromiejska	44	ok. 1900	
436	pastorówka	Staromiejska	48	1909-1911	XLVI/551/06 z 28.02.2006 XLIV/465/21 z 08.06.2021
437	budynek mieszkalny	Staromiejska	54	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
438	budynek mieszkalny	Staromiejska	58-66	1910-20	
439	Teatr, ob. Regionalne Centrum Kultury	pl. Staszica	1	1930	XVII/207/04 z 27.01.2004
440	Muzeum, ob. Szkoła Policji	pl. Staszica	3	lata 20-te XX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
441	budynek administracyjny rzeźni - nieistniejący	pl. Staszica	5	pocz. XX w.	
442	Urząd Rejencji, ob. Szkoła Policji	pl. Staszica	7	1925-29	XVII/207/04 z 27.01.2004
443	Konsystorz Ewangelicki, ob. Urząd Miasta	pl. Staszica	8-9-10	1920-30	XVII/207/04 z 27.01.2004
444	zespół domu nr 4: budynek mieszkalny	Śmiłowska	4	ok. 1919	
445	zespół domu nr 4: budynek gospodarczy	Śmiłowska	4	ok. 1919	
446	zespół domu nr 7: budynek mieszkalny	Śmiłowska	7	ok. 1919	
447	zespół domu nr 7: budynek gospodarczy	Śmiłowska	7	ok. 1919	
448	zespół domu nr 10: budynek mieszkalny	Śmiłowska	10	ok. 1919	
449	zespół domu nr 10: budynek gospodarczy	Śmiłowska	10	ok. 1919	

450	zespół domu nr 11: budynek mieszkalny	Śmitowska	11	ok. 1919	
451	zespół domu nr 11: budynek gospodarczy	Śmitowska	11	ok. 1919	
452	zespół domu nr 14: budynek mieszkalny	Śmitowska	14	ok. 1919	
453	zespół domu nr 14: budynek gospodarczy	Śmitowska		ok. 1919	
454	budynek mieszkalny	Śmitowska	5	ok. 1919	
455	budynek mieszkalny	Śmitowska	6	ok. 1919	
456	budynek mieszkalny	Śmitowska	8	ok. 1919	
457	budynek mieszkalny	Śmitowska	13	ok. 1919	
458	budynek mieszkalny	Śniadeckich	1	ok. 1930	
459	budynek mieszkalny	Śniadeckich	2	ok. 1920	
460	budynek mieszkalny	Śniadeckich	4	pocz. XX w.	
461	budynek mieszkalny	Śniadeckich	12	ok. 1930	
462	budynek mieszkalny	Śniadeckich	14	ok. 1920	
463	budynek mieszkalny	Śniadeckich	18	ok. 1920	
464	budynek mieszkalny	Śniadeckich	29	ok. 1920	
465	willa z ogrodem	Śniadeckich	46	1910-20	142/Wlkp/A – 14.08.2003
466	budynek mieszkalny	Śniadeckich	58	ok. 1930	
467	budynek mieszkalny	Śniadeckich	85	ok. 1930	
468	budynek mieszkalny	Śniadeckich	89	ok. 1930	
469	budynek mieszkalny	Śniadeckich	104	ok. 1930	
470	budynek mieszkalny	Śródmiejska	20	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
471	budynek mieszkalny	Śródmiejska	22a	ok. 1900	
472	budynek mieszkalny	Śródmiejska	22	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
473	dom towarowy, ob. budynek usługowy	Śródmiejska (1 Maja 2)	24	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
474	budynek mieszkalny	Świerkowa	8-10	lata 30-te XX w.	
475	budynek mieszkalny	Świerkowa	37	lata 30-te XX w.	
476	budynek mieszkalny	Świerkowa	38	lata 30-te XX w.	
477	budynek mieszkalny	Świętojańska	2-4	1910-20	XLVI/551/06 z 28.02.2006
478	budynek mieszkalny	Świętojańska	5-7	1910-20	XLVI/551/06 z 28.02.2006
479	budynek mieszkalny	Świętojańska	6-8	1910-20	XLVI/551/06 z 28.02.2006
480	budynek mieszkalny	Świętojańska	1-3	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006

481	budynek mieszkalny	Świtez	1-3	ok. 1920	
482	budynek mieszkalny	Świtez	7-9	ok. 1920	
483	budynek mieszkalny	Świtez	8-10	ok. 1920	
484	budynek mieszkalny	Świtez	12-14	ok. 1920	
485	budynek mieszkalny	Świtez	16-18	ok. 1920	
486	elektrownia wodna "Koszyce" na rzece Gwdzie	Tartaczna	10	1937	
487	zespół domu nr 3: budynek mieszkalny	Tczewska	3	1907	
488	zespół domu nr 3: budynek gospodarczy	Tczewska	3	1907	
489	zespół domu nr 5: budynek mieszkalny	Tczewska	5	1907	
490	zespół domu nr 5: budynek gospodarczy	Tczewska	5	1907	
491	budynek mieszkalny	Tczewska	2-4	1902	
492	budynek mieszkalny	Tczewska	9	ok. 1920	
493	budynek mieszkalny	Tczewska	10-12	ok. 1902	
494	budynek mieszkalny	Tczewska	11	ok. 1920	
495	budynek mieszkalny	Tczewska	13	ok. 1920	
496	budynek mieszkalny	Tczewska	15	ok. 1920	
497	budynek mieszkalny	Tczewska	17	ok. 1920	
498	budynek mieszkalny	Tczewska	21	ok. 1930	
499	budynek mieszkalny	Tczewska	22	ok. 1930	
500	Zespół Szkół przy Teatralnej w Pile	Teatralna	1	1920-30	XVII/207/04 z 27.01.2004
501	budynek mieszkalny	Towarowa	4a-6a	k. XIX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
502	budynek mieszkalny	Towarowa	9	ok. 1900	
503	budynek mieszkalny	Towarowa	11	ok. 1900	
504	budynek mieszkalny	Towarowa	12	1908	XLVI/551/06 z 28.02.2006 LVII/599/22 z 29.03.2022
505	zespół domu nr 13: budynek mieszkalny	Towarowa	13	ok. 1900	
506	zespół domu nr 13: magazyn	Towarowa	13	XIX/XX w.	XVIII/316/16 z 29.03.2016
507	budynek mieszkalny	Towarowa	14	ok. 1900	LVII/599/22 z 29.03.2022
508	budynek mieszkalny	Towarowa	15	ok. 1900	
509	budynek mieszkalny	Traugutta	1	ok. 1920	
510	budynek mieszkalny	Traugutta	5	ok. 1920	

511	budynek mieszkalny	Traugutta	8-10	ok. 1920	
512	budynek mieszkalny	Traugutta	23	ok. 1920	
513	budynek mieszkalny	Trzcianecka	12	ok. 1920	
514	budynek mieszkalny	Tucholska	2-4	ok. 1930	
515	budynek mieszkalny	Tucholska	6-8	ok. 1930	
516	budynek mieszkalny	Tucholska	14-16	ok. 1930	
517	budynek mieszkalny	Tucholska	32	ok. 1930	
518	budynek mieszkalny	Walczynek	1	ok. 1930	
519	budynek mieszkalny	Wałęcka	4	pocz. XX w.	
520	budynek mieszkalny	Wałęcka	9	1911	
521	budynek mieszkalny	Wałęcka	12	pocz. XX w.	
522	budynek mieszkalny	Wałęcka	13	pocz. XX w.	XLVI/564/10 z 30.03.2010
523	budynek mieszkalny	Wałęcka	17	ok. 1930	XLVI/564/10 z 30.03.2010
524	budynek mieszkalny	Warsztatowa	2	pocz. XX w.	XXXVII/437/09 z 30.06.2009
525	budynek mieszkalny	Warsztatowa	4	1900-1910	XXXVII/437/09 z 30.06.2009
526	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr1204(369)17 z dn. 24.X.2018 r. .				
527	budynek mieszkalny	Wawelska	1	4 ćw. XIX w.	
528	budynek mieszkalny	Wawelska	4	pocz. XX w.	XII/174/11 z 27.09.2011
529	budynek mieszkalny	Wawelska	6	pocz. XX w.	XII/174/11 z 27.09.2011
530	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 1271(280)21 z dn. 27.08.2021 r.				
531	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 1271(280)21 z dn. 27.08.2021 r.				
532	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 1271(280)21 z dn. 27.08.2021 r.				
533	budynek mieszkalny	Wawelska	21	k. XIX w.	
534	budynek mieszkalny	Wawelska	23	ok. 1900	
535	budynek mieszkalny	Wawelska	27	ok. 1920	
536	budynek mieszkalny	Wawelska	40	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
537	budynek mieszkalny	Wawelska	42	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
538	budynek mieszkalny	Wawelska	47-49	ok. 1930	
539	budynek mieszkalny	Wawelska	51-53-55	ok. 1930	
540	budynek mieszkalny	Wawelska	57-59	ok. 1930	
541	budynek mieszkalny	Węglowa	2-4	1924	

542	budynek mieszkalny	Węglowa	6-8	1924	
543	budynek mieszkalny	Węglowa	10-12	1922	
544	budynek mieszkalny	Węglowa	15-17	1920	
545	budynek mieszkalny	Wiatraczna	2	ok. 1930	
546	Folusz, ob. budynek mieszkalny	Wiatraczna	5	ok. 1860	
547	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	24-26	ok. 1930	
548	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	33-35	ok. 1930	
549	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	61	ok. 1920	
550	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	63	ok. 1930	
551	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	67	ok. 1920	
552	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	72-74	ok. 1920	
553	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	76-78	ok. 1920	
554	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	81	ok. 1930	
555	budynek mieszkalny	Witosa	7	4 ćw. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002 XIV/121/19 z 27.08.2019
556	budynek mieszkalny	Witosa	9	4 ćw. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002 XIV/121/19 z 27.08.2019
557	budynek mieszkalny	Witosa	14	1909	
558	budynek mieszkalny	Witosa	16	pocz. XX w.	
559	budynek mieszkalny	al. Wojska Polskiego	53	ok. 1930	
560	budynek mieszkalny	al. Wojska Polskiego	55	ok. 1930	
561	budynek mieszkalny	al. Wojska Polskiego	57	ok. 1930	
562	mur z basztą	al. Wojska Polskiego		ok. 1920	XIII/666/22 z 27.09.2022
563	budynek mieszkalny	Wysoka	17-19	ok. 1930	
564	budynek mieszkalny	Wysoka	29-31	ok. 1930	
565	budynek mieszkalny	Wysoka	35-37	ok. 1920	
566	budynek mieszkalny	Wysoka	49-51	ok. 1920	
567	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 632(45)2020 z dn. 11.02.2020 r.				
568	budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	41	ok. 1930	
569	budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	12	ok. 1920	XVII/239/12 z 28.02.2012
570	budynek mieszkalny	Wyszyńskiego	48	pocz. XX w.	XX/214/08 z 26.02.2008

571	budynek mieszkalny	Zakopiańska	8	pocz. XX w.	
572	budynek mieszkalny	Zygmunta Starego	9	ok. 1920	XVIII/316/16 z 29.03.2016
573	budynek mieszkalny	Zygmunta Starego	11	pocz. XX w.	XVIII/316/16 z 29.03.2016
574	budynek mieszkalny	Zygmunta Starego	13	1905	XVIII/316/16 z 29.03.2016
575	budynek mieszkalny	Żabia	10	ok. 1930	XXXVII/489/13 z 24.09.2013
576	budynek mieszkalny	Żabia	13	ok. 1930	XXXVII/489/13 z 24.09.2013
577	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	1	ok. 1900	
578	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	6	ok. 1930	
579	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	11 a,b	ok. 1920	
580	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	22	ok. 1920	
581	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	24	ok. 1930	
582	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	33	ok. 1920	
583	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	35	ok. 1920	
584	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	37	ok. 1930	
585	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	42	ok. 1930	
586	budynek mieszkalny	Żeromskiego	17	4 ćw. XIX w.	XX/214/08 z 26.02.2008
587	budynek mieszkalny	Żeromskiego	18	k. XIX w.	XX/214/08 z 26.02.2008
588	budynek mieszkalny	Żeromskiego	24		XX/214/08 z 26.02.2008
589	budynek mieszkalny	Żeromskiego	42-44	ok. 1920	XX/214/08 z 26.02.2008
590	budynek mieszkalny	Żeromskiego	46	ok. 1920	
591	budynek mieszkalny	Żeromskiego	48-50	ok. 1920	
592	budynek mieszkalny	Żeromskiego	53-55	ok. 1930	
593	budynek mieszkalny	Żeromskiego	56	ok. 1920	
594	budynek mieszkalny	Żeromskiego	57-59	ok. 1930	
595	budynek mieszkalny	Żeromskiego	60-62	ok. 1920	
596	budynek mieszkalny	Żeromskiego	73-75	ok. 1930	
597	budynek mieszkalny	Żeromskiego	80-82	ok. 1920	LXXV/766/23 z 06.06.2023
598	budynek mieszkalny	Żeromskiego	84-86	ok. 1920	LXXV/766/23 z 06.06.2023
599	budynek mieszkalny	Żółkiewskiego	2-16	lata 30-te XX w.	
600	budynek mieszkalny	Piła-Kalina	1	4 ćw. XIX w.	
601	budynek mieszkalny	Piła-Kalina	2	4 ćw. XIX w.	

602	budynek mieszkalny, ob. Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych	Piła-Kalina	12	k. XIX w.	
603	budynek mieszkalny, ob. Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych	Piła-Kalina	13	k. XIX w.	
604	zespół Kościoła Parafialnego p.w. św. Antoniego				
	kościół p.w. św. Antoniego	Ludowa	20	1920-30	A-721 – 20.06.1991
	budynek klasztoru z krużgankami	Ludowa	20	1957 - 1982	
605	zespół Kościoła Luterańskiego, ob. par. p.w. św. Stanisława Kostki				
	pastorówka	Browarna	13	k. XIX w.	
	kościół p.w. Stanisława Kostki	Browarna	13	1895-97	A-740 – 28.12.1992
606	zespół Gazowni Miejskiej				
	budynek administracyjny	al. Poznańska	20	ok. 1880	XXIV/281/04 z 31.08.2004
	wieża ciśnień	al. Poznańska	20	pocz. XX w.	XXIV/281/04 z 31.08.2004 1149/Wlkp/A z 18.10.2022
607	zespół Miejskich Zakładów Wodociągowych				
	budynek administracyjno-mieszkalny, ob. budynek mieszkalny	Chopina	16	pocz. XX w.	XIII/666/22 z 27.09.2022
	przepompownia, ob. obiekt nieużytkowany	Chopina	2	ok. 1905	XIII/666/22 z 27.09.2022
	budynek filtra, transformatorowni i magazynu, ob. obiekt nieużytkowany	Chopina	2	1900-1910	XIII/666/22 z 27.09.2022
	wieża ciśnień, ob. budynek mieszkalny	Lotnicza	1	ok. 1910	
608	zespół Zakładów Przemysłu Ziemniaczanego				
	dom właściciela, ob. budynek administracyjny	Młodych	30	k. XIX w.	
	budynek administracyjny, ob. usługowo-handlowy	Młodych	30	pocz. XX w.	
	krochmalnia	Młodych	30	pocz. XX w.	
	płatkarnia lata	Młodych	30	20-te XX w.	
	syropiarnia	Młodych	30	XIX/XX w.	
	portiernia	Młodych	30	pocz. XX w.	
	stolarnia, ob. obiekt produkcyjno-magazynowy	Fabryczna	1	pocz. XX w.	XXIII/243/20 z 17.04.2020
609	zespół koszarowy ul. Podchorążych – Bydgoska				

	stajnia z magazynem furazu, ob. magazyn	płk Zioty		1898	XLII/397/21 z 30.03.2021
	budynek koszarowy, ob. przychodnia lekarska	Podchorążych	1	ok. 1934	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	2	1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	4-8	ok. 1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	10	ok. 1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	12-16	ok. 1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	20	ok. 1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	26-28-30	1895	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. Salezjańska Szkoła Podstawowa	Andersa	34	ok. 1895	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. obiekt nieużytkowany	ppłk. Kity		ok. 1934	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	Podchorążych	10	ok. 1934	XI/154/11 z 30.08.2011
	budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	Podchorążych	10	ok. 1934	XI/154/11 z 30.08.2011
	budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	Podchorążych	10	ok. 1934	XI/154/11 z 30.08.2011
	budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	Podchorążych	10	ok. 1934	XI/154/11 z 30.08.2011
610	zespół poczty:				
	Poczta, ob. budynek użyteczności publicznej	Pocztowa (al. Piastów 3)	1	1893-95	L/651/14 z 26.08.2014
	magazyn poczty, ob. budynek użyteczności publicznej	Pocztowa	1	ok. 1926	L/651/14 z 26.08.2014
611	zespół Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego				
	budynek administracyjny	Warsztatowa	8	1907	LI/613/06 z 29.08.2006
	zespół Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego: zapalarnia,	Warsztatowa	6-8	ok. 1930	
	budynek administracyjny, ob. Centrum Kształcenia Nauka	Warsztatowa	6	pocz. XX w.	XXXVII/437/09 z 30.06.2009

	budynek administracyjny - nieużytkowany	Warsztatowa	20	pocz. XXw.	LI/613/06 z 29.08.2006
	budynek hali głównej	Warsztatowa	8	1910	LI/613/06 z 29.08.2006
	budynek kotłarni	Warsztatowa	8	1910	LI/613/06 z 29.08.2006
	budynek kotłowni	Warsztatowa	8	1907	LI/613/06 z 29.08.2006
	budynek pomocniczy	Warsztatowa	6a	1907	XXXVII/437/09 z 30.06.2009
	budynek siłowni energetycznej	Warsztatowa	8	1907	LI/613/06 z 29.08.2006
612	zespół koszarowy Powst. Wlkp.-Kossaka				
	budynek koszarowy, ob. Sąd Rejonowy	al. Powstańców Wlkp.	79	ok. 1914	XXX/448/17 z 31.01.2017
	budynek koszarowy, ob. Szkoła Społeczna	al. Powstańców Wlkp.	83	ok. 1914	XXX/448/17 z 31.01.2017
	obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr1205(370)17 z dn. 24 października 2017 r.				
	budynek koszarowy, ob. Caritas	Kossaka	16	ok. 1934	
	budynek żandarmerii, ob. budynek sztabu, WKU	Kossaka	16	ok. 1934	
	budynek stajenno-magazynowy, ob. obiekt handlowy	Kossaka	4-6-8	ok. 1914	XXX/448/17 z 31.01.2017
	budynek gospodarczy, ob. obiekt handlowy	Kossaka	10	ok. 1914	XXX/448/17 z 31.01.2017
	dom dla oficerów i podoficerów, ob. budynek mieszkalny	Bocheńskiego	2-8	ok. 1935	
	dom dla oficerów i podoficerów, ob. budynek mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	105-107-109-111	ok. 1935	
	dom dla oficerów i podoficerów, ob. budynek mieszkalny	Gdańska	2-4-6-8-10	ok.1935	
	dom dla oficerów, ob. budynek mieszkalny	Głuchowska	1-3-5-7-9	ok. 1935	XIII/184/11 z 25.10.2011
	budynek sztabu, ob. obiekt nieużytkowany	Kossaka	20	1934	XXIV/283/04 z 31.08.2004
613	zespół Szpitala Miejskiego:				
	bud. Szpitalny, ob. NZOZ. - Ars Medical	al. Wojska Polskiego	43	1923-24	
	bud. Szpitalny, ob. Powiatowa Stacja Sanitarno-	al. Wojska Polskiego	43	1905-08	

	Epidemiologiczna SANEPID				
	Kaplica – budynek obecnie nieistniejący	al. Wojska Polskiego	43	ok. 1920	
614	zespół Seminarium Nauczycielskiego				
	Seminarium nauczycielskie ob. Szkoła Podstawowa nr 7	al. Wojska Polskiego	45	1902-04	A-793 – 25.08.1997
	sala gimnastyczna	al. Wojska Polskiego	45	1902-04	A-793 – 25.08.1997
	dom nauczyciela, ob. budynek mieszkalny	Lotnicza	4	1902-04	
615	Zespół Instytutu Głuchoniemych, ob. Szkoła Podstawowa nr 5				
	Szkoła Podstawowa nr 5	al. Niepodległości	18	4 ćw. XIX w.	
	sala gimnastyczna	al. Niepodległości	18	4 ćw. XIX w.	
616	zespół stacji kolejowej Piła Główna z otoczeniem				
	budynek dworca kolejowego wraz z wystrojem wnętrza oraz wiatami dworcowymi	Zygmunta Starego		1851	796/Wlkp/A - 07.07.2010
	budynek trafostacji	Zygmunta Starego		ok. 1911	796/Wlkp/A - 07.07.2010
	tunel miasto-dworzec z pawilonem wyjściowym do miasta	Zygmunta Starego	1	dekada XX w.	796/Wlkp/A - 07.07.2010
	budynek nastawni dysponującej PŁ-A z wyposażeniem	Zygmunta Starego	2	dekada XX w.	796/Wlkp/A - 07.07.2010
	budynek nastawni wykonawczej PŁ-2	Zygmunta Starego		1 ćw. XX w.	796/Wlkp/A - 07.07.2010
	budynek lokomotywowni okrągłej wraz z wyposażeniem	Zygmunta Starego		lata 70-te XIX w.	796/Wlkp/A - 07.07.2010
	budynek wieży wodnej ze stacją pomp z kominem	Zygmunta Starego		lata 70-te XIX w.	796/Wlkp/A - 07.07.2010
	wieża wodna	Zygmunta Starego	1890-1891		796/Wlkp/A - 07.07.2010
	budynek magazynu towarowego	Zygmunta Starego	ok. 1912		796/Wlkp/A - 07.07.2010
	Tunel łączący perony od 1 do 4	Zygmunta Starego	dz. nr 176/16	1 i 2 dekada XX w.	796/Wlkp/A – 19.11.2013
	Tunel łączący perony 4 i 5	Zygmunta Starego	dz. nr 176/16	1 i 2 dekada XX w.	796/Wlkp/A – 19.11.2013
	budynek administracyjny, ob. Zakład Telekomunikacji Kolejowej	Zygmunta Starego		ok. 1900	
	budynek administracyjny, ob. Poczta Polska	Zygmunta Starego		1902	

	budynek administracyjny, ob. Sekcja Przewozów Pasażerskich	Zygmunta Starego		1900	
	budynek administracyjny, ob. Sekcja Drogowo-Osobowa	Zygmunta Starego		1890	
	budynek administracyjny, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Pile	Kwiatowa	5	k. XIX w.	XVIII/316/16 z 29.03.2016
	magazyn przy parowozowni			1912	
	budynek mieszkalno-magazynowy	Zygmunta Starego	8	1922	
	budynek ekspedycji			1890	
	budynek gospodarczy			pocz. XX w.	
	nastawnia			1890	
	nastawnia i przystanek PKP Piła Podlasie	Kossaka		pocz. XX w.	
	nastawnia	Droga Kotuńska		pocz. XX w.	
617	zespół Parku Miejskiego				
	park miejski im. Stanisława Staszica	Dzieci Polskich	nr dz.168/2	ok. 1900	A-537 16.09.1986
	altana	Dzieci Polskich		1904	
618	obrotnica kompensacyjna typu 12/20 lub 12/30	teren byłego lotniska	dz.nr167/4 i dz. nr 17/10	przed 1945	
619	ogród dworski	Miła	27	poł. XIX w.	
620	ogród dworski	Piła-Płotki		poł. XIX w.	
621	park leśny	Piła-Kalina		XIX w.	
622	cmentarz katolicki	Asnyka		1845	A-600 – 11.08.1989
623	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Piła-Kuźnica		poł. XIX w.	
624	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Błotna		poł. XIX w.	
625	cmentarz choleryczny, prawosławny	Bydgoska	nr dz. 4	październik 1914	A-632 – 29.09.1989
626	cmentarz ewangelicko-augsburski - zlikwidowany	Wawelska	120	poł. XIX w.	
627	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	al. Wojska Polskiego		ok. 1840	
628	cmentarz żydowski - zlikwidowany	Konopnickiej		XVII w.	
629	cmentarz katolicki - zlikwidowany	Mickiewicza		pocz. XX w.	
630	cmentarz katolicki -	Mickiewicza		1914-18	

	zlikwidowany				
631	cmentarz ewangelicko- augsburski - zlikwidowany	Mickiewicza		1914-18	
632	cmentarz katolicki	al. Powstańców Wlkp.	nr dz. 92/1	poł. XIX w.	A-601 – 11.08.1989
633	cmentarz ewangelicko- augsburski - zlikwidowany	Śniadeckich		pocz.XX w.	
634	cmentarz ewangelicko- augsburski - nieczynny	Piła-Leszków		pocz.XX w.	
635	cmentarz ewangelicko- augsburski - nieczynny	Pogodna		pocz.XX w.	
636	cmentarz ewangelicko- augsburski - nieczynny	Piła - Motylewo		1 ćw. XXw.	
637	cmentarz komunalny - czynny	Piła-Motylewo	2	poł. XIX w.	
638	cmentarz ewangelicko- augsburski - zlikwidowany	Piła-Motylewo		poł. XIX w.	
639	cmentarz wojenny z II wojny światowej (żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego)	Piła - Leszków	nr dz. 17/2, 18	1949-53	A-633 – 29.09.1989
640	cmentarz jeniecki z I wojny światowej	Piła - Leszków	nr dz. 91, 92/2	1915-18	A- 491 – 14.12.1983
641	cmentarzysko Kurhanowe	Al. Poznańska	1915-18		46/Wlkp/A 2001

	Karty obiektów włączonych do GEZ na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Piły
	Karty obiektów wpisanych do rejestru zabytków
	Karty obiektów skreślonych z GEZ

Źródło: Gminna ewidencja zabytków

Załącznik 2. Nieruchome zabytki archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp. ogółem	Stanowiska w zespole
ZESPÓŁ 1	
1	1. Piła stan. 4 ob. AZP 36-26/4
2	2. Piła stan. 5 ob. AZP 36-26/5
3	3. Piła stan. 6 ob. AZP 36-26/6
4	4. Piła stan. 7 ob. AZP 36-26/7
5	5. Piła stan. 8 ob. AZP 36-26/8
6	6. Piła stan. 9 ob. AZP 36-26/9
7	7. Piła stan. 10 ob. AZP 36-26/10
8	8. Piła stan. 11 ob. AZP 36-26/11
9	9. Piła stan. 12 ob. AZP 36-26/12
10	10. Piła stan. 13 ob. AZP 36-26/13
11	11. Piła stan. 14 ob. AZP 36-26/14
12	12. Piła stan. 15 ob. AZP 36-26/15
13	13. Piła stan. 16 ob. AZP 36-25/16
14	14. Piła stan. 17 ob. AZP 36-26/17
15	15. Piła stan. 18 ob. AZP 36-26/18
16	16. Piła stan. 19 ob. AZP 36-26/19
17	17. Piła stan. 20 ob. AZP 36-26/20
18	18. Piła stan. 21 ob. AZP 36-26/21
19	19. Piła stan. 22 ob. AZP 36-26/22
20	20. Piła stan. 23 ob. AZP 36-26/23
ZESPÓŁ 2	
21	1. Piła stan. 24 ob. AZP 36-26/24
22	2. Piła stan. 25 ob. AZP 36-26/25
23	3. Piła stan. 26 ob. AZP 36-26/26
24	4. Piła stan. 27 ob. AZP 36-26/27
25	5. Piła stan. 28 ob. AZP 36-26/28
26	6. Piła stan. 29 ob. AZP 36-26/29
27	7. Piła stan. 30 ob. AZP 36-26/30
28	8. Piła stan. 31 ob. AZP 36-26/31
29	9. Piła stan. 32 ob. AZP 36-26/32
30	10. Piła stan. 33 ob. AZP 36-26/33
31	11. Piła stan. 34 ob. AZP 36-26/34
32	12. Piła stan. 35 ob. AZP 36-26/35
33	13. Piła stan. 47 ob. AZP 36-26/47
34	14. Piła stan. 51 ob. AZP 36-26/51
35	15. Piła stan. 52 ob. AZP 36-26/52
ZESPÓŁ 3	
36	1. Piła stan. 1 ob. AZP 36-26/1
37	2. Piła stan. 2 ob. AZP 36-26/2
38	3. Piła stan. 3 ob. AZP 36-26/3
ZESPÓŁ 4	
39	1. Piła stan. 62 ob. AZP 36-26/62
ZESPÓŁ 5	
40	1. Piła stan. 36 ob. AZP 36-26/36
41	2. Piła stan. 37 ob. AZP 36-26/37
42	3. Piła stan. 38 ob. AZP 36-26/38
43	4. Piła stan. 39 ob. AZP 36-26/39
44	5. Piła stan. 40 ob. AZP 36-26/40
45	6. Piła stan. 41 ob. AZP 36-26/41
46	7. Piła stan. 42 ob. AZP 36-26/42
47	8. Piła stan. 43 ob. AZP 36-26/43

48	9. Piła stan. 44 ob. AZP 36-26/44
49	10. Piła stan. 45 ob. AZP 36-26/45
50	11. Piła stan. 46 ob. AZP 36-26/46
51	12. Piła stan. 48 ob. AZP 36-26/48
52	13. Piła stan. 49 ob. AZP 36-26/49
53	14. Piła stan. 50 ob. AZP 36-26/50
54	15. Piła stan. 53 ob. AZP 36-26/53
55	16. Piła stan. 54 ob. AZP 36-26/54
56	17. Piła stan. 55 ob. AZP 36-26/55
57	18. Piła stan. 56 ob. AZP 36-26/56
58	19. Piła stan. 57 ob. AZP 36-26/57
59	20. Piła stan. 58 ob. AZP 36-26/58
ZESPÓŁ 6	
60	1. Czarnobór stan. 1 ob. AZP 36-27/10
61	2. Czarnobór stan. 2 ob. AZP 36-27/11
62	3. Czarnobór stan. 3 ob. AZP 36-27/12
ZESPÓŁ 7	
63	1. Piła stan. 61 ob. AZP 36-26/61
ZESPÓŁ 8	
64	1. Piła stan. 90 ob. AZP 36-25/26
ZESPÓŁ 9	
65	1. Piła stan. 91 ob. AZP 36-25/31
ZESPÓŁ 10	
66	1. Stobno stan. 46 ob. AZP 37-25/34
67	2. Stobno stan. 103 ob. AZP 37-25/97
68	3. Piła stan. 100 ob. AZP 37-25/98
69	4. Piła stan. 101 ob. AZP 37-25/99
70	5. Piła stan. 102 ob. AZP 37-25/100
71	6. Piła stan. 104 ob. AZP 37-26/37
72	7. Piła stan. 105 ob. AZP 37-26/38
73	8. Piła stan. 108 ob. ZAP 37-26/41
ZESPÓŁ 11	
74	1. Piła stan. 63 ob. AZP 37-26/1
75	2. Piła stan. 64 ob. AZP 37-26/2
76	3. Piła stan. 65 ob. AZP 37-26/3
ZESPÓŁ 12	
77	1. Piła stan. 100 ob. AZP 37-26/35
ZESPÓŁ 13	
78	1. Piła stan. 111 ob. AZP 37-26/44
ZESPÓŁ 14	
79	1. Piła stan. 67 ob. AZP 37-26/11
80	2. Piła stan. 68 ob. AZP 37-26/12
81	3. Piła stan. 69 ob. AZP 37-26/13
82	4. Piła stan. 70 ob. AZP 37-26/14
83	5. Piła stan. 71 ob. AZP 37-26/15
84	6. Piła stan. 81 ob. AZP 37-26/25
85	7. Piła stan. 84 ob. AZP 37-26/28
86	8. Piła stan. 85 ob. AZP 37-26/29
87	9. Piła stan. 86. ob. AZP 37-26/30
88	10. Piła stan. 87 ob. AZP 37-26/31
89	11. Piła stan. 88 ob. AZP 37-26/32
90	12. Piła stan. 89 ob. AZP 37-26/33
91	13. Piła stan. 90 ob. AZP 37-26/43
ZESPÓŁ 15	
92	1. Motylewo stan. 2 ob. AZP 37-26/5

93	2. Motylewo stan. 3 ob. AZP 37-26/6
94	3. Motylewo stan. 4 ob. AZP 37-26/7
95	4. Piła stan. 66 ob. AZP 37-26/8
96	5. Piła stan. 72 ob. AZP 37-26/16
97	6. Piła stan. 73 ob. AZP 37-26/17
98	7. Piła stan. 74 ob. AZP 37-26/18
99	8. Piła stan. 75 ob. AZP 37-26/19
100	9. Piła stan. 76 ob. AZP 37-26/20
101	10. Piła stan. 77 ob. AZP 37-26/21
102	11. Piła stan. 78 ob. AZP 37-26/22
103	12. Piła stan. 79 ob. AZP 37-26/23
104	13. Piła stan. 80 ob. AZP 37-26/24
ZESPÓŁ 16	
105	1. Piła stan. 92 ob. AZP 37-26/34 wpis do rejestru zabytków
106	2. Piła stan. 107 ob. AZP 37-26/40
ZESPÓŁ 17	
107	1. Motylewo stan. 1 ob. AZP 37-26/4
108	2. Motylewo stan. 5 ob. AZP37-26/9
109	3. Motylewo stan. 6 ob. AZP 37-26/10
110	4. Motylewo stan. 7 ob. AZP 38-26/16
111	5. Motylewo stan. 8 ob. AZP 38-26/17
112	6. Motylewo stan. 9 ob. AZP 38-26/18
113	7. Motylewo stan. 10 ob.. AZP 38-26/19
114	8. Motylewo stan. 11 ob. AZP 38-26/20
115	9. Motylewo stan. 16 ob. AZP 38-26/25
116	10. Motylewo stan. 17 ob. AZP 38-26/26
117	11. Motylewo stan. 19 ob. AZP 38-26/54
118	12. Motylewo stan. 20 ob. AZP 38-26/55
119	13. Motylewo stan. 21 ob. AZP 38-26/56
120	14. Motylewo stan. 22 ob. AZP 38-26/57
121	15. Motylewo stan. 23. ob. AZP 38-26/63
ZESPÓŁ 18	
122	1. Motylewo stan. 12 ob. AZP 38-26/21
123	2. Motylewo stan. 13 ob. AZP 38-26/22
124	3. Motylewo stan. 14 ob. AZP 38-26/23
125	4. Motylewo stan. 15 ob. AZP 38-26/24
126	5. Motylewo stan. 18 ob. AZP 3826/27
127	6. Ługi Ujskie stan. 18 ob. AZP 38-26/59
128	7. Motylewo stan. 24 ob. AZP 38-26/64
Pojedyncze stanowiska archeologiczne	
129	1. Piła stan. 62 ob. AZP 36-26/62
130	2. Piła stan. 61 ob. AZP 36-26/61
131	3. Piła stan. 120 ob. AZP 36-25/26
132	4. Piła stan. 91 ob. AZP 37-25/31
133	5. Piła stan. 121 ob. AZP 37-26/35
134	6. Piła stan. 111 ob. AZP 37-26/44
135	7. Motylewo stan. 25 ob. AZP 37-26/46
136	8. Piła-Kalina stan. 122 ob. AZP 37-26/47
137	9. Piła stan. 115 ob. AZP 36-26/63
138	10. Piła-Płotki stan. 112 ob. AZP 36-26/64
139	11. Piła stan. 113 ob. AZP 37-26/48
140	12. Piła-Kalina stan. 116 ob. AZP 37-26/50
141	13. Piła stan. 261ob. AZP 37-26/102

Źródło: Gminna ewidencja zabytków